

ХАЛЬМГ УЛСИН ЙӨРЭЛМҮД

*Издание осуществлено при поддержке Программы
фундаментальных исследований Президиума РАН
«Фундаментальные проблемы пространственного развития
Российской Федерации: междисциплинарный синтез»
(подпрограмма №12 «Проблемы социально-экономического
и этнополитического развития южного макрорегиона»,
проект «Ойратский мир: география расселения народов
и топонимика» (2009–2011 гг.).*

ӨРӨСЭН НОМИН АКАДЕМИН УЧРЕЖДЕНЬ
ХАЛЬМГИН СОЙЛ-ТУУЖ ШИНЖЛҮҮНЭ КҮРЭЛЦ

ХАЛЬМГ УЛСИН ЙӨРӨЛМҮД

Элст
2010

УЧРЕЖДЕНИЕ РОССИЙСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК
КАЛМЫЦКИЙ ИНСТИТУТ ГУМАНИТАРНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ РАН

**КАЛМЫЦКИЕ НАРОДНЫЕ
БЛАГОПОЖЕЛАНИЯ**

Элиста
2010

УДК 801.81
ББК 82.3 (2 Рос=Калм)
X 177

**Печатается по решению Ученого совета
Учреждения Российской академии наук
Калмыцкий институт гуманитарных исследований РАН**

Серия «Өвкнрин зөөр» («Сокровища предков») основана КИГИ РАН в 2008 году.

Редакционная коллегия серии:

Э. П. Бакаева (зам. гл. редактора), *Т. Г. Басангова*, *В. М. Гацак*,
З. К. Кыргыз, *М. И. Магомедов*, *Б. Б. Манджиева* (отв. секретарь),
Н. Г. Очирова (главный редактор), *Э. У. Омакаева*,
Г. Ц. Пюрбеев, *Е. Э. Хабунова*

Художественное оформление серии:

А. М. Поваев

Редакторы:

Н. Г. Очирова (отв. редактор),
Э. Б. Овалов, *Б. Б. Манджиева*

Рецензенты:

Т. Г. Басангова, *Е. Э. Хабунова*

Собиратель и составитель

М. Э.-Г. Эрдни-Горяев

Хальмг улсин йөрэлмүд (Калмыцкие народные благопожелания. Сост., вступит.
X 177 статья *М. Э.-Г. Эрдни-Горяева*. Подготовка текстов и приложения *Э. Б. Овалова*. Элиста:
КИГИ РАН, 2010. – 160 с. «Өвкнрин зөөр» («Сокровища предков»). На калм. яз.

В сборник включены разнообразные по тематическому содержанию тексты калмыцких народных благопожеланий (йорялов), записанные сотрудником КИГИ РАН Эрдни-Горяевым *М. Э.-Г.* в конце 90-х годов прошлого века в районах Республики Калмыкия.

Сборник адресован фольклористам, этнологам, литературоведам, а также всем тем, кто интересуется калмыцким устным поэтическим творчеством.

ПРЕДИСЛОВИЕ

Предки современных монгольских народов сложили в древности много разнообразных по содержанию и художественных по форме поэтических произведений, связанных с верой в магическую силу различных действий. К их числу относятся калмыцкие народные благопожелания (йорялы), представляющие собой своеобразный жанр древней обрядовой поэзии калмыков. Благопожелания широко бытовали в народе, даже самое, казалось бы, незначительное событие в жизни кочевника сопровождалось произнесением йоряла. Творцы йорялов в образной и лаконичной форме отражали в них чаяния народа о счастье и благополучии, представления о разнообразных явлениях и сторонах жизни, нормах человеческого поведения и морали. Поскольку йорялы создавались скотоводами, то в них заметное место занимали естественные для номада заботы о благополучии стад и табунов, о быстром размножении и увеличении количества животных. Благопожелания наделялись магическими свойствами. Так, ученый Г. И. Михайлов пишет: «...Произнося ероол ... люди, надо думать, полагали, что все случится именно так, как ими сказано. Во всяком случае, им хотелось, чтобы их желание исполнилось. Не имея надежды, поэты древности вряд ли бы стали сочинять ероолы и другие поэтические произведения, в магическую силу которых они верили»¹. Калмыцкие йорялы по своей тематике и содержанию исключительно разнообразны и охватывают практически все стороны жизни человека. Благопожелания высказывались по самым различным поводам: йорялы, произносимые кибитке, невестке, доставке свадебного угощения и т. д. Исполнение благопожеланий – йорялов и сейчас тесно связано со свадебными обрядами, сватовством, с хозяйственной деятельностью и бытом. Йорялы произносятся как выражение пожелания всего наилучшего при встрече и проводах гостей, при въезде в новый дом, при рождении и наречении ребенка именем, при получении диплома об образовании, при проводах в армию и др.

Ученый-востоковед Номто Очиров отмечал: «Наденет ли калмык новое платье, купит ли новую вещь, переменит ли место кочевья, приступит ли к еде, приносит ли жертву Буддам, тенгриям – небожителям, гениям – хранителям, хозяину – огня и т. п. – все это постоянно сопровождается соответствующими благопожеланиями»².

Однако как бы ни были разнообразны поводы для произнесения йорялов, важной составляющей их в результате является пожелания счастья и долголетия, мира и покоя, материального благополучия.

Благопожелания (йорялы) относятся к малоизученным жанрам устного поэтического творчества калмыков. Надо отметить, что по сравнению с другими жанрами калмыцкого фольклора изданий, посвященных благопожеланиям, крайне мало.

Вместе с тем калмыцкие народные благопожелания (йорялы) являются и поныне самым востребованным и любимым в народе жанром устного народного творчества калмыков, причем активно развивающимся, приобретающим все новое и новое содержание в соответствии с трансформирующимся обществом. Благопожелания всегда с большим вниманием слушают, им внимают, и практически каждый человек, порой даже не знающий родного языка, старается к каким-то важным событиям в жизни своей семьи, рода выучить и произнести йорял, особенно когда это касается создания молодыми людьми семьи.

Учитывая большой интерес читателей к этому жанру устного поэтического творчества народа, Калмыцкий институт гуманитарных исследований РАН подготовил к выпуску данное издание. Книга «Хальмг улсин йөрэлмүд» («Калмыцкие народные благопожелания»)

¹ Михайлов Г. И. Проблемы фольклора монгольских народов. Элиста, 1971. С. 24

² Номто Очиров. Жизнь и судьба. Элиста, 2009. С. 100.

представляет собой уникальное собрание калмыцких благопожеланий. В нее вошли тексты более 400 йорялов на языке оригинала, записанные в конце XX века в различных районах Республики Калмыкия сотрудником КИГИ РАН Эрдни-Горяевым М. Э.-Г. от 85 информантов – знатоков калмыцкого фольклора.

Эрдни-Горяев Манджи Эрдни-Горяевич родился в 1923 г. в с. Чапчалган Приволжского улуса Калмыцкой автономной области. После окончания педтехникума до войны работал учителем в школе. Он – участник Великой Отечественной войны. В 1944 г. был по национальному признаку снят с фронта и направлен на строительство Широковской ГЭС. После возвращения из Сибири получил высшее образование, работал в партийных органах, затем несколько лет в качестве научного сотрудника института. В 2008 г. М. Э.-Г. Эрдни-Горяеву Указом Главы РК К. Н. Илюмжинова присвоено почетное звание «Почетный гражданин Республики Калмыкия».

Зналок родного языка, истории, фольклора, он с большим увлечением собирал фольклорные материалы по районам Калмыкии. Книга, которую вы держите в руках – результат его научно-исследовательской деятельности.

В сборнике даются краткие сведения об информантах – йорялчи, от которых были записаны богатейшие и ценнейшие образцы малого жанра магической поэзии калмыков – благопожелания. Сегодня мы с большой теплотой вспоминаем и выражаем огромную благодарность и бесконечную признательность поименно всем 85 знатокам калмыцкого фольклора за талант, за щедрость души, за неистребимую любовь к культуре своего народа, за сохранение и приумножение, передачу потомкам бесценных сокровищ устного поэтического творчества предков.

Данное издание представляет значительный интерес для изучения калмыцкого фольклора и имеет большое практическое значение в деле изучения, сохранения и популяризации уникального наследия духовной культуры калмыцкого народа. Кроме того, читатель может выбрать для себя понравившиеся йорялы и произносить их на соответствующих событиях, мероприятиях, импровизировать и добавлять к ним свои мотивы, тем самым создавать новые варианты благопожеланий. В добрый путь! Хаалһтн цаһан болтха, йөрэлтн күцтхэ!

Н. Г. Очирова

ЙӨРЭЛМҮД – ХАЛЬМГ АМН УРН ҮГИН ЗОКЪЯЛ

Хальмг улсин амн урн үгин үүдэлтд бас нег өвөрц жанр бээнэ. Эннь – йөрөлмүд. Хальмгуд кезэнэс нааран жирһлин сэн хамгиг, жирһлд туста тоотыг йөрөж келдг авъяста. Эн заңшал үйэс үйд өггдөд йовж, эндр өдр күртл амн урн үгин үүдэлтд чинртэ орман эзлсмн. Иигэд заңшалгдсна учрнь болхла, күмни жирһлин төр олн зүсн халхар тэвгдсэр цээлһгджэнэ. Йөрөлмүдэр дамжж селвг болн сурһмж өгдг. Дэкэд болхла, шүлгин тонь тодрха диг-даран уга мөртэ болвчн, олн зүсн ал-литерацта, хоорндан зокаста холвлцата. Йөрөлмүд цөн улстдчн, олн улстдчн нерэдгднэ. Цуһар хөвтэ жирһлтэ, эрүл-менд, хот-хооларн элвг-делвг, сурһульдан һавшун, көдлмштэн түргн йовтха гиж йөрөлгднэ. Йөрөлмүд төрмүдэрн дегд олн. Нарт делкэн олн келн улс төвкнүн, дэн-дажг уга бээлһнд, өрк-бүлд, төрскнд, тэрэн-темснд, мал-аһурснд нерэдгсн йөрөлмүд олн.

Йөрөлмүд нерэдгдсн шишлң номин халхар кесн көдлмш уга, йөрөлмүдин хураңхус барас һарад уга юмн. Академик Б. Я. Владимирцов йөрөлмүдин онь-чинь темдглсмн: «Йөрөлмүд – шуд йөрөл биш, эн эркм биш болсн шиидвр, күсл»¹. Йөрөлмүдт нерэдгдсн И. Мацаковин статья бээнэ². Т. Г. Борджанован³ болн Е. Э. Хабунован⁴ статьяст йөрөлмүд авг-бэрцлэ ямр кевэр холвата туск төр хаһлгджана.

«Хальмг фольклорин хураңхуст» орх йөрөлмүдин салу ботин тускар бичсн Э. Б. Оваловин статьяд эн туст ямаран текстологическ көдлмш кегдхин тускар келгджэнэ⁵. Йөрөлмүд урд цагт хальмгудас хая-хая бичгддг бээж. XIX зун жилин эклцэр Очра Номт цөн йөрөлмүд эмтнэс бичж авсмн⁶. XIX зун жилин 90-ч жилмүд күртл йөрөлмүд цуглуллһна халхар диг-даран уга бээсмн. Зуг «Хальмг фольклорин хураңху» бүрдэлһнэ көдлмш эклснэс нааран, йөрөлмүд цуглуллһна көдлмш гүжрдв. Өдгэ цагт олн зүсн төртэ, өвөрц учр-утхта кесг зун йөрөлмүд цуглулдв. Олн-эмтн төвкнүн бээлһн, төрскнэ цецгрлт, герлтэ жирһл – йөрөлмүдин һол учр-утхнь. Түрү-зүдү цаг харһвчн, олн-эмтн диилвр бэрхэн иткнэ. Йөрөлиг нурһлж медэтэ улс келцхэнэ. Текстнь болхла сольгдна, болв келмрчнрин келлһнэ авъяс темдглж болхмн. Зэрм йөрөлмүдт бурхн-шажна тускарчн келгднэ. Эннь – йөрөлмүд ик кезэңк цагин үүдэвр гисн темдг гих кергтэ. Дэкэд болхла, мана өвкнр кезэнэ цагт теңгрин аюлын учр, нурһлж сурһуль угадан, эс цээлһж чаддг бээж. Тегэд жирһлэн гиигрүлхин төлө, гем-шалтгас гетлхин төлө тэрн умшад, дом олзлцхадг бээж. Эн авъяс ода бийньчн хальмгуд дунд хадһлгта. Йөрөлмүд авг-бэрцлэ ниилэтэ. Бурхнд шүтэд, терүнэс нөкд

¹ Владимирцов Б. Я. Образцы монгольской народной словесности. Л., 1926. С. 6–7.

² Мацаков И. М. О калмыцких йорялах // Записки КНИИЯЛИ. Вып. 2. Элиста, 1962. С. 103–108.

³ Борджанова Т. Г. О жанровом составе обрядовой поэзии калмыков // Калмыцкий фольклор: проблемы издания. Элиста, 1985. С. 29–30.

⁴ Хабунова Е. Э. Вопросы публикации материалов свадебной поэзии калмыков // Калмыцкий фольклор: проблемы издания. Элиста, 1985. С. 40–41.

⁵ Овалов Э. Б. Благопожелания (йорялы) – жанр калмыцкого фольклора: Вопросы систематизации и публикации // Калмыцкий фольклор: проблемы издания. Элиста, 1985. С. 109–125.

⁶ Очиров Н. Йорелы, харалы и связанный со вторыми обряд «хара келе утулган» у калмыков // Живая старина. СПб., 1909. Вып. II–X. С. 70–71.

сурад, дутлн жирһлэн сээрүлх арһ хээцхэнэ. Бийэн чикэр бэрлһнэ кемжэн, эрүн шагшавдын күслмүд йөрөлмүдт йир сээнэр үзүлгдж. Көгшдүдиг, эк-эцкэн, бийэсн ах улсиг күндлдг хальмг улсин кезэңк авъяс йөрөлмүдт бас харһна. Йөрөл тэвснэ хөөн соңссн улс «йөрөл шиңгтхэ», «йөрөл бүттхэ», «тиим болтха» гицхэнэ.

Йөрөлмүдиг хойр багар аңглж болхмн: авг-бэрцин болн авг-бэрцлэ эс залһлдата. Авг-бэрцлэ негдэтэ йөрөлмүд хуучна заншалар келгдцхэнэ. Авг-бэрцлэ залһлдан уга йөрөлмүд жирһлин ямаранчн йовудт нерэдгднэ. Төрскэн хортнас харсгч төр, мал өсклн, тэрэн, урһчин тускар йөрөлчнр келцхэнэ. Малын то өсклһн, үвлэс бүрнэр авч харлһн – хальмгудын хол керг бээсмн.

Кедү сээхн учр-утхта йөрөлмүд хүрмд тэвгднэ. Өрк-бүл болжах көвүн, күүкнд хамгин медэтэ гисн күн, эс гиж хүрмин толһач ширдг деер суучкад, хартан идэни дееж бэрчкэд, йөрөл тэвдг. Эн хуучн авъясиг гелн күнчн кенэ. Шин бер йөрөлин цэ чанад, медэтнрт ааһд кеһэд, зөв эргүлэд, төгөж өгснэ хөөн, хамгин ик настань иим йөрөл тэвдг:

О, хээрхн, цэ элвг-делвг болж,
 Орулж авсн бер
 Ирсн һазриннь өлзэ-кишгт багтж,
 Ээж-аавдан эңкр үрн болж,
 Өвк эцкиннь нер дуудулж,
 Орчлнгин зурһан зүүлин жирһлд багтж,
 Авсн авальтаһан сээхн байрта бээж,
 Олн үр-садта болж,
 Кен ахан күндлж,
 Кен бичкнэн эрклүлж,
 Буусн бүүрнь батрж,
 Батта сэн өрк-бүл болж,
 Өсч-өргжж суухитн
 Деедс, танас эрж мөргжэнэвидн!

Йөрөлин хөөн хадм эцкнь берд шин нер өгдг. Өмтн цуһар: «Йөрөл бүттхэ, авсн нернь өлзэтэ болтха», – гидг. Хуучна цага йөрөлмүдт кезэңк авъяс сээнэр үзүлгдж. Хуучна цагт күүкд улсин жирһл күчр-күнд бээж. Болв жил ирвэс жирһлнь улм делгртхэ гиж йөрөлгддг бээсмн. Ода болхла, хуучна авъясас сэн хамгинь үлдэһэд, шин цагин жисэ дахулад, шинэр жирһдг болцхав.

Йөрөлмүдт туужин ямр нег кем, олн-эмтнэ дүр болн энүнэ жирһлин күслнь темдглгднэ. Олн йөрөлмүд сурһуль-эрдмд, номин чинрт, сойлд нерэдгдж. Тернь медгдженэ: сурһуль уга йовдл күмни төлжлтд харш болдг. Тер учрарчн өөрд-хальмгудын йөрөлмүдт олн-эмтн үүмэн уга, герлтэ жирһлүр Төрскнәннь өслтин төлө гүжрж көдлхмн гисн дуудвр бээдг. 1941–1945 жилмүд болсн Төрскэн харсгч Алдр дээнд нерэдгдсн йөрөлмүдэс хальмгуд сүл жирһлд дуртаһинь медж болхмн. Эн дээнд хальмгуд дундас хөрн хойр Герой һарсмн. Төрскэн харсгч Алдр дээнд хальмгуд эмэн эрвллго, цуг чидлэн нөөлго аврлт уга хортыг диилхин төлө көдлмш кеһэд, диилвр бэрцхэсмн. Дээнэ хөөн үүдсн йөрөлмүдт олн зүсн төр халһгдж: колхоз, со-вхозмудын тосхлтын тускар, эдл-ахун көдлмш.

Йөрөлмүдин художественн кев-янзин хол оньчнь иим болдг: сүв-селвг, сагин болн цаһан седклин темдг нуһлж закгч янзта үүлдврэр дамжж келгднэ. Ирсн ги-

ичд тэвдг йөрэл иим авъяс орулгчар чилнэ: «Күүкдиннь барун бийднь багтад, келэн амраһад, келсэн царцаһад суух болый». Һазр тэклһнэ йөрэлд болхла, һазрин заянас кишг эржэнэ: «Көрстэ һазр услж, көк ноһаһар тег бүтэлһж, идл-уухиг элвг-делвг йовултн», – гиж.

Йөрэлмүдин ик зунь заңшал болж оден «ижл ормс» – «йөрэл бүттхэ», «тиим болтха», «йөрэл шиңгтхэ». Иим үгмүдэс керг-үүл диилвртэ болтха, жирһл хөвтэ болтха гисн ухан-седкл медгдженэ. Йөрэлмүд олн зүсн авцар тогтна. Хамгин олар олзлгдгнь – дүнцүлмүд: «нарн цецгэ мет сээхн», «зусн мет наалдһнһу бол». Дүнцүлмүдэр дамжж, йөрэлмүдин һол төр сээнэр үзүлгднэ. Деер келгдсн үлгүрмүдт цецгэ – күмни жирһлин цевр-цеерин темдг, зусн болхла, бат жирһлин темдг. Тегэдчн иим сээхнэр келгдсн йөрэлмүд күүнэ седкл авлдг мөн. Йөрэлмүдт баһ бишэр өгжэлһс олзлгдна, учрнь юмб гихлэ, үүдэврт хаһлгджах төриг тодрхалжах йовдл болж һарчана.

Алтн чеежэрн
Аһу ик жирһл угтж,
Нарт делкэ деер
Нерднь туурх болтха!

Йөрэлин эн энгд шүлглж келгдсн эргцд художественн дүр өгжэлһэр нөкд авад, кемжәһән мел улм икдүлж. Зөрм йөрэлмүдт бүкл дүр даршлһтаһар тэвгдсн салу энгүдәсн тогтна. Үлгүрнь, хаврин йөрэлд жилин дөрвн цаг (хавр, зун, намр, үвл) тус-тустан йөрөлгдженэ. Үвлин сармуднь болхла, өрнь жөөлн болтха, теегин өңгнь көкэр бээтхэ гиж келгдж, зунын һурвн сармудт зөөрэр сав дүүртхэ, намрин һурвн сармудт ноһан, беткс нилхрж ус уутха, арвн хойр сарин ашнь өнр болтха гисн йөрэлэр төгсженэ.

Шүлгләни кемжәнэ бас өвәрц. Кев-янзнь нуриһж диг-даран уга. Дота болн һаза аллитерацта, болв теднь оньдин шүлглгдхш. Үлгүрнь:

Алтн делкэ, нарта орчлн
Төвкнүн бээж,
Өрәсэн олн келн-әмтн
Амулң эдлж,
Ни-негн бээж,
Күмни ик кишг эдлтхэ!

Шүлгин мөр хойр болн дөрвн үгәс тогтж. Шүлг дотр зәрмдән әс давтгдна: 1, 3 мөр шүлгүдт – а, ә эгшгүд.

Йөрэлмүдт бээдг давхр үгмүд келлһ жөөлрүлнэ: «олн-әмтн», «эк-эцк», «аав-ээж», «цә-чигән», «элвг-делвг».

Давхр үгмүд болхла, шүлгт көгжмин айлт орулна гиж келж болжана: «эв-довта», «татв, татв – тасршго».

* * *

Заңшалгдсн амн урн үгин жанр болсн йөрэлмүд хальмг бичәчнрин үүдәлтд бас чинрән геесн уга. Йөрэлмүдәр бәрмт авад, үүдәврмүдтән тәвсн төриг бичәчнр күцәмжтәһәр тәэлцхәнэ. Дүрмүдин өвәрц, заң-бәрц, ухан-тоолвр болн үүдәврмүдтән тэвгджәх учр-утх батлхин төләд йөрэлмүд, андһар, магтал бичәчнр олзлцхана.

Теднэ зэрмнь: Калян Санж, Эрнжэнэ Константин, Сэн-Белгин Хаср, Баснга Баатр, Манжин Нимгр, Бадмин Алексей, Нармин Морхаж, Балакан Алексей.

Йөрөлмүд баатрлыг эпос «Жаңһрт» баһ бишэр олзлгддгинь темдглх кергтэ. Хол назрт оржах баатрт үүрмүднй йөрэл тэвцхэнэ: «Сансн үүлэн бүрткж, сээхн Көк халзнаннь саңнаднь нар урһаж ирич!» – гийһэд. Жаңһрчнр эпическ үүдэлтдэн йөрөлмүд сээнэр орулж, художественн чинринь олзлснй медгдженэ. Жаңһрч Шавалин Дава болхла, бийнй йөрөлмүдиг кецү сээнэр, даршлһтаһар келдг күн бээж. Теднэ икнкнй – бийиннй үүдэврмүд. Энүнэ зэрм шүлгүднй йөрелин чинртэ шүлгүддуудвр:

Цевр аһарта теегтэн
Цуһар жирһэд йовий,
Бум, сай бүлэрн
Бумбин орнаһар жирһий.
Орн-нутгин төриг
Оларн цуһар күцэй,
һазр, усан шинрүлж,
һавшун кевэр көдлий!

Хальмг улсин йөрөлмүд эврәннй учр-утхарн, төрмүдэрн жирһлин аль биш халх тодрхална. Эндр өдр күртл йөрөлмүдэс тогтсн фольклорн репертуарта келмрчнр олн. Теднэ зэрмснй: Увшин Нэдвд, Бадмин Николай, Амбган Боовуш, Мунин Делгр, Дандра Нина, Балдра Бетэ, Бульдинэ Екатерина, Манжин Бося, Бадмин Булһн нань чигн йөрөлчнр.

1998–2001 жилмүдин туршарт Хальмг Таңһчин райод төгэлэд, шунмһа кевэр кесг зун йөрөлмүд бичж авув. Йөрөлмүд цуглуллһна халхар кегдэд уга көдлмшиг күцәһэд, эндр өдр ямаран соньн материал бээдг болна, терүнлэ умшачнриг таньдудлжанавидн.

М. Э.-Г. Эрдни-Горяев

ЙӨРЭЛМҮД

Келснь:

АМБЕКОВА БОВУШ ПЮРВЕЕВНА
(1927 ж. Хальмгин Баһ Дөрвдө улуст төрсн күн)

Орн-нутгин йөрэл

Алгн делкэ, нарта орчлн
Төвкнүн бээж,
Эрэсэн олин келн-эмтн
Амулц эдлж,
Ни-негн бээж,
Күмни ик кишг эдлтхэ!
Йөрэл бүттхэ!

Таңһчин йөрэл

Улан залата мана хальмг
Таңһчин селэдмүд, балһсдуд
Улмар өөдөн өсч-сунж,
Сурһуль-эрдмнь, гегэн-герлнь
Сананас хурдар, салькнас түргэр,
Хурч-хурдн болж,
Бамб неңгәһән дахж сээхрж,
Дүүрч-дүрклж,
Көгшн буурл теегэрн
Тэрэн-урһңан өргжүлж,
Каңкнсн көк өвсэрн
Шивэ кеж,
Дөрвн зүсн малмудан
Дегң сээнэр өскж бээтхэ!
Йөрэл бүттхэ!

Негдгч класст эклж очах күүкдин йөрэл

Нэ, шинкн сурһулин захас
Тачах мана күүкн
Көлнь дөрэд күрч,
Һарнь һанзһд күрч,
Менд, байрта,
Сурһжах багшиннь үгинь соңсч,
Заасн хамгинь сээнэр чеежлж,
Букварян болзг күртлнь
Сээнэр умшч,
Түдл уга чилэж,
Шунмһа сэн сурһульч болж,

Дарук жилин
Дарани класстан орх болтха!
Йөрэл бүттхэ!

Цергт морджах көвүнө йөрэл

Цэ-чигән элвг-делвг болж,
Цергт морджах мана нег му көвүн
Сурх зөвтэ сурһулян сээнэр сурч,
Саг-сергтэр йовж,
Һавшун-зөрмг дасч,
Өмнөһүрн хорт һарһл уга,
Олнд үзмжтэ үзгдж,
Өрч десрэн оньчта сэн гисн
Темдг зүүж,
Хама оч-туссн һазриннь
Кишг-буйнд күртж,
Мөрнө чикнд нар урһаж,
Алгн жолаһан зөв эргүлж,
Сээхн менд-байрта
Һазр-усндан, аав-ээждән
Эргэд ирэд,
Сэн мөңгн төрлтлэ харһад,
Мана седкл байрлулх болтха!
Йөрэл бүттхэ!

Студент көвүнө йөрэл

Сурһульд йовжах мана көвүн
Сурһулян сээнэр сурч,
Сурсн номан бийдән шингэж,
Сээхн менд байрта,
Көл шавртл уга,
Үүрмүдэсн ард үдл уга,
Сээнэснь үлгүр авад,
Мууһинь чикнәннь һазаһур йовулад,
Тавн жилэ сурһулян
Товчта сэн темдгэр чилэж,
Эврэ селәндән өөдән көдлмш һардж,
Дангинд кергтэ дипломан

Барун хартан байртаһар атхж,
Олна көдмшт орлцж,
Орчлцгин жирһлд багтж,
Санснь күцж,
Зүрхн туссн
Сән мөцгн төрлгләһән ханыцж,
Зая, ах, аав-ээжән байрлулх болтха!
Йөрәл бүттхә!

Хаалһин йөрәл

Ут хаалһд йовжах
Мана көвүн,
Йовх хаалһчн
Сонр болж,
Көлгн-күчн
Тудл уга түргәр йовж,
Бәргдх боран уга,
Зеткрин үүл уга,
Зовх түрү уга,
Күцәх кергән кемтг угаһар күцәж,
Келсн үгчн үнтә болж,
Сансн хамган
Сәәнәр күцәһәд,
Сәәхн менд байрта
Орад ирх болтха!
Йөрәл бүттхә!

Зулын йөрәл

Цә-чигән элвг-делвг болтха,
Эндр өдр мана шин жил.
Буур жил буган авад һарчана,
Ботхн жил оржана.
Эн шин жилин өлзәтә цаһан
Хаалһнь хальдж,
Үртә-садтаһан,
Малта-хартаһан
Үвлин зуд-зурхнас
Үкл-үргән уга,
Хор-шалтг уга,
Сәәхн менд-байрта
Хаврин шар нар үзх болцхай!
Йөрәл бүттхә!

Цаһана йөрәл

Эндр өдр
Цаһан Сарин нег шин.
Хаврин түрүн эн өдр
Нүкнд ичәндән кевтсн зурмн

Эндр сүүжән сольдг,
Арвн тавнла һазаран һардг.
Нә, ода танахн
Эн үвлин зудас
Зовлц, турл уга
Му күүкдтә-шухдтаһан,
Малта-хартаһан
Сән сәәхн һарвта?
– һарва, һарва!
Ода хаврин шар нар дахад,
Хавхан тосхад,
Хамг көдмшән келдәд,
Тецгрин өвчн-шалтг уга,
Дөрвн түвин үлмәд багтад,
Дүүрәд-дүркләд
Йовх болцхай!
Йөрәл бүттхә!

Шин һарсн күүкдин йөрәл

Үүд-өрк татад һарсн бичкитн
Ут наста,
Бат кишгтә болж,
Кииснь акж,
Көлнь шоратж,
Эк-эцкдән кишгтә үрн болж,
Өсәд, ардан олин дүүнр дахулж,
Эцкиннь нер дуудулад,
Өвртә залу болтха!
Йөрәл бүттхә!

Бүүрин йөрәл

Буусн бүүринтн буйн кишг хальдж,
Бәәсн гертн бәәшц болж,
Эздүднь бураһар туум өнр-өсклц болж,
Үрн садитн өсч-сунж,
Нутг, орчлц төвкнүн бәәж,
Дән уга давд,
Зуд уга холд,
Көк девән өвснд,
Киитн булгин уснд,
Малан идшлүлж,
Амрч-жирһж,
Актан таньшго байн болж,
Ачнран таньшго өнр-өргн болж,
Үүдәртн әмтн орж,
Өркәртн утан бүргж,
Өмнәһүртн һарсн әмтн
Өөкн-тосар билгж,

Ардагуртн харсн эмтн
Дэрг-чигэгэр билгж,
Тиим байн кишгтэ
Бүүр болтха!
 Йөрэл бүттхэ!

Худрин йөрэл

Цэ-чигэнтн элвг-делвг болж,
Татв чигн, тасршго,
Матив гиж, матиш уга,
Эрэн уга элвг-садн,
Оньдин дөрвн цагт
Амн сэн селвгэн авлддг,
Ааһ-цөгцин хотан уудг,
Хажуһар хардго,
Хар уга худнр болж,
Кен негмдн болв чигн
Сэн йовж,
Тоомсрта сэн худнр болтн!
 Йөрэл бүттхэ!

Шин хувцна йөрэл

Өмссн хувцнчн
Чамд өлзэтэ цаһан хаалһта болж,
Эднй күүрг болж,
Шулун элж,
Эзнэнь наснь ут болж,
Олыг элэж,
Сээнэс сэн хувц өмсч,
Сээхн мөнд йовж,
Олна көдлмшт орлцж,
Орчлцгин жирһлд багтж,
Олд үзмжтһэ үзгдж,
Эцкиннь нер дуудулж,
Сэн-сээхн йовх бол!
 Йөрэл бүттхэ!

Ирсн гиичин йөрэл

Цэ-чигэн элвг делвг болж,
Ирсн мана сэн үүрмүд
Кезэн кергт
Кен негэн мартл уга тевчж,
Улан чирэхэрн орж-һарч,
Улан зандн цээһэн уулдж,
Учрта үгэн күүндж,
У-хээһэн һарһж, эргж, золһлцдг,
Эцкр, тоомсрта сэн үүрмүд болый!
Ирсн тадн болв чигн,

Ирүлсн бидн болв чигн,
Эрүл-менд үр-садан өсжж,
Сурһулинь сурһж,
Өмнк хаалһинь зааж,
Жирһлин жолад орулж,
Насан наслад,
Күүкдиннь барун бийднй багтад,
Көлэн амраһад,
Көлсэн царцаһад, суух болый!
 Йөрэл бүттхэ!

Диплом авсна йөрэл

Цэ-чигэн элвг-делвг болж,
Мана нег урд һарсн көвүмбидн
Тавн жилэ сурһулян
«Сэн» гисн темдгэр чилэхэд ирв.
Батта хату цаасан
Барун һартан атхад,
Барсин сүүлэс бэрсн хөөн
Бичэ тэв гидг үлгүрэр
Көдлх зөвтэ көдлмшэн
Һартан авч,
Кесн көдлмшчн
Кемтг уга болж,
Келсн үгчн
Үнтэд тоолгдж,
Олн-эмтнлэ сэн-сээхн йовж,
Сэн, мөцгн төрлтлэ харһж,
Өркэн өндөлһэд,
«Ях» гих өвчн уга,
«Йов» гих зарһ уга,
Мөнд-амулц,
Мацна тиньгр,
Махла хооран,
Эцкиннь нер
Сээнэрдн дуудулад,
Дүүрч-дүрклж йовх болтха!
 Йөрэл бүттхэ!

Көвүнэ гер йөрэлһн

Цэ-чигэн элвг-делвг болж,
Күн болсн мана көвүн
Негн бийнь хойр болв,
Хойр бийнь – һурвн, дөрвн болж,
Ханьцсн иньгтэхэн сээхн бээж,
Мөнд-амулц, ни-негн
Шар зусн мет наалдцһу
Эцкр болж,

Шар тосн мет хээлһү сэдклтэ болж,
Таалад суухнь көвүн болтха,
Таслад уйхнь торһн болтха,
Олыг орулж-һарһдг,
Көгшдин йөрәлд багтсн
Күндтэ сән өрк болж,
Эцкиннь нер дуудулж,
Өсч-өргжж йовх болтха!
Йөрәл бүттхә!

Зе-наһцхин йөрәл

Цә-чигән элвг-делвг болж,
Зеенр-наһцнр
Усн-заһсн мет өнр болж,
Зес мөцгн зеврдг уга,
Зе-наһцх хольждг уга,
Усна экнь – булг,
Ургин экнь – наһцхнр гиж келдг,
Тедү мет өөрхн
Эцкр элгн-садн болдг,
Тиигхлэг, хама йовсн һазртан
Кен негән маргл уга,
Хажуһар давл уга,
Орж-һарч,
Ааһ-цөгцин
Хотан уулцж,
Амн сән селвгән өглцж,
Арһта болхла, дөцгән күргж,
Арһ уга болхла,
Мендән медшцэд,
Үрн-садан өскәд,
Өмтнлэ эдл йовх болый!
Йөрәл бүттхә!

Һазран тәклһнә йөрәл

Улан залата хальмг әмтн
Улан зандн цәәһәри деежән өргәд,
Цаһан идәһән деегшән цацад,
Деедс тецгрәсн хур суржанавидн.
Кү заясн тецгр,
Манд күмс зайтн.
Тецгр бурхд, хур орултн,
Көрстә һазр услж,
Көк ноһаһар
Тег бүтәлһтн.
Күн, мал уган
Идх-уух, идг-ууш

Элвг-делвг йовултн.
Хамг-ширг,
Хор-шалтгиг
Хур-бораһар дартн.
Эрж-суржанавидн.
Зурһан зүүлин хамг әмтн
Амулц эдлтхә!
Йөрәл бүттхә!

Һарсн өдрин йөрәл

Эндр өдр авчах наснчн
Өлзәтә цаһан хаалһта болж,
Урһж йовх ноһан мет
Оржах хөрн наснчн
Чамд ик хөв-кишг орулж,
Орчлцгин жирһлд багтад,
Сурчах сурһулян бийдән шицгәж,
Үүрмүдәсн ард үлдл уга,
Сән гисн темдгәр чиләж,
Сәэхн, байрта йовж,
Сән мөцгн төртллә
Харһх бол!
Йөрәл бүттхә!

Көгшн күн цогцан сольхлаг, тәвдг йөрәл

Цә-чигән элвг-делвг болж,
Үннәннь һазрт одсн аавтн
Насан наслж,
Зөөрән зөөсн,
Ур-үсән өгсн,
Эн өгчәх хотнь
Өмн бийднь дала-нала болж,
Йөрәләр эдлж, цадж, ханж.
Цааран хәләж,
Кесн буян бийдән шингәж,
Сарул хаалһар йовж,
Сән төрлән олж-төрж,
Ардан тачал уга йовж,
Таралцгин орнд төрж,
Ардан үлдсн үрн-садн,
Ач-жич, зе-зеенчнр,
Садн-элгндән
Цуһараднь кишг-буян хәэрлтн,
Кишгән үлдәтн!
Йөрәл бүттхә!

Цээһин йөрэл

Цэ шингн болв чигн,
Идэни дееж,
Цаасн нимгн болв чигн,
Номин күлг.
Кезэн кергт
Зул, Цаһаһан кеж,
Күмни олыг орулж-һарһж,
Көгшдиннь йөрэлинь авч,
Улан зандн цээһэрн
Деежэн өргж,
Улан, хар эркэр цацлан цацж,
Алтн делкэн амулцд багтж,
Амулц эдлтн.
Өгсн улс өглһин эзн,
Мана уусн аршан болтха!
Йөрэл бүттхэ!

Дотрин йөрэл

Танахн үрн-садарн өнр болж,
Мал-һурсарн байн болж,
Сансгн номин йосар бүтж,
Салаһартн тосн һоожж,
Сацнаһастн көлсн һоожж,
Хөн-хурһнтн хаша дүүрч,
Оньдиндэн цуста дотр һарһж,
Хотн-хошаһар дуудж,
Өглһин эзн болж,
Идснь аршан болж,
Сүмснь Сук бодин орнд төртхэ!
Йөрэл бүттхэ!

Сэн таньлин йөрэл

Эндр өдрэс авн чи бидн хойр
Сэн таньл болувидн.
Тоомсрта бээж,
Кен негнәннь күнд-нимгнд орлцж,
Дөц-түшг болж,
Гер-гертэн оч,
Гергн-күүкдэн таньлдулж,
Дурга хотан ууж,
Үнн седклэрн
Селвгэн авлцж,
Үнтэ таньл болж,
Сэн-сээхн бээж,
Менд-байрта харһий!
Йөрэл бүттхэ!

Хэрд морджах күүкнэ йөрэл

Цэ-чигэн элвг-делвг болж,
Һазаран һарч, хэрин халасн болжах
Мана күүкн, хээмнь,
Күүнд келүллго, нохад хуцуллго,
Көгшдинь күндлж,
Баһинь эрклүлж,
Одсн күргнәннь үгэрнь бээж,
Олн үртэ-садта болж,
Тедн дундан тевчцһү,
Евэлтэ үзгдж,
Тоомсрта бернь болж тусж,
Эрәннь цоохр эдэн элэж,
Өркэн эзлж,
Әмтнлэ әдл йовх болтха!
Йөрэл бүттхэ!

Сөнгин йөрэл

Эндр өдр эн ут стул дүүрэд,
Эврэ элгн-садарн хурж,
Сээхн байрта жирһжэх
Эн суусн сүүрм бидн бат болж,
Оньдин дөрвн цагт иигж хурж,
Нэр-жирһл кеж,
Байрта бээж,
Көгшдэн күүндлэд,
Сөц өргж,
Өргсн сөцгн уусн маднд аршан болж,
Дуулсн дуунтн дүүрэн болж,
Соцссн маднд чикнэ хужр болж,
Цецссн сээхн дууна айсар
Аһар дүүрч,
Аһнр-авһнртан сөцгэн бэрүлж,
Сээхн менд
Амрч-жирһж йовтн!
Йөрэл бүттхэ!

Амрлһнд һарсн йөрэл

Эндр өдрэс авн
Ачта амрлһндан һарчах
Мана көгшн ах
Олн жилин эргцд онч сээнэр көдлэд,
Күцэцһү көдлмшиннь нилчэр
Кесг ачлвр авад,
Эврэ селэндэн көдлэд,
Өмн нүүрт йовлат.
Дорас өссн баһчудтан
Медрл-заавран заалат,

Ардтн үлдсн маднд
Олзлгч зөөр болв.
Жирн жилтн баһ деернь
Арвн һурвн, дала һурв күртн.
Дассарн, эргэд иржэтн,
Амрлһна мөңгэн эдлэд,
Амр сээхнэр бээтн!
Йөрөл бүттхә!

Моһа сарин 8-д тэвдг йөрөл

Авч ирсн белгтн
Өлзэтә болж,
Үрн-садн өсч-өргжж,
Әмтнлә әдл өсч йовж,
Ут наста, бат кишгтә бол,
Сээнәс сән белг авдг
Сән бээхтә бээж,
Сээхн мөнд байрта жирһий!
Йөрөл бүттхә!

Номтирин йөрөл

Әрәсән оһн-әмтнә болн
Хальмг таңһчин номтир,
Ут наста бат кишгтә болж,
Хамг сурһуль, билг-әрдмнь
Хурң-хурдн болж,
Гүн сурһулин көрңгинь
Һавшун сәәнәр олзлж,
Дорас өссн баһчудт
Батта зөөрнь болж,
Әрүн сээхн алтн чеежәрн
Аһу ик жирһл угтж,
Нарт делкә деер нерднь туурч,
Амулң әдлж,
Сээхн мөнд байрта,
Үртә-садтаһан
Дүүрәд-дүркрәд йовх болтха!
Йөрөл бүттхә!

Малын йөрөл

Малтн оһн болтха,
Тохмнь сән болж,
Төлнь толһа бүрн өсч,
Үсн-тосн, уург-таргарн билгж,
Угадан өгдг
Өнр-байн болтн!
Йөрөл бүттхә!

Көгшдин йөрөл

Цә-чигән элвг-делвг болж,
Мана көгшин аав ээж хойр
Насан авч,
Оһн жилдән манд баран болж,
Сүв-селвгән өгч,
Десрмдн дел болж,
Дормдн сүл болж,
Идхән идәд,
Уухан ууһад,
Өмнкнь өөрдсн,
Ардкнь хольжсн,
Хәрхин цагтан
Өдрин сәәнлә,
Һазрин жөөлнлә,
Сән ламла харһх болтн!
Йөрөл бүттхә!

Школын йөрөл

Бәрәд өгсн школтн
Бээшң болж,
Эн сарул-сээхн школтн
Сурһулин көрң болж,
Батрж сурсн сурһультн
Хурң-хурдн болж,
Билг-әрдмәрн
Оһнд үзмжтә үзгдж,
Сурһжах багшинрнь
Сээнәс сәәнинь чеежлүлж,
Орн-нутгтан туста үрдүд өскж,
Сурһж, һарһх болтха!
Йөрөл бүттхә!

Келснъ:

БАДМАЕВ НИКОЛАЙ БАДМАЕВИЧ

(1926 ж., Хальмгин Юстинск улусин Баруна ээмгт төрсн күн)

Махн-дотрин йөрэл

Кезэнэ мана хальмгуд хотн-хошар
бээдг цагтан олн дундан хө һарһларн,
тер хөөнэ дотриг бүклднь чанад, цугтан
күртсэри иддг бээж. «Махинь бас тер
кевтэн эдидг билэ», – гиж медэтир келдг.
Тиим саамдан чанад һарһсн дотран нег
тавгд келэд, нег баһ күүнд бэрүлчкэд,
медэтэ өвгн иим йөрэл зааж тэвнэ.

Тавгта дотр бэржэх көвүнд йөрэлч өвгн
келнэ:

– Цааран хэлэ,
А, хээрхи, мана урдкэ,
Ач иктэ аавир-ээжир,
Уух-эдих тежэлмүдиннь
Ур-деежэн тандан бэржэнэвидн.
Ууж, идж, цадж, ханж,
Цааран хэлэти,
Үлдсн үрн-саддудтан,
Үндсн болх ачиртан
Кишг-буян хээрлти,
Күмни төрлд төртн!
Нааран хэлэ, – гиж өвгн көвүнд келнэ:
Тежэл болсн малиннь
Төлнй олн болтха,
Ижлнй өсч-өргжж,
Ик сүрг налаж,
Өргн теегэн дүүргж,
Өвснэ көкднь бээрлж,
Дала-нала болж,
Дацгин маниг тежэтхэ!

Тевштэ (тавгта) махан өмнэн тэвүлчкэд,
өвгн иигж йөрэлэн цааранднь келжэнэ:

– Мөцкин дөрвн цагт
Мана көгшдин закаһар,
Хөн болһн хурһлж,
Хотарн цуһар цуглрж,
Дотр-дөрвөн идлдж,

Делкэ мини гиж тоолж,
Күүкн болһнд – зүрк,
Көвүн болһнд – бөөр,
Өвгдт – нуһлур, кемж,
Эмгдт – элк, семж,
Цуг хотарн цуглрж,
Цуста дотран хувалций!

Ирсн гиичнрт нерэдсн йөрэл

Ирсн гиичнр болв чигн,
Ирүлсн манахн болв чигн
Тецгрин шалтг, шар-бор уга,
Ээж-аавтаһан, үртэ-садтаһан
Орчлцгин хормад багтж,
Амулц-менд бээх болцхай.
Седклитн бурхн евэтхэ,
Сансн санантн күцж,
Күүнд келүлл уга,
Нохад хуцулл уга,
Күмн эмтнэ жирһлэр йовцхай!

Хаалһин йөрэл

Сансн санантн күцж,
Сәксн үүлтн бүтж,
Күүнд келүлл уга,
Нохад хуцулл уга,
Мөцгн хаалһар йовж,
Менд, байрта күрч,
Алтн жолаһан эргүлж,
Амр-талта, сәэхн,
Мөрнөннь чикнд нар урһаж,
Мацна тиньгр, мишэж,
Менд-амулц, бахта
Мерж орж ирцхэти!

Келснь:

БАМБЫШЕВ ЦЕРЕН ХУЦАЕВИЧ

(1921 ж. Хальмгин Малодербетовск (Баһ Дөрвдә) селэнд төрсн күн)

Күүк күргж одсн улсин ахлачин йөрэл

Хүрмән кежэх мана худнр чигн,
Ирсн бидн болв чигн,
Батга сән садн болж,
Тецгрин өвчн-шалтан уга,
Мацна тиньгр суцхай.
Хэрд һарсн мана күүкн
Ирсн һазриннь кишгт багтж,
Кен ахан тевчж,
Кен бичкнән өкәрлж,
Ханьцсн үүртәһән батта иньгүд болж,
Хормаһарн дүүрц күүкдтә болж,
Хотарн оln садта болж,
Күүнд келүлү уга,
Нохад хуцулү уга,
Кесн көдлмшдән сәэнд үзгдж,
Оln дунд күндтә,
Өрк-бүләрн амулш-менд,
Байрта-бахта бәэхиг
Оln Десдс өршәх болтха!

Махн – хальмг улсин күндтә хот. Махиг ик сән өдрмүдин байрт чигн, шишлн авьясмудт чигн, наньхн чигн өрк-бүлин, нутг-эцгин керг-төрт харһулад чандг. Иим саамд махнд шишлц йөрәлмүд чигн нерәднә. Йөрәлиг нег медәтә күн һардад, нег баахн нөкдәрн дөцг авад келж күцәнә (Тавгта махиг нөкднь һартан авна).

Йөрәлч баһ нөкдтән:

– Цааран хәлә,
О, хээрхн, мана урдкс,
Ач иктә аавнр-ээжнр,
Уух-әдлх тежәлиннь
Үр-деежән бәржәнәвидн.
Ууж, идж,
Цадж, ханж, цааран хәләж,
Ардан үлдсн үрн-садндан,

Үндсн болх ачнр-зеенртән

Кишг, буян хәэрлгн!

– Нааран хәлә,

Тежәл болсн малын

Төлнь оln болтха,

Өргн теегән дүүргж,

Өвстә кецән бәрж,

Дала-нала бәрж,

Дацгин манан тежәтхә!

– Нә, доргшан тәв,

Оньдин дөрвн цагт

Мана көгшдин сурһмжар төр күцәгдтхә,

Мана әдлсн хот

Мандан аршан болтха!

Өмскүлин йөрэл

Өмссн эн өмскүлгн

Өлзәтә цаһан хаалһта болж,

Өмсчәх мана гиичнр чигн,

Өмсүлжәх манахн чигн

Ут наста, бат кишгтә болж,

Оньдин дөрвн цагт

Улан чирәһәрн харһлцж,

Байрта-бахта үзлцж,

Элгн-садна медрләр,

Эцкр иньгин седкләр

Эрглцж, золһлдж, гиичлж,

Өмскүлән өмсч, өлгән авч,

Эндр мана гиичнр иим өмскүл

өмссн болхла,

Иргчдән үүнәсн үнтәг өмсх болтха.

Өнр седкләсн нерәджәх манахс

Оньдин дөрвн цагт

Элгн-садндан өмскүл өмскжәх

Өглһнә эзн болтха!

Шин бер йөрэлн

Не, мана шин берин
Наснь ут болтха,
Кишгнь бат болтха,
Күүкднь оln болтха,
Кен ахан күндлж,
Кен баһан эрклүлж,
Эж-ааван байрлулж,
Эн һазртан бээшртхә.
Хормаһарн дүүрң көвүдтә болж,
Көшгәрн дүүрң күүкдтә болж,
Оln дундан тоомсрта,
Элгн-садндан туста
Өрк-бүл болж,
Экнр-эңкнринь нердүд дуудулх
Эңкр үрдүд болтха!

Келснь:

ЛИДЖИЕВА АЛЬМН ВАСЬКАЕВНА

(1907 ж. Хальмгин Бaн Дөрвдэ района Ик-Бухс ээмгт төрсн күн)

Зулын йөрөл

Э, хээрхн,
Эндр мана Зул,
Бар сарин 25-д зулан өргэд,
Олн сээхн үрдүдмн, ачнр-зеенрмдн,
Авсн насгн байрта-бахта болтха,
Сансн тоот юмнгн номин йосар күцж,
Сэн-сээхн, элвг-делвг бээж,
Кен икэн күндлж,
Кен бичкнэн өкэрлж,
Эрүл-дорул, ни-негн бээхитн
Деедин олн бурхд,
Делкэн Цаһан Авһа
Харул-хааһул болж хээрлгтхэ!
Авсн насгн өлзэтэ, цаһан хаалһта болж,
Көгшн мана наснд күрч,
Көөрк мана ачнр, зеенр, жичнр
амулц жирһцхэтн!

Һарсн ачан йөрөлһн

Нэ, һарсн көөрк ачм,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Көлнь шоратж,
Һарнь һанзһд күрч,
Өлзэтэ цаһан хаалһта йовж,
Өсч-босч, батрж,
Ээж, аавдан сээхн үрн болж,
Олн-эмтнэ жирһлд багтж,
Икчүдиннь наснд күрч,
Өвк эцкиннь нер дуудулж йовхиг
Олн Деедс бурхд,
Ачта медэтһриннь заян сәкүсн
Эрүн харул-хааһул болтха!

Цаһан Сарин йөрөл

Нэ, эндр Цаһан Сарин нег шин,
Тиигэд хуһар сән өдрән кеж,

Хаврин түрүн сарин нег шинлә
Хуһтан үвлин зудас менд һарсн,
Хамг малта-хартаһан то-бүрн бөөх,
Хаврин шар нарнд байрлжацхана.
Нэ, хээрхн, олн-эмтн,
Малта-хартаһан иигж,
Үвләсн менд-амулц һарч,
Хуһар байрта-бахта Цаһаһан кеж,
Гем-зовлц, түрү-зүдү уга,
Төвкнүн, элвг-делвг бээцхэтхэ,
Олн-эмтнэ сансн-седсн
Номин йосар күцж,
Хаврин эклц байрлж,
Хуһар сәәнәр жирһх болтха!

Шин герин йөрөл

Нэ, бәрсн гертн
Батга бээшц болж,
Буусн шин бүүртн,
Буйн ик кишгтэ болж,
Бээжәх көөрк үрдүдм
Байрта-бахта жирһж,
Байн орчлцгн хормад багтж,
Бат нас эдлж бээхитн
Деедс олн бурхд хэләтхэ!

Орулж авсн берән йөрөлһн

Эндр мана зе көвүн гер авчана,
Эн мана элгн-саднд ик байр.
Орулж авсн бермдн,
Өлзэтэ цаһан хаалһта болж,
Өрк-бүлдән батга садн болж,
Оньдинд сансн седклнь күцж,
Кен икэн күндлж,
Кен баһан өкэрлж,
Ут нас зүүж,
Бат кишг эдлж,

Көгшн ээжнриннь наснд күрч,
Күмн эмтнэ хормад багтж йовхинь
Аав-ээжиннь заян сэкүсн хээрлж,
Олн бурхднь нөкд болтха!

Дэрмд йовжах ачан йөрөлһн

Нэ, хээрхн,
Дэрмд һарад йовжах ачм,
Хол һазртан амулц күрч,
Сурх зөвтэ сурһулян сурч,
Үүрмүдтәһән күндтә цергә төрән күцәж,
Алтн жола эргүлж,
Амр тавта сээхн менд орж ирхиг
Деедин олн бурхд,
Делкән Цаһан Авһамдн
Хэләж өршәх болтха!

Өңгрсн авһдан нерәдсн хотын йөрәл

Күнд-күчр цагт Сибирьт авһмнь өцгрәд,
цогцнь тенд үлдлә. Мана авһ Шовһурин
Каару гihәд, ик номта, зурхач күн билә.
Чөөрәд гүн сурһуль-номан чиләсн күн.
Тенд Сибирьт бас әкмдн, бас нег күүкнмдн
өцгрсн, үлдцхәв.

Тер күндтә авһдан, Шовһурин Кааруд,
хотан нерәдвидн.

Э, хээрхн,
Сээһән хээсн мана авһд
Седкләсн нерәдсн хотын ур-деежнь күрч,
Цадж, ханж, төвкнж,
Цааран хэләж, йовж,
Цаадк таралцгин орндан күрч,
Ардан үлдсн ачнр, зеенр, жичнртән
Алтн кишг, насан өгч,
Эврән бийнь буян эдлж,
Элгн-саднаннь үйд төрхиг
Деедк бурхд евәх болтха!

Малын төл авһнд нерәдсн йөрәл

Нэ, хээрхн,
Авсн малын төлтн
Өсч-өргжж, то-бүрн бәәж,
Үкр, туһлын, хөн, хурһнтн,
Элвг-делвг тежәл өгч,
Му күүкдинтн кишгнь ирж,
Цугтан байн, цатхлц бәәхитн
Бурхн Багшин, Ноһан Дәркин Гегән
Буйсаж, нөкд болж,
Евәж, өршәх болтха!

Келснь:

ЛИДЖИЕВ ГАРЯ САРИЕВИЧ

(1927 ж. Хальмгин Баһ Дөрвдө улусин Омадг хотнд төрсн күн)

Нарт орчлң ни бээхин йөрэл

Нэ, йир хот-хол ховрджах цагт,
Эд-тавр бас чигн өмскүлмүд үнтэржэх

цагт

Ху нарт орчлң, олин-эмтн,
Зурхан зүүлин келн улс,
Хуһар ик-баһ уга,
Һалын аюл уга,
Усна аюл уга,
Күнд мөснэ аюл уга,
Тенгрин шалтг, шар-бор уга,
Орчлңгин орн-нутгуд чигн,
Мана Советин Союз чигн,
Мана Өрәсэ чигн,
Мана Хальмг Таңһч чигн,
Нань чигн олин келн эмтн
Ни-негн, төвкнүн бээж,
Көк тенгрин дор,
Көрстэ һазрин деер
Амулң жирһх болтха!

Көвүн гер авлһнд төвсн йөрэл

Эндр гер авчах көвүн,
Өндр һазрт герән бәрж,
Өвстэ һазрт зелән татж,
Эмэр олин болж,
Аһурсар байн болж,
Авсн авальтаһан сән-сээхн,
Орчлңгин өвчн-шалтг уга,
Күүнд келүлл уга,
Нохад хуңулл уга,
Нег-негән күндлж,
Нег-негәннһ үгд багтж,
Ни-негн өрк-бүл тогтаж,
Мана орулж авсн бер,
Өлзэтэ һаһан хаалһта болж,
Ахан алд күндлж,

Дүүһән делү күндлж,
Тенгрин түрү-зүдү уга,
Сән-сээхн жирһх болтха!

Көвүн-күүкд, аачнр-зенрән йөрәлһн

Нэ, мини долан үрн, асрад өргсн
күүкд-көвүдм
Тенгрин өвчн-шалтг уга бээж,
Теднэс һарсн үрдүднһ,
Мини арв һар ачнр-зеенрм
Орчлңгин амулңд багтж,
Нохад хуңулл уга,
Күүнд келүлл уга,
Сән-сээхн өсч-өргжж,
Сурһулән сәәнәр сурч,
Орн-нутгтан, хотн-әнгдән
Туста, орута үрдүд болж,
Олин эмтнэ хаалһар
Жирһх болтха!

Сурһулян чиләсн күүкндән нерәдсн йөрәл

Нэ, мана күүкн Нина сурһулян чиләһэд,
Сән сурч, авсн дипломнһ
Өлзэтэ һаһан хаалһта болж,
Төрскн нутгтан сәәнәр нерглж,
Кежэх көдлмшнһ кемтг уга,
Келсн үгнһ уралан йовж,
Күүнд келүлл уга,
Нохад хуңулл уга,
Олин-эмтнэ алтн хаалһар
Зурхан зүүлин амулңд багтж,
Тенгрин өвчн-шалтг уга
Менд-амулң, маңна тинһгр
Сансн седкл ухаһан
Сәәнәр күңәж, жирһх болтха!

Зулын йөрэл

Нэ, буур жил харч,
Ботхн жил орж,
Хамг бидн нугтан байрлж,
Зуцва бурхн харсн өдр
Сэн өдр, сэн байрта-бахта
Дегң насан авч,
Ик-баһ уга, сэн-сээхн
Кех көдлмшэн кеж,
Сурх сурһулян сурч,
Хуһар менд-амулң,
Зула тиньгр, седкл байрта,
Жирһж йовх болтха!

Цаһан Сарин йөрэл

Нэ, эндр Окн Тенгр бууж иржэх
Цаһан Сарин нег шин, хаврин сэн өдр,
Цегән герлтэ байран темдглж,
Хамг әмтн үвлин зудас
Күүкдтә-шуухдтаһан, төрл-садтаһан,
Малта-хартаһан
То бүрн, толһа менд харч,
Маңна тиньгр, байрта-бахта
Хаврин байрта Цаһаһан кеж,
Ирх жилин өөн күртл
Амулң, төвкнүн нугтан
Сән-сээхн суухинь
Олн Деедс өршәх болтха!

Келснь:

ЛИДЖИЕВА ЛЯЛЯ МАНДЖИЕВНА

(1930 ж. Хальмгин Баһ Дөрвдэ района Ик-Бухс ээмгт төрсн күн)

Һарсн бичкниг йөрөлһн

Нэ, һарсн бичкнэнтн
Кииснь шулуң акж,
Көлнь шоратж,
Һарнь һанзһд күрч,
Көлнь дөрэд күрч,
Зовлң-түрү уга,
Эрүл-менд өсч-босч,
Ээж-аавиннь нер дуудулж,
Амулң, серглң өсч,
Айта гидг үрн болтха!

Орулсн берән йөрөлһн

Орулж авсн мана бер
Өлзэтэ, һаһан хаалһта болж,
Өрк-бүлдән батта садн болж,
Кен икән күндлж,
Кен баһан эрклүлж,
Күмн эмтнэ хормад багтж,
Күндтэ көгшдүдин наснд күрч,
Ке-сээхн жирһлин хаалһар йовж,
Көгшин буурл эмгн өвгн хойр болж,
Көлсән тавар хагсаж,
Кишгән күңц эдлж йовхитн
Көөрк Деедс, оһн бурхд өршэтхэ!

Өмскүлин йөрөл

Нэ, күндтэ худнр,
Өмссн эн өмскүлтн
Өлзэтэ, һаһан хаалһта болж,
Кезән кергт иигж,
Күүкд-көвүдән кү кеж,
Күндтэ саддудасн өмскүлән өмсч,
Ке-сээхн йовхитн
Күчтэ оһн бурхд евэтхэ.

Өмскжэх бидн чигн
Өглһнэ эзн больй,
Татж, тасршго,
Матилһж, матишго,
Батта, энкр худнр болж,
Нег-негән оньдинд күндлж йовхимдн
Оһн Деедс өршэх болтха!

Өңгрсн көгшэдән нерэдсн хотын йөрөл

Нэ, хээрһн,
Сээһән хээсн мана көгшэ,
Өгчэх эн хотын ур-дееж
Идән-ундн Танд болж,
Цадж, ханж, һааран хэлэж,
Буян бийнь эдлж,
Кишг, насан ардан үлдсндән өгч,
Күрх һазртан күрч,
Таралңгин орнд төрх болтха!

Шин бүүрин йөрөл

Бәрсн эн гертн
Бээшң тадндан болж,
Бээсн эмәрн өнр болж,
Бәрсн малтн оһн болж,
Эндр буусн бүүртн
Өлзэтэ, һаһан хаалһта болж,
Оньдинд зовлң-түрү уга
Эн гериннь сүүрт
Элвг-делвг жирһж,
Оһн күүкд-шуухтаһан
Өсч, босч, өргжж,
Оһн эмтнэ жирһлд багтж йовхитн
Оһн Деедс өршэх болтха!

Шин жилин йөрэл

Бүүр жил нарч,
Ботхн жил орж,
Орсн шин жилнь
Өлзэтэ цаһан хаалһта болж,
Өрк-бүлнтн, элгн-саднатн
Олн күүкд, ачнр-зеенринтн
Авсн наснь бат кишгтэ болж,
Күмн эмтнэ жирһлд багтж,
Күч-көлснь, мал-гернь элвг-делвг болж,
Амулц, төвкнүн бээхинь
Олн бурхд өршөтхэ!

Цергт морджах зөөһөн йөрэлһн

Цергт морджах мана зе,
Сурх зөвтэ сурһулян сөөнөр сурч,
Күрх һазриннь өлзэ, цаһан хаалһ хальдж,
Хама йовдг болв чигн,
Хээртэ олн бурхд, заян сөкүснь
Харул-хааһул болж,
Эн – тер гих зовлц-гүрү уга,
Эврһәннь цергэ даалһвран күцэж,
Эрүл-дорул, мөнд-амулц йовж,
Эврәннь өрк-бүлүр, ээж-аавур
Алтн жола эргүлж ирх болтха!

Келснь:

МУЗРАЕВ ОЧИР МАНДЖИЕВИЧ

(1917 ж. Хальмгин Баһ Дөрвд нутгин Ик-бухс ээмгт төрсн күн)

Олн садан йөрөлһн

О, хээрхн, аавнр болн ээжнр,
Ахнр болн эгчнр, дүүнр,
Сансн санангн күнж,
Седклдэн зовлң уга,
Сежрхэдэн түрү уга,
Эн насн-жирһлдэн
Элвг-делвг бээж,
Хур-боран дуслулж,
Хурн наран мандлулж,
Үкр, бүрүһәр дүүрч,
Усн, тосар элвг бээж,
Сацнаһартн келсн хоожж,
Салаһартн тосн хоожж,
Седсн ухангн күнж,
Сәксн йөрөлгн бүтж,
Олн әмтнлә ни, амулң бээж,
Ачнр, жичнрән өскж,
Амулң жирһж йовнхатн!

Худнран йөрөлһн

Нә, күндгә худнр,
Наснгн ут болж,
Кишгн бат болж,
Эрән уга элгн,
Томан уга саддуд болж,
Дам-дам худнр,
Давхр-давхр элгн болж,
Татв чигн, тасршго,
Утлв чигн, чилшго,
Уһав чигн, һаршго,
Утта элгн-садн болж,
Тер учр деерәс
Төрсн садн мет
Ах-дүүһин бәәдләр,
Аав-эәжин седкләр
Нег-негән тевчж,

Олн-әмтнә амулңд багтж,
Тоха һалзн ханңн дотран болтха,
Толһа һәәзң махла дотран болтха,
Эн учр деерәс
Элгн-садн болж,
Онъдинд байрта йовнхай!

Гер авсн көвүһән йөрөлһн

Ода би көвүн бер хойран йөрәнәв.
Көвүн гер-мал тогтажах,
Бер буулһж авчах,
Бидн ик байрта бәәнәвидн.
Өрк-бүл тогтасн көвүнәнм
Наснь ут болж,
Кишгнь бат болж,
Сансн санань күнж,
Сәксн йөрөлһн бүтж,
Седклдән төвкнүн болж,
Седркэдән гем уга,
Эн тогтсн өрк-бүләрн
Элвг-делвг бээж,
Олн-әмтнә амулңд багтж,
Ахинь алд күндлж,
Дүүһинь делм күндлж,
Сацнаһаснь келсн хоожж,
Салаһаснь тосн хоожж,
Эңкр иньгтәһән ни-негн бээж,
Таалдгнь көвүд болж,
Таасдгнь күүкд болж,
Таслад, ишкәд уйдгнь
Торһн, шеемг болж,
Ахнр-дүүнртәһән, элгн-садтаһан
Амулң өсч-өргжж,
Олн ачнр, жичнрән үзх
Өвгн әмгн хойр болж,
Онъдин насни туршар жирһх болтн!

Көвүн бер хойран йөрөлһн

Эндр өрк босхжах
 Эңкр үрдүдин деер
 Ээлтэ шар нарн делгрж,
 Нүүсн цагтнь тосн харч,
 Буусн назраснь утан бүргж,
 Бүүрин байн кишгнь
 Көвүн бер хойрдм ирж,
 Наснь ут, кишгнь бат болж,
 Тогтсн өрк-бүлнь у жирһлтэ болж,
 Хажу хаалһар йовснь
 Хонган оньдинд олж,
 Орж бууснь өңгтэ гиич болж,
 Өткн хотан, шиңгн ундан эдлж,
 Оньдин дөрвн цагт эврэн бийснь
 Элвг-делвг сууж,
 Ахан алд күндлж,
 Дүүһән дел күндлж,
 Амрч-жирһж йовхитн
 Олн бурхд өршөтхэ!

Һарсн ачан йөрөлһн

Һарсн мини ачин
 Наснь ут болж,
 Кишгнь бат болж,
 Ардасн олн дүүнр дахулж,
 Бар болсн күүкн
 Бас ачим дахад өстхэ.
 Маниг байрлулжах бер көвүн хойрин
 Жирһлнь ут болж,
 Өрк-бүлнь бат болж,
 Сансн санань күңж,
 Седсн седкльн бүтж,
 Таалдгнь көвүд-күүкд болж,
 Таслад уйдгнь татад өмсдгнь
 Торһн, шеемг болж,
 Төрл-садарн өнр-өргн,
 Тоомсрта үрдүд болж йовтн!

Зулын йөрөл

Ээжир-аавир болн элгн-садн,
 Эгкчнр-ахнр болн олн төрлмүд,
 Эн ирсн Зултн байрта-бахта болж,
 Эндр тадна авсн наситн,
 Өлзэтэ һаһан хаалһта болж,

Бат кишгтэ болж,
 Олн эмтнэ амулң жирһлд багтж,
 «Я» гих зовлң уга,
 «Ях» гих өвчн уга,
 Орчлңгин алтн хаалһар йовж,
 Ардаснь дахж өсчөх үрдүдтн,
 Ачнр-зеенр, дурджах жичиртн
 Амулң жирһх болтха!

Буулһж авсн берэн йөрөлһн

Эн орулж авсн берин
 Наснь ут болж,
 Кишгнь бат болж,
 Сансн санань күңж,
 Седсн төрнь бүтж,
 Аав-ээждән үнтэ үрн болж,
 Авальтаһан мөңк суух болтха.
 Окн Тенгрин хээрн өршөж,
 Оньдин һалдан хайх өөктэ,
 Өрк-бүлдән элвг идх-уухта бөөхдмдн
 Олн бурхд нөкд болтха, гиж

суржанавидн.

Окн Тенгрин хээрн өршөж,
 Олн-эмтнэ амулңд багтаж,
 Эн орулж авсн берин
 Эврэ жирһлнь күңц болтха,
 Хан Тенгрнь хээрлж,
 Хамг эмтнэ амулң эдлж,
 Зурһан зүүлин хаалһар йовж,
 Зула тиньгр, байрта йовх болтха!

Цаһан Сарин тускар

Цаһан Сарин нег шин – хаврин сарин түрүн өдр. Хальмг улст Цаһан Сарин нег шин йир сән өдрт тоолгдг. Тер учр деерэс хальмг улсин өрк болһн арһта болхла, хөөһән алад, толһаһарнь дееж бэрдг. Цаһандан белдэд, махан чанад, боорңг, нелвгән кеһэд, нээһән чанад, нань чигн олн хот кеһэд, олн зүсн земш авад, теднэсн дееж бэрэд, нээһәрн бас дееж өргдг. Һахан, ямана мах чандго, Цаһан Сарин нег шиниг кехлэрн, байран, то бүрн, толһа менд үвлин зудас һарсан, ирсн хавран темглж кедг.

Цаһан Сарин йөрөл

Ирсн Цаһан байрта-бахта болж,
Йиртмжин бээдл төвкнүн тогтж,
Идр көрстэ мана һазр
Идгтэ көк ноһаһар девскрлж,
Киитн үвлин зудас һарсн
Күмн-эмтн, мал-адусн цугтан
Күч-чидл авч, көл-һаран чацһаж,
Кишгэн эдлж, бүрн-бүтн бээтхэ,
Эцкр мана үрн-саддуд
Эрүл-дорул бээж,
Олн-эмтнэ ханьд багтж,
Олзта-орута, байн бээтхэ,
Өскжэх малмдн
Олар төлөн өгч,
Өвсн, тэрэнэ урһцмдн
Элвг-делвг болж,
Оньдинд маниг цатхлц суулһхиг
Олн Деедсэсн суржанавидн.

Цергт морджах көвүнд нерэдсн йөрөл

Эндр цергт йовжах мана көвүнэ
Наснь ут болж,
Кишгнь бат болж,
Одх һазртан менд күрч,
Олн дундан эн-тер уга йовж,
Йовсн хаалһнь мөцгн болж,
Ирх хаалһнь алтн болж,
Цогцнь эрүл, мацнань тиньгр,

Гем-шалтг, түрү уга йовж,
Дасх цергэ сурһулян
Дегд сээнэр сурч,
Эврэ бийдэн уха туцһаж,
Эргэд герүрн амулц ирж,
Ээж-аавдан тоомсрта,
Эрдмтэ-билгтэ көвүн болтха!

Малын төл авлһнд нерэдсн йөрөл

Үвлин киитн чилв,
Хаврин цаг эклв.
Эн ирсн хаврмдн
Өглһнэ эзн болж,
Көрстэ мана һазрмдн
Көк ноһан девскртэ бээж,
Көкргч оһтрһумдн көвкүр үүлтэ бээж,
Күлэжэх мана иргчнь
Күцц уухта-идхтэ болж,
Орсн мөчн жилмдн
Олзта-орута болж,
Хөн болһнмдн икрлж,
Хурһн болһнмдн боожж,
Үкр болһнмдн туһлж,
Үсн-тосарн элвг болж,
Олн-эмтнэ амулцд багтж,
Әмәрн олн болж,
Жирһләрн байн болж,
Өсч-өргжж суух болцхай!

Келснъ:

МУЗРАЕВА АЛЬМН АНГИРОВНА

(1922 ж. Хальмгин Баһ Дөрвдө района Ик-Буһс аэмгт төрсн күн)

Хэрд һарчах күүкндэн нерэдсн йөрэл

Нэ, хээрхн,
Мана хэрд һарчах күүкн
Одсн һазртан амрч-жирһж,
Кен көгшинэн тевчж,
Кен баһан өкэрлж,
Элгн-садндан таасгдж,
Ээж-аавиннь нер дуудулж,
Амулц йовх болтха.
Эврәннь седклэр ниилжэх үүртгән
Эңкр, ни-негн бээж,
Олн зеснр манд нерэдж,
Өсч-өргжж йовх болтха,
Сансн санань ху күңж,
Седсн седкльн бүтж,
Кесн көдлмшнь кемтг уга болж,
Олн-эмтнэ алтн хаалһар йовж,
Орн-нутгин жирһлд багтж,
Орчлңгин гем-шалтг уга бээхинь
Десрнь олн бурхд, Окн Тенгр хэлэж
йовтха,
Дала Лам хэлэж йовх болтха!

Ирсн берэн йөрөлһн

Нэ, мана орулж авсн бермдн,
Өлзэтэ наһан хаалһта болж,
Ээж-аавдан тааста бер болж,
Кен көгшән күндлж,
Кен баһан өкэрлж,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Орчлңгин жирһлд багтж,
Келсн үгнь үнтэ болж,
Кесн көдлмшнь күңц болж,
Седклэрн ниилсн садтаһан
Сән-сээхн жирһж йовхинь
Олн Деедс хэлэж йовх болтха,
Икчүдиннь сәкүсн хэлэж йовх болтха!

Төрсн ач күүкән йөрөлһн

Нэ, көөркн,
Мана көвүнэс һарсн
Бичкн ач күүкнэмдн
Кииснь шулун акж,
Көлнь шоратж,
Күмн эмтнэ захд күрч,
Ээж-аавиннь нер дуудулж,
Эн-тер уга, өвчн-зовлц уга,
Өсч-өргжж йовхинь
Олн Деедс хэлэх болтха!

Цергт морджах ачан йөрөлһн

Нэ, ода нергт морджах мана ач
Менд-амулц, түрү-зүдү уга
Күрх һазртан күрч,
Сурх нергэ сурһулян сурч,
Сән ээрмин эрдмән дасч,
Церглх олн жилмүдтән
Цевр, кинәнэр йовж,
Цуг үүрмүдәсн ард үлдн уга,
Цергин үүлмүдән сәәнэр күңэж,
Алтн жола эргүлж ирхинь
Аав-ээжин сәкүсн,
Окн Тенгр хэлэж йовтха!
Эрүл-менд, төвкүн йовхднь
Олн бурхд, Окн Тенгр
Харул-хааһул болтха!
Эндр бидн ачан байрин нээрэр йовулад,
Икчүдин йөрөлмүдәр хаалһинь батлж,
Күндтэ нергин сурһулиг чилэж,
Мөрнэ чикнд нар урһаж,
Маңна тиньгр, мөңгн жолаһан эргүлж,
Менд-амулц ээж-аавдан хәрж ирхлән,
Уста нүдәрн, наһан чирәһәрн тосч,
Эндрк нээрәсн үлүһәр байрлж,
Оларн нугтан жирһх болый!

Үр Керми Даваевнад нерэдси йөрэл
(*Үүртэн, эврэ хотна күндтэ багшдан,
Ээлян Овлан нертэ музейин ахлад
нерэдси йөрэл*)

Мана үр Керми Даваевна,
Далин жилэн авч,
Цааранднь найн наснд күрч,
Оли-эмтнэ алтн хаалһар йовж,
Орчлңгин жирһлд багтж,
Түүрү-зүдү уга, гем-шалтг уга,
Сурһси күүкднь бийнь күндлж,
Сэн нүдэр хэлэж инэж,
Оли жилд көдлси Ик-Бухсин школнь
Өрүн седклинь һундал уга,
Амулң йовх болтха,
Келси үгнь үнтэ болж,
Кеси көдлмшнь ачта болж,
Кесг оли-оли жилмүдт сэн-сээхи йовтха!

Келснь:

САНДЖИЕВА ЕВДОКИЯ АВУДЖАЕВНА
(Авжин Жиижэ) (1923 ж., Баһ Дөрвдө нутгин
Зеердин Зегсн гидг селэнд төрсн күн)

Көвүнө гер авлһнд нерэдсн йөрөл

Нэ, хээрхн,
Эндр мана көвүн гер авчах,
Өрк-бүл болжах өдр
Өлзэтэ цаһан хаалһта болж,
Эндр һазрт герэн бэрж,
Өвстэ һазрт малан идшлүлж,
Эн кенэв гихлэг,
Өвк эцкиннь нериг дудулж,
Өндөлһсн өрк-бүлнь ни-негн бээж,
Оньдинд сээхн амулц жирһж,
Орулж авсн бермдн эцкр үрн болж,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Көшгэрн дүүрц күүкдтэ,
Көнжлэрн дүүрц көвүдтэ болж,
Элгн-садтаһан өргжж-өсч,
Эк-эцкиннь сән авъясмуд авч,
Көгшдэн күндлж,
Баһчудан эрклүлж,
Олн-эмтнэ алтн хаалһар
Амрч-жирһж йовхиг
Олн бурхд, олн Деедсн сәкүсн
Өршәж, евәх болтха!

Морджах күүкндән нерэдсн йөрөл

Нэ, хээрхн,
Эндр ирсн мана худнр,
Мел оньдин дөрвн цагт
Мөрнәннь чикнд нар урһаж,
Сән-сээхн хүрмин төрән күцәж,
Олн эмтнэ алтн хаалһар
Амрч-жирһж, өсч-өргжж,
Байрта-бахта бээтхә.
Эн өдрәс авн
Элгн-садн болжах
Мана күндтә худнр,
Татж, тасршго,

Матилһж, матишго
Батга алтн болж,
Байрта төрән күцәж,
Бүрн-бүтн һазртан күрцхәтн.
Морджах мини ууһн күүкмнь,
Одсн һазриннь кишгт багтж,
Эврәннь седкләр ниилжәх үүртәһән
Насниннь туршар амрч-жирһж,
Хуучнаннь авц авч,
Эәж-ааван күндлж,
Эгч-дүүһән эцкрлж,
Олн төрскндән ээлтә садн болж,
Оньдинд байрта жирһхичнь
Олн Деедс, эәж-аавин сәкүсн
Евәж өршәх болтха!

Зулын йөрөл

Нэ, хээрхн, ирсн Зул
Өлзэтэ, цаһан хаалһта болж,
Эндр мана насан авчах өдр
Зулан өргж мөргәд,
Олн бурхдтан зальврж,
Күүкдин авсн насн
Ут жирһлтә, бат кишгтә болж,
Кезән-кергт сән-сээхн,
Тецгрин гем-шалтг уга,
Цуһар эрүл-менд, то-бүрн,
Орчлцгин эмтнэ алтн хаалһар
Амулц жирһж йовж.
Идх-уухнь элвг-делвг болж,
Ирх жилин Зульн
Үүнәсн байрта-бахта болхиг
Олн Деедс өршәж евәтхә!

Бичкн ач күүкән йөрөлһн

Нэ, мини көвүн Алешинәс
Түрүн үрн күүкн һарсн саамд

Икэр байрлад, гүн седклэсн йөрэжэнэв.
Төрсн ач күүкн мини,
Өсч-босч, эмтнэ ээмд күрч,
Өлзэтэ наһан хаалһта болж,
Ээж-аавдан күндтэ үрн болж,
Теңгрин гем-шалтг уга,
Тоомсрта, эрдмтэ өсч,
Орн-нутгтан олзта-туста болхичнь
Олн Деедс өршэх болтха!

Шин бүүрин йөрэл

Нэ, хээрхн, күргн күүкн хойр,
Эн шин гертн танд
Өлзэтэ, наһан хаалһта бүүрн болж,
Хаша-хаалһтн кезэн кергт
Олн тохмта малар дүүрч,
Олз-орутн элвг болж,
Шалтан, шар-бор уга,
Сэн-сээхн насни туршар жирһж,
Орн-нутгтан тоомсрта үрдүд болж өсч,
Амрч, ни-негн, байрта йовхитн
Олн Деедс, Окн Теңгр
Деертн деевр болж,
Дортн сүр болад хэлэж йовхиг
Деед олн бурхдас сурж, мөргжэнэвидн!

Худрт нерэдсн өмскүлин йөрэл

Нэ, хээрхн, мана худрин
Эндр өмссн өмскүлмүднь
Өлзэтэ наһан хаалһта болж,
Өмсчэх эздүдиннь наснь уг болж,
Өмскүлмүдин эднь күүрг болж,
Эврэн бийснь сэн-сээхн бээж,
Эн жил иим өмскүлмүд өмссн болхла,
Ирх жилдэн үүнэсн үнтэ
Торһн, шеемг өмсч,
Мана үрн-саддуд эн төрмүдэс үлгүр авч,
Эңкнр-экдүдиннь кеж йовсн
Керг-төриг, зэңг-авъясмудиг өскж,
Икчүдэн дахж өсч-өргжж,

Эңкр саддуд болж,
Олнд үзмжтэ өрк-бүл тогтаж,
Цуг маниг чигн,
Күндтэ худриг чигн
Седкл-ухаһарн, керг-төрэрн,
Бээдл-жирһлэрн байсаж,
Оньдинд күндлж, эңкрлж,
Амулц, төвкнүн жирһх болтха!

Диилврин өдрт нерэдсн йөрэл

Нэ, хээрхн, мана аавнр, ахнр,
Ик Алдр Төрсн харсгч дээнд орлнад,
Күнд-күчр төр күнэхэд,
Халун нусан асхад,
Хээртэ олн үүрмүдэсн ханнад,
Олн эмтнэ, ончта нергин күчэр
Андрсн хортан диилэд, тогтасн
Орчлнд темдгтэ Диилврин өдр
Өлзэтэ наһан хаалһта болтха.
Эндр өдр күртл
Цевр, тиньгр теңгртэ,
Ни-төвкнүн орчлңгин бээдлтэ
Дэн-дээсн уга бээжэх
Мана күндтэ диилэчнр,
Мана аавнр, ахнр, таниг
Насни туршар мартлго,
Халун зүркндэн нуг баһчуд хадһлж,
Кесн ачитн мөңкрүлж,
Үнн седклэсн бидн эржэнэвидн.
Үрдүд-саддудтаһан,
Ачнр-зеснргәһән
Амулц-төвкнүн, эрүн жирһлэр
Олн-олн жилмүдт
Баран болад бээхитн
Окн Теңгрэс, олн бурхдас
Эрж, мөргж суржанавидн.
Эндрк сэн Диилврин өдриг
Байрта-бахта кеж,
Дэн-дээсн уга, төвкнүн бээхиг
Олн Деедс өршэтхэ!

Университетд орсн ачан йөрэлһн

Нэ, хээрхн мини ик ач дундын школан чилэхэд,
Үүрмүдэсн ард үлдиге, шүүврэн сээнэр өгэд,
Хальмгин университетд орсн учрар
Би, ээжнь болн эк-эңкнь, элгн-сади байрлад,
Эңкр эн ачдан үнн седклэн нерэджэнэвидн.
Эклжэсн гүн сурһульдан
Үүрмүдэсн үлгүр авад,
Теднэсн ард үлдиге,
Тавн жилэ сурһульдан
Төвшүн, седкл-ухаһан тэвж,
Туста эрдмэн сээнэр дасч,
Таңһчдан тоомсрта нерглэч болж,
Тер дасх сурһуль-эрдмчнь
Өсэд-босад күн болхдчнь,
Омгта нөкд-дөңг болж,
Олн-эмтнэ хаалһар
Орчлңгин амулң жирһлд багтж,
Орн-нутгтан, ээж-аавдан күндтэ үрн болхдчнь
Олн Деедс, өвкдүдин сэкүсн, заян ачурнь нөкд болтха!

Келснь:

УБУШИЕВ НАДВИД УБУШИЕВИЧ
(1926 ж. Хальмгин Баһ Дөрвд улуст төрсн күн)

**Көвүн гер авсн цагт күцэдг төр болн
йөрөлмүд**

Деед бийд суусн өвгн йөрөл тэвх. Тиигэд
түрүн йөрөлэн һалын Окн Тецгртэн
нерэдхгов:

А, хээрхн, һалын Окн Тецгр,
Эн орулж авсн бер
Шүтж, зальврж, мөргж,
Һал туск аюлас мөнд амулц һарһж,
Сэн-сээхн, байрта-бахта йовхиг
Һалын Окн Тецгрэс эрж-сурж мөргжэнэ.

Төр мөргүлэн һалын Окн Тецгртэн (һал
тал) өөк хайдмн. Бер мөргүлхин өмн тавгт
кесг мөһлцг өөк тэвэд, төр берин өмннь
белдэд окчкна. Тиигэд чигн төр бер түрүн
мөһлцг өөкиг һал талан хайв.

Хойрдгч мөргүллһн

Нэ, хээрхн, ода
Шар нарнд, шаһа чимгнд мөргтхэ гihэд,
бериг мөргүлхлэрн, иигж йөрэнэ:
А, хээрхн, шар нарн, шаһа чимгн,
Шар нарна герлт
Сээхн мөнд-амулц жирһж,
Шаһа чимг атхдг

Күүкд-көвүд элвгэр заятха! – гиж бер
зальврж мөргжэнэ гihэд, хойрдгч мөһлцг
өөкиг түүгэр хаюлжана.

Һурвдгч мөргүллһн

Деедин оln бурхдт, Делкэн эзн Цаһан
Авһад, цуг оln бурхдт зальврулад
мөргүлжэнэ:

А, хээрхн, ода
Деедин оln бурхд, Делкэн Цаһан авһа,
Эн орулж авсн бер
Альк нег ээх-ичхэн гетлгж,

Мөнд-амулц бээж,
Эн нарта орчлцгин мөдд
Байрта жирһлтэ йовхиг
Деедсэс эрж-сурж мөргүлжэнэв, –
гihэд, бас бериг мөргүлдг. Тиигж һурвдгч
мөһлцг өөкиг берэр хаюлдг болжана.

Дөрвдгч мөргүллһн

Заян ачурдан бер мөргх болжана:

А, хээрхн,
Дөрвн эцкин-экин заян ачурт
Мөргж-зальврж, ода
Сэн-сээхн, байрта-бахта
Манһрин сэкүснд багтаж,
Батта жирһлтэ бээхиг

Деедсэс заян ачур евэж өршэтхэ! – гиж
зальврж мөргжэнэв гihэд, дөрвдгч мөһлцг
өөкиг бер хайна.

Тиигж шин орулж авсн берэн мөргүлдг
зөвтэ.

Түүнэ хөөн цээһэн келһэд, шин бериг
икчүдэсн эклэд йөрэцхэнэ.

Шин бериг йөрөлһн

О, хээрхн, цэ элвг-делвг болж,
Орулж авсн бер
Ирсн һазриннь өлзэ-кишгт багтж,
Ээж аавдан эцкр үрн болж,
Өвк эцкиннь нер дуудулж,
Орчлцгин дөрвн зүүлин жирһлд багтж,
Авсн авальтаһан сээхн байрта бээж,
Оln үртэ-садта болж,
Кен ахан күндлж,
Кен бичкнэн эрклүлж,
Буусн бүүрнь батрж,
Оln кү һарһж,
Батта сэн өрк-бүл болж,

Өсч-өргжж суухитн

Деес танас эрж-сурж мөргжэнэвидн,
– гиж йөрөхэд, цээхэн уухларн, келдг
йөрэл.

Эркэн хартан авхларн, иигж эклнэ:

Идэн-ундн элвг-делвг болж,

Орулж авсн бер

Ирсн назриннь өлзэ-кишгт багтж,

Батта сэн өрк-бүл болж,

Өсч-өргжж йовтха! – гихэд, берэн
йөрөхэд, эркэн эдлэд бэрдг. Эн йөрөлмүд
орулж авсн бердэн нерэдсн йөрөлмүд
болжана.

Назаран харчах күүкнд нерэдсн йөрэл

Нэ, мана назаран харчах күүкн,
Одсн назриннь өлзэ-кишгт багтж,
Батта сэн өрк-бүл болж,
Байрта жирхлтэ, өсч-өргжж суутха! –
иигж күүкэн мордулжах күн йөрэдг.

Шин герин йөрэл

Бэрсн гер бээшц болж,
Бүүрлжэх герин эздүднь
Бат кишгтэ, ут наста болж,
Маншрин сэкүсн өршэж,
Шин бүүрин өлзэ-кишг хальдж,
Сэн-сээхн байрта,
Мацна тиньгр,
Эмэрн өнр,
Аһурсарн байн болж,
Олн Деесдс евэж өршэтхэ!

Шин бүүрин хуучна йөрэл

А, хээрхн,
Эн шин буусн бүүрин
Өлзэ-кишг хальдж,
Малын идг утар өргжж,
Көк девэн өвсн,
Киитн булгин усн
Мал шицгрж,
Маншрин сэкүсн йөрөлэр
Батта сэн жирхлтэ
Көрстэ назр деер
Өсч-өргжж, амулц,
Малта-хартаһан, күүкдтэ-шухдтаһан

Эрүл-дорул, хэнэн-тома уга,

Ондин дөрвн цагт сэн-сээхн йовхиг
Олн Деесдс өршэтхэ!

Цагин (жилин) һурвн күндтэ өдр

Ик кезэнкэс нааран мана хальмг эмтн
жил болһнд нурһлж цуһар күндтэһэр
темдглдг һурвн өдр бээнэ. Юцгад гихлэ,
бидн цуһар Бурхн Багшин номар бээх,
келж-келж, нег номта улсвидн. Тиигэд
жилд олн эмтн икэр темдглдг һурвн цаг
бээдг.

Тер цагин түрүһэр Зул кедмн
(темдглдмн). Хойрдгчнь үвлин дун-
дар (орсар болхла, январьт) харһна.
Жилин Эзн гихэд кегдмн (темдглдмн),
һурвдгчнь болхла, Цаһан гихэд кенэвидн
(темдгленэвидн). Иим һурвн өдр – һурвн
цаг.

Зул

Зульн болхла, шин жил оржана гихэд,
темдглдг өдр. Олн хальмг эмтн Зулла
шин жилин эклц гихэд, байрта сэн өдрэн
темдглдг. Мана баһ-дөрвдихнэр болхла,
Зулла күүкд улс нас авдг, гиж келдмн.
Йирин цуг хальмгудын тоолварар болх-
ла, Зул – жилин эклц гиж келгджэнэ. «Зул
өдр Зуцкван таалвр болсн өдр», – гиж
кезэнэ келгдж йовсмн. Зулла Зуцква та-
алвр болсн, өцгрсн (сээхэн хээсн) өдр гиж
келгджэнэ. Тиигэд эн өдр ик олн, мөцгн
зул өргсн бээж, гиж келдг билэ. Өдгэ
цагинэр болхла, Зуцкван төрсн өдр гинэ.
Алькнь болв чигн хуһар олн-эмтн (халь-
мгуд) зальврдг өдр болжана. Зул кедг
өдрнь мана үвлин түрүн сарла харһна.
Тиигэд түрүнк зальврһна ончта цаг Зул
болжана. Эн күндтэ, байрта, нас авдг сэн
өдр – Зул 25-д темдглдмн. Тиигэд чигн
Зул сарин 25-д болна гиж, цуг хальмг улс
келнэ. Мана хальмгин шин жил Зул өдр
Зул сарин 25-д эклдг зөвтэ болжана. Зу-
лын сарнь – үвлин түрүн сар, гиж халь-
мгуд тоолна.

**Жилин Нойн – Жилин эзн –
Цаһан өвгн (Авһа)**

Хальмг эмтнэ хойрдгч күндтэ өдрнь – Жилин Нойн нүүсн өдр Жилин эзн – Цаһан өвгн – Цаһан Авһа гihэд чигн темдглдг бээсмн. Ода бийнь бидн, баһ дөрвдэхн, эн өдриг (цагиг) эвртэ гидгэр темдглнэвидн. Эн Жилин Нойна цагнь болхла, үвлин дунд сарла харһна, – гиж манахн тоолдмн. Эн күндтэ хойрдгч цагиг – өдриг темдглхлэрн, хальмг улс иигж цээлһнэ:

– Олн бурхд, Деедин эзн Цаһан өвгн, – гиж келгддг, Цаһан Авһа, – гihэд чигн келнэ. Тиигж келв чигн, гем уга. Цаһан Авһа гисн тер олн бурхдт толһач болжана, орсаһар келхд, старшина болжана. Тер олн бурхдин негнь Цаһан Авһад туссн бээж, тиигэд чигн тер толһалдг болжана. Эврәннь үвлзгт бурхд оржах цагт, бурхд хурвн хонгт ордг чигн, тер сүүлин өдринь Жилин Нойн, Жилин эзн гиж келдг. Тер өдрлэ залу улс насан авдг, үүнэ өмн Зул өдр күүкд улс насан авдг. Иигж мана Баһ Дөрвдт келгднэ. Тиигэд тер цагла, тер хурвн өдр олн бурхд – Жилин эзн – Цаһан Авһатаһан нүүжэсн өдрмүдт хол хаалһд күн йовдго, эрк-чигэ уушго, бузр-эср үг келшго, хуһар зальврлдад, шүтэд эн өдрмүдэн кех, һазаран – талдан яста, талдан эцгэ улст (хальмг болдг болв чигн) хот-хол һарһж өгшго, үмс, бог гертэсн һарһшго болжана. Тер хурвн өдрт тиигж бээх, хурвн боомтгта цаг болжана. Тер хурвн өдр кезэнэ медэтэ улс йөрэлэн тэвэд, цээһэн ууһад, зальврад бээдг цаг. Жилин Нойна – Жилин эзнэ өдр бээсн болжана.

Зулын йөрэл

Байрин цэ элвг-делвг болж,
Буур жил һарч,
Ботхн жил орж,
Күүкдин авсн наснь
Өлзэтэ цаһан хаалһта болж,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Өсч-өргжж, дала-нала мет
Өнр-өргн болж,

Сэн-сээхн, мацна тиньгр,
Амулц жирһж бээхинь
Олн Деедс эвэж өршэтхэ!

Жилин Нойнд нерэдсн йөрэл

А, хээрхн, олн Деедс, деедин олн бурхд,
Делкэн эзн Цаһан өвгн,
Деер дел болж,
Дор сүл болж,
Эмтиг ээх-ичхэснь һарһж,
Альднь чигн баран болж,
Зовлцгас гетлхнь нөкд болж,
Сээхн, байрта-бахта йовж,
Маншнрин Гегэнэ сэкүснд
Хэлж, багтаж, өршэж бээхиг
Делкэн эзн Цаһан өвгнд
Гекж, зальврж мөргжэнэвидн, – гиж йөрэлэн тэвчкэд, цээһэн уудг зөвтэ.

Түүнэ дарунь хойрдгч йөрэлэн тэвэд, эркэн эдлдг. Түрүлэд цээһэн һартан бэрхлэрн, йөрэлэн иигж эклдг:

– Цэнь элвг-делвг болж (болтха)... цааранднь цуг йөрэлэн келхмн. Эркэн һартан авхларн:

– Идэн-чигэн элвг-делвг болж (болтха), – гиж эркдэн нерэдсн йөрэлэн эклэд, цааранднь цуг йөрэлнь цээһэр тэвсн йөрөллэ эдл болх зөвтэ болжана. Зуг эклцнь оцдан болхас биш, наадк йөрөлнь эдл болна.

Тиигэд йөрөлмүдэн тэвэд, цээһэн ууһад, эркэн эдлэд, икэр согтл уга, көгшн улс тер хурвн өдртэн түрүн өдрэснь сүл өдр күртл күцц зальврлһан кеһэд, шүтх зөвтэ болжана. Тер өдрмүдтэн үмс, хог-бог гертэсн һарһл уга бээх.

Зул өргэд иигж:

– Деедин олн бурхд, Делкэн эзн Цаһан өвгн, сэкүсэн хээрлж өршэтн! – гihэд, хурвн өрүн өрмтэ цээһэсн деегшэн һазаран цацл (дееж) цацдг зөвтэ. Иигж Жилин эзнд (Нойнд) тиим йорта нерэдлһ күцэдг бээсн болжана.

Цаһан

Цагин (жилин) хурвдгч күндтэ өдрнь болхла, Цаһан. Тер күндтэ өдриг үвл чилсн, хаврин түрүн сарин нег шинлэ

Цаһан гиж темдглдг. Тер Цаһань болхла, Оки Теңгр залрж ирсн өдр, – гиж келгднэ. Оки Теңгр маңһсин орн-нутгас залрж, эврәннь орн-нутгур ирсн бээж.

Кезэнэ орчлд маңһсин орна хан һазр деерк эмтсиг сорад, уга кех бээдл һарһад, нег чигн күүнд даргдшго, тиим ик чидлгэ шулмсин үрн бээж. Түүнэс мана олин бурхд, олин эмтн ээлдэд бээж. Мана бурхд Оки Теңгр, Ноһан дәркин Гегән, Цаһан Дәркин Гегән гилдэд, күүкд улст хүврэд бээж. Теднэс шүүхлэг, Оки Теңгр харһад бээж. Оки Теңгр бийнь йир сээхн күн бээж. Амрарнь келхлэ, нугтаһаснь сэн сээхлдэ, орсар келхлэ, красавица болжана. Тиигэд олин эмтән харехин кергт, Оки Теңгр маңһсин хаанд хатн болж одна. Тер маңһсин хаана алвтд одад, нег жилин эргнд бээчкэд, хааг болн хаана хотынь хорлад, алчкад, нег үлдлинь бийдән үлдэж авч, түүг Оки Теңгр бийнь дарж хорах зөвтэ. Тиим даалһврта эврәннь һазрас һарч йовсн бээж.

Тиигэд тер даалһвран күнэхэр маңһсин хаана хатн болад бээһэд, шулм үрн һарх цагнь болад ирхлэг, маңһсмуд медчкэд, ик харм келхэд, эвр гидг хойр маңһсарн харул тэвнэ. Тиигэд харул тэвэд, тер Оки Теңгрэс һарх шулм үринь һарһж авхар бээнэ. Тер нагла, манл тэвэд, Оки Теңгрэс үрнь һархиг күлэжэхлэ, энднь, төркнэ һазртнь, 28–29 өдрмүдг хурл хурад, күчтэ гидг ном умшад, номин чинрэр тенд бээсн Оки Теңгрт тендэснь мөлтрхднь нөкд болжана. Оки Теңгр бийнь чигн ик номта күн, бийнь бас номан умшад бээнэ. Болв түүнэ хойр келднь чөдр тэвсн, тушата бээсн болжана. Тер деернь зулж чадшгоһар үүдн хоорнднь хойр күчтэ маңһсар харул тэвчкән. Тиигэд бээсн бийнь, номин чинрэр харулд бээсн хойр маңһсиг унтулчкна. Тер хойр харулиг номар унтулчкхла, Оки Теңгрин мөрнь үүдн хоорнд күрч ирнэ. Тер нуһар номин чинр болжана. Бийнь дуудад авчач. Тиигэд мөрн деерән стул деер суусн мет доск деер суув гидг.

Тиигж мөрн деерән сууһад, эврәннь һазр талан һарад зулжана. Тер маңһсин орнас, һазад далан телтрэс, гиж келгдженэ (орсар, океана телтрэс), орһж һарч йовх болжана. Тиигэд тер зулад, һарч йовх нагла, Оки Теңгрин һарсн һазриннь хуургуд дүлэ дүлнэ гидг ик күчтэ ном умшад, сөөнь дуусн унтл уга, чинрән хальдахар седлджәнэ. Зулж йовх цагтнь, ардаснь мана һазрин захд Оки Теңгрин хойр маңһс күннэ. Тер хойр маңһсиг номин чинрэр Оки Теңгр нутгурн орулж авч ирнэ.

Хуучна цагт тер хойр маңһс мана хурлын зургт зурата бээдг билэ: негнь көтч болад, мөр көтлж йовсн, наадк негнь мөрнэ сүл бәрж йовсар. Тер хаалһдан Оки Теңгр ик чидлгэ, чиирг күн болад, мөрн деер шулм көвүһән һарһсн болжана. һарһсн көвүһәннь тохмнь эвртэ хорташүүтэ шулмс болад, алад керчэд, тээрсн мөчмүднь дегд хорта болчкад, нугтан тер даруны амдрэд, шинэс төрэд олин шулмуд болж оддг чигн.

Тиигэд Оки Теңгр тер көвүһән хаалһдан мөрн деер йовн йовж һарһад, алж хайж болшго болад, таслад-таслад бийнь идсн болжана. Түүнэс авн Оки Теңгр таслад авад идсн хорта көвүһәннь мөчмүдэс бийнь хордад, махмүднь харлж оч. Өмнь Оки Теңгр ямар сээхн цаһан күүкн бээсн билэ, болв тер көвүһәннь хорнд цогцнь харлад ирсн болжана. Эмтиг хорташгон төлэд, тер деернь бас шулмс үүдәшгон төлэд, шулм көвүһән идчкэд, бийнь харлад, тер хойр маңһсан дахулад, эврәннь орн тал ирсн мөн гиж, Оки Теңгрин тускар келчхәнэ.

Тиигэд өрүн өрлэ Оки Теңгр орж ирлэ гиж, хальмгуд тер өр нээжэх цагас авн һаран өгэд, «менд бәнт» гийһэд мөндлэд, Цаһан Сарин нег шинән эклэд, цаһаллдад, сэн өдрән кенэ. Тиигэд мөндән мөндлэд, цаһаллдад, хаврин түрүн сарин нег шинд кедг байрта өдрнь Цаһан болжана. Тер өдр түрүндән ик күнд, чинртэ өдр бээж. Тер өдрин туршар күн һаза холд һарч йовшго өдр болжана.

Тиигэдтер өдрин эклцэршүтэн-бурхдан илткэд, цээхэрн деежэн өргэд, эркэрн цацлан цацад, бурхндан шүтэд, мөргэд, сэн өдрэн кехэд, Цаһаһан йөрөһэд, байрин хүрм кеж: «Мана күндтэ бурхн Оки Тецгр ик хортыг, ик мацһсиг дарв», – гиж мана Бурхн Багшин номта хальмг улс ик байр-жирһлтэ өдрэн кеж темдглдгинь тиигж цээлһнэ. Түүнэс нааран хаврин түрүн сарин – Цаһан Сарин нег шиниг ик байрта сэн өдр кесмн гижэнэ.

Мана баһ дөрвдихн болхла, жилин нег харцан (малин төлөн) эн Цаһанла харһдг. Нег жилин харуһан эн күндтэ сэн өдрлэ харһхла, сэн кишгтэ болх гиж тоолдг бээж. Мана хальмгуд дунд кезэнэ чигн угатя улс бас бээж. Угатя күн тер Цаһан өдр малын төлөн эс харһж чадхла, юуһар болв чигн, үлгүрнь, хатсн терминнь сүр-идэг чанад, күцшү харһад, сэн өдрэн темдгж, кедг бээж. Термин идэн гисн хатж одсн нэрхн сур. Яһад болв чигн Цаһан өдр күцшү харһх зөвтэ гиж келнэ. Цаһан – сэн өдр, цуг хувцан харһад өлгэд, зулан тавлад, деежэн өргэд, хот-хоолан кехэд, харһад, байран кедг.

Оли-эмтнэ тоолврар болхла, Цаһан цуг сэн өдрмүдэс күндтэ сэн цаг гиж келдг. Күн мал уга киитн үвл, зудасн, зовлц-түрүһэсн гетлж харсн цаг болжана. Тиигэд чигн «менд-амулц зудас харвт, менд бэнт», – гиж сурад, ик-бичкн уга, көгшин-баһ уга, элгн-сади уга, үрдүд, ачнр, зеснр уга, таньл-төркн, хотн-ээлин улс – цугтан эн Цаһандан, Зулд чигн утар болн ахрар болну, эврэннь йөрөлмүдэн нерэдх зөвтэ. Тиим йөрөлмүднь дарунь бичэтэ.

Цаһан Сарин йөрөл

Хаврин түрүн сарин нег шинлэ Цаһаһан кехлэрн, оли бурхдтан, тедн дунд оньдин һалын Оки Тецгрт зальврж, цэ авад йөрөлэн эклхэс өмн иим зокалмуд бүрдэнэ гицхэнэ. Цугтан цаһалдад, мендлдэд, эн өдр Оки Тецгр мацһсин орнас дээсэн дарж менд ирсн, тиигэд эклэд байр-хүрмэн кехин өмн, босад, ирж йовхлань, тосж,

көгшин элгндэн иигж һаран өгч цаһалад: «Менд харву?» – гиһэд, сурвртан хэрү авч-кад, өргсн зулдан мөрглдэд, цээһэсн, нань хотасн деежэн бэрчкэд, Оки Тецгртэн зальврад, цээхэрн йөрөлэн тэвхэр суудмн.

О, хээрхн, һалын Оки Тецгр,
Эндрк күндтэ Цаһан өдр
Эн мана оли-эмтсиг
Евэж, өршэж, сэкж,
Альк негн аюлас гетлгж,
Амулц-менд бээлһж,
Мацһсин орнас дээсэн диилж ирсн,
Манд кишг-буян өршэж,
Жил болһн киитн аюлас менд харч,
Малта-хартаһинь хээрлж,
Көк девэн өвсн шавшж,
Киитн булгин усн делвсж,
Мал-герин шим-шүүсэн эдлж-ууж,
Менд-амулц мадниг бээлһхиг
Танд, Оки Тецгр, зальвржанавидн,
Эрж-сурж мөргжэнэвидн, – иигж йөрөл
тэвж, зальврдг юмн болжана.

Йөрөлэн тэвчкэд, цээһэн ууцхана.
Цаһан өдр күцшү харһад, һаһаһан тэвх
сацгин идэ уцһдадг билэ. Терүнд, сацгин
идэн деер чансн махан тэвэд, дееж бэрэд,
йөрөдмн. Цээһин дару махан йөрөдмн.

Мах йөрөлхлэрн, иим дарата йовдл
күцэдг бээж. Деед бийд суух өвгн хардад,
үүдн тал тавгта мах бэржэх баахн залуд
(көвүнд) келжэнэ:

– Тавгта махан деегшэн өргэд бэр.

Ур-деежинь Деедин оли бурхдтан бэр;

Дарунь ур-деежэн заян ачурдан бэр!

Һалын Оки Тецгртэн болхла, өмнк һал
талан өөк хайдмн.

Хотын йөрөл иим:

– А, хээрхн, һалын Оки Тецгр,

Ода бидн танд халун хотын ур-дееж
бэрж,

Манд кишг буй өршэхитн

Эрж-сурж, мөргжэнэвидн, – гиж келдг.

Деедин оли бурхн, Делкэн эзн Цаһан
Авһад (өвгнд),

Һалын Оки Тецгрт – цуһараднь

Цаһана махна ур-деежинь нерэджэнэвидн,
– гиж тевштэ (тавгта) махан деегшэн
хэлэлһж бэрх.

Нааран суусн оln улс тал хэлэлһэд
келнэ:

А, хээрхн,
Энд бээсн Заян ачур танд,
Халун хотын ур-дееж бэрж,
Эн мана хотын ур-дееж танд күрч,
Цадж, ханж, цааран хэлэж,
Цуг бурхд, Заян ачур манд
Цевр сэн кишгэн өгч,
Буян эврэн эдлж,
Сэн-сээхн жирһлтэ маниг
Амулц-менд йовулж,
Дэх-ичхдмдн харул-хааһул болхитн
Эрж, сурж, мөржж,

Эн деежэн бэржэнэвидн, – гиж эн
йөрөлэн тэвэд, һалдан хаяд, деежэн бэрэд,
түүнэ хөөн тер тавгта махан түгэхэд,
хуваһад, эдлдмн.

Дарунь эркэн уухасн өмн, бас цээһин
йөрөл кевтэ иигж эклдг:

– Идэн-чигэнтн элвг-делвг болж, – гиж
эклэд, йөрөлэн цааранднь цээһин йөрөл
мет Цаһандан нерэдэд, эрк-чигэхэн эдлэд,
хотан күцднь идж-ууһад, медэтнр, ахнр-
эгчнрэн, төрл-садан тоочкад, нэр-байран
кедг болжана.

Уухнд бээсн икчүдтэн, Цаһана белгэн
өгэд, мөнддэд, цаһаллдх зөвтэ бээсмн.
Тиигж Цаһана нег шинэн (байрин өдрэн)
темдгдг болжана.

Эркин долан цацлын туск түүк (долан йөрэлтэхэн)

Эркин долан цацл гихэд, энтн хальмг
күүнэ авьяс бээсн бээж. Эн авьяс Чингс
Богд хаана цаагт тогтсн бээж. Чингс Богд
хаана йосн батрж йовх цагт, учрсн оln-
хальмг эмтнэ авьяс болжана.

Тиигэд Чингс Богд хан бийнь эмтнэ
нердг эркин тускар медхин кергт нег цөн кү
цуһлулж авчкад, теднлэ күүндж, шинжлж
хэлэнэ. Теднэ негнь доһлц, хойрдгчнь –
сохр, һурвдгчнь – һар уга күн. Иим һурвн
күүг нег герт орулад, эрк уулһад, согтад

ирхлэнь, Чингс Богд хан тедниг шинжлж
хэлэнэ. Эркэн ууһад согтжах һурвн күн
хаанас (чигн) эмэл (ичл) уга, хоорндан
цүүгдэд, азлж бээдг чигн. Хан алц бо-
лад, эдниг соцсжана.

Түрүлэд сохр күн келжэнэ: «Мууха эн
гилгр хар юмб?» – гижэнэ. Э, тиигхлэнь,
көл угань хээкржэдг чигн: «Би чамаг бо-
сад, мааслдад авсув!» – гиж. «А, тииклэг
хойрагитн цохдад авхла яһдм?» – гихэд,
һар угань тедн талан хээкрэд босч. Тиигж
хоосн һар уга күн эврэннь арһан медл уга
келжэнэ. Эрк уучксн эн күн эрүл-дорул
күүнлэ эдл болж одсар санжана. Тер
тиигж эркин күчэр бийэн тиим арһта гиж
тоолжана. Йир эрк уучксн күүнэ санань
дала.

Тиигэд ик гүн ухата, кинэн тоолврта
Чингс Богд хан эн һурвн эрк ууһад согтсн
мөчмүд тату кү үзэд, соцсчкад, бийнь до-
тран санжана: «О-о, эн хотыг уурулхмж,
тоолад бээхнь, эн хот савасн бишцкинь
эвдхм чигн», – гиж. Ода эн һурвна азд-
эср йовдлыннь үзэд, соцсчкад, Богд хан
санжана: «Оln эмтнэ бээх бээдлнь эн
чигн. Эн хотан уучкад, күүнд сэн юм
үзүлшго. Хэлэхит, көл уга, һар уга, сохр
нүцкн улс хоорндан иигжэх саамд, тер
наадк улснь: бүтн көлтэ, һарта, нүдтэ улс
дурндан эркэн уучкад, аздлад бээхмч». Тиигэд
Чингс Богд хан нег мөслэд, тер цагас авн эрк
нердгинь эврэннь авлтд уу-
рулад, оln-оln жилмүдт аадмг, шүүрмг,
хөөрмг кедг арһинь таслна. Тиигхлэ, оln
жилд хаана медрлин эмтн аадмг, хөөрмг,
шүүрмг угаһар харһнад сууна. Тер деер
киитн шуурһн болад, мал зудада, оln күн
эмтн зовна.

Зуд төгсснэ хөөн хаврин цаг иржэнэ.
«Не, ода эрк нердгинь уурулчксн цагла,
ишкэ деевртэ, Бурхн Багшин номта мана
хальмг эмтн ямаран бээдлтэ бээдгжн?»
– гихэд, Богд хан алвтан төгэлэд йовж
йовад, нег малта-харта герин һаза ирэд
бууна. Тер гертнь Байн, Намср гидг
нертэ өвгн эмгн хойр бээнэ. Хуг эмтн эрк
нердгэн уурч одсн цаг бээсн бийнь, тер

хойр эркэн нерэд, йөрөлэн тэвэд суужасн кемд хан мөрнэсн буужаһад, теднэ геринь шинжлнэ. Өвгн эмгн хойр ширдг (эрэтэ) орацта эврэннь герин һаза күн буужахинь соцсжана, болв Чингс Богд хан гиж меджэхш. Тер саамла өвгн эркин деежэн кеһэд, дарук тавдгч цацлын Чингс Богд хаандан нерэдэд, йөрөлэн тэвжэнэ. Тиим йорбээсмн. Тиигж өвгн тер тавдгч цацлын йөрөлэн хаандан нерэдсиг, Чингс Богд хан урмдтаһар соцсад, дарук зурһадгч цацлан өвгн эркин хавхгт кежэсн цагла орад ирнэ. Хан генткн орад ирхлэ, өвгн эмгн хойр ик гидгэр сүрдэд бээнэ. Тедн санжана: «Хаана зака эвдчкн, мана толһаһимдн тээрүлэд хайчкулх. Бийдэн нерэдсн цацлын йөрөл соцсад, байрлчкн Чингс Богд хан тоолжана: «Йир олин-эмтнэ буйнта гидгэр эдлсиг сэн хотыг өцгэр уурулчкн мини хажһр», – гийһэд, герин эзн өвгнд келжэнэ: «Та, көгшэ, бичэ ээти (икэр ээжэхинь үзэд), үүнэс хооран эркэн нерэд, наадк тежэлэн һарһж эдлэд, амулц, цатхлн бээти», – гижэнэ. «Чидл күчтэ хот, мандан аршан болтха», – гийһэд, эн йөрөлэн тэвэд, иигэд эдлэд бээти, энти гем уга тежэл», – гиснэс авн хальмг эмти эн эркэн нерэд, мана (эндрк) цаг күртл йовад йовснь тиим учрта болжана.

Эн хамг түүк, келврмүд, йөрөлмүдиг би бичкндэн мана төрлэ өвгдүд, авһд, бээсн медэтнрэс соцсж, тодлж авч йовлав. Теднэ нерднь: Ланцнра Муузра, Бааран Така, Даван Эрнжэн, Муузан Ноост, Муузан Адуч, ах дү хойр.

Дунд хурлын шевнр гидг улсвидн. Би теднэ ачнь болдув. Тер медэтнрэс соцсч йовснас кесгнь мартгдв, болв зэрмнь толһаһас һархш. Эн невчкн келврмүд болн теднэ туск учрмүднь тодлад авчкндан, ода күртл хадһлж йовнав.

Долан цацлын йөрөл

Ода эн мини бэржэсн цацлын цөгц. Иим цацлын ик бичкн хойр цөгц бээдмн. Үүнд эрк кедмн. Эн болхла, цацлын ухр болжана. Эн ухрас цөгцд цацлын эрк

кедг. Тиигэд тер түрүн эркэн цөгцд кечкэд – негдгч (түрүн) цацлан һалын Окн Тецгр гиж нерэж цацдг. Эн һалын Окн Тецгрт гиж нерэдэд, һулмт тал (орсаһар келхлэ, таганок гиж нерэднэ). Тернь һурвн көлтэ тулһ. Деернь хээс нерэд, һал түлэд, хот кедг, бас эрк нердг.

Нэ, тер цацлан иигж эклнэ:

– А, хээрхн, һалын Окн Тецгр, һалын олин зүсн аюлас гетлжл, мөнд-амулц олин эмти орчлцгд сэн йовхиг һалын Окн Тецгрэсн сурж мөргжэнэвидн, – гийһэд һал талан цацх.

Хойрдгч цацлын болхлаг деегшэн нерэдэд цацжана.

Деедин олин бурхндан цуһараднь гийһэд. Деедин олин бурхд гисн деер бээсн (ода келхд) мөцгн бурхд болжахгов. Цуһар түүнд элк нег бурхн, цуһар бурхдын сәкүснд деер йовх болжана. Талдандан болхла, мана эдлжэх хотын деежд һалын Окн Тецгритн цуг олин бурхдас ахлдг юмн болжана. Тиигэд чигн бешин (һалын) хөөн хойрдгч цацлан деегшэн цацх.

Деегшэн цацхларн:

– А, хээрхн, Деедин олин бурхдмдн, деер дел болж, дор сүл болж, сэн сээхн маниг амулц-мөнд эн һазр-уснд багтаж, деерэс свэж йовхитн олин Дееде бурхдас эрж-сурж, мөргжэнэвидн, – гийһэд, деегшэн цацлан цацдг.

Һурвдгч цацлыг Цаһан өвгндэн гийһэд, цацхм болжана. Цаһан Авһа гийһэд чигн келнэ. Делкэн эзн Цаһан өвгн гисн тер Деедин олин бурхдын мөцгн бурхдын негнь болв чигн, эн бурхнд туслын цацл өргхлэрн, үүнэ учрнь иим болжана. Делкэн Цаһан өвгн гийһэд цуг бурхдын (альк нег бурхдын), манаһар келхлэ, ах-лачнь (орсар келхлэ, старшина) гихгов. Цуг олин бурхдыг дахулдг, олин бурхдын толһач болдг наадк бурхдын Бурхн Багш, Далай лам теднэ дарук, Зуцква теднэ хөөтк. Цугтаһинь толһач, хамаран-ямаран болдг чигн цугтнь залдг (орсар келхлэ, руководитель) болжана. Тиигэд чигн цуг эмт хэлэдг-хээрлдг. Цугтаннь

толһачд эн һурвдгч цацлыг барун талан цацдг.

– А, хээрхн Делкэн Цаһан өвгн, хээрхн, танд эн идэн-чигэнэ ур-дееж бэрж, манд харул-хааһул болж, альк нег зовлцгас гетлүлж йовхитн, Делкэн Цаһан өвгн, танаас эрж-сурж зальвржанавидн, – гиж барун талан цацлан цацдг.

Дэкэд заян ачур гижэнэ.

Дөрвдгч цацлынъ заян ачуртан нерэддг. заян ачур гисн мана санан-седкл тоолхла, бидн цуһар эк-эцктэ бээсн болцхахгов, тер эк-эцкин, өцгрсн улсин сэкүсн евэтхэ, – гиж заян ачуртаһан зальврнавидн. Ода бидн көвүд-күүкдэн хээрлдг болв чигн, дөрвн экнр-эцкнрин заян ачур бээтхэ гиж сэкүснд орулдг болжанавидн. Тиигэд эн заян ачуртан гиһэд, зүн талгшан деегшэн цацлан цацдмн.

Тер дөрвдгч цацлдан:

– А, хээрхн, энд бээсн заян ачур, тандан эн идэн-чигэнэ ур-дееж бэрж, манд кишг-буй евэж-өршөж, иигэд байрта-бахта йовулхитн танас сурж-зальврж мөргжэнэвидн, – гиж зүн деегшэн цацдг дөрвдгч цацл эн болжана.

Дарукнь тавдгч цацлынъ болжана. Эн тавдгч цацлыг Чингс Богд хаанд нерэджэнэ. Ямр дүцгэ ик чинртэ хаагинь цугтан меднэ. Тер цагт цацлын эркиг хавхгт кедмн. Тиим эркин хавхг гиһэд бээдмн.

Тавдгч цацлднь:

– А, хээрхн, Чингс Богд хаана сүүр өнр-өргн болж, нутг-нурһнь төвкнүн бээж, дигтэ-багта маниг бээлһж, идэн-чигэн хотын дееж бэрж (эдлж), оln эмтн, маниг төвкнүн, байрта бээлһж бээхитн Тана, Чингс Богд хаана сэкүснэс эрж-мөргж суржанавидн гиж эн цацлын эркэн хавхгурн кежэнэвидн. Иигж келэд, тер цацлан хавхгур кежэсн цагла, Чингс Богд хан орж ирсн бээж.

Мана хальмг улсд хуучна цагас авн чигэ кедг бээдл бээсмн. Цугтан меднэ хальмгудин жирһл-бээдл чигэн-идэн уш болн тежэл болжасмн.

Тиигэд зурһадгч цацл чигэнэ цацл. Чигэ кедг савд нерэдсн цацл. Тер чигэг белдэд, искдг савинь-хашин хар архд гиж нерэддмн. Тер архдт белдэд исксн чигэнэс эрк нерж һарһдг цугтаднь медднэ. Тиигэд зурһадгч цацл тер хар архдт нерэдгжэнэ:

– А, хээрхн, өршөтхэ хашин хар архд дүүрц, өдрт һурв эвлгэр дөцнүлж, өлссиг цадхж, ундаснаннь ундынь хэрүлж, маниг байрта-бахта, менд-амулц, тежэл-теткл таслуул уга, цатхлц цовулхитн, хашин хар архд, танас эрж-мөргж суржанавидн, – гиж хар архдт бээсн чигэнүрн цацхм болжана. Хашин хар архд гиж чигэнэ ик суулһиг нерэдмн.

Доладгч цацлыг алтн босхадан нерэдж цацдг. Алтн босха гисн алтн тотх гиж чигн келдг.

– А, хээрхн, алтн босха, орчлц орулж, һаршлц боож, эмэлтэ мөриг үүднэсн хөөһүлл уга, сэн-сээхн, байрта-бахта, оln кү орулж, оln кү һарһж, сэн-сээхн бээлһхиг алтн босхан сэкүсн өршөтхэ! – гиһэд доладгч цацлан үүднд цацхмн болжана. Тер үүдн (хуучар тотх) болв чигн сэкүстэ гижэнэ, кү орулад, цацлын йөрөлд келгджэнэ:

– Орчлц орулж, һаршлц һарһж, хар санатаһинь цааран хэлэлһж, цаһан санатаһинь нааран хэлэлһж, эмэлтэ мөриг үүднэс хөөһүлл уга, цуһар байрта-бахта, сэн-сээхн бээхиг цээлһхлэ, малта-гертэ, байн-бахта күүнэ үүднэс эмэлтэ мөрн онь-динд хөөһл уга, сөөлһэтэ бээх болжахгов. Тиигж сэн бээхин төлөд мана эмтн эврәннь байрин цагмудт йөрөлэн тэвлдэд, цацлмудан цацдг болжана. Тиим утхта доладгч цацлынъ тер.

Келснь:

ШУРГАНОВА ЭЛЬЗА БАЯНОВНА
(1923 ж. Баһ Дөрвдө улусин Харгат селэнд төрсн күн)

Шин герт орхд нерэдсн йөрэл

Өндр һазрт герэн бэрж,
Өвстэ һазрт зелэн татж,
Кезэн кергт буусн бүүриннь
Буйн-кишг эдлж,
Бүлтэ, элгн-садтаһан
Байрта-бахта жирһж,
Олн үрдүдэн өскж,
Зурһан зүүл хамг эмтнэ амулд багтж,
Зула тиньгр, маңна байр,
Хашатн дүүрц малта,
Гертн дүүрц күүкдтэ,
Элгн-саднтн, үр-өңгтн
Столытн төгөлж сууж,
Уста нүдэрн хэлэлнж,
Амн сэн үгэн келлнж,
Ааһ, нөгц хот-идэһэн эдлж,
Амулц-төвкнүн бээхитн
Олн Деедс, делкэн олн бурхн өршэх
болтха!

Һазаран һарчах күүкэн йөрэлһн

Һазаран һарчах мана күүкн
Одсн һазриннь кишг-буйнд багтж,
Одсн һазртан амулц жирһж,
Олн хамг эмтнэ хормад багтж,
Кен икиннь күндлж,
Кен баһинь эрклүлж,
Бат сэн өрк-бүл тогтахинь
Олн Деедс хээрлж өршөтхэ!

Орулж авсн берэн йөрэлһн

Орж ирсн мана үрн-садн,
Олн эмтнэ алтн хормад багтж,
Ирсн һазриннь буйн-кишгт багтж,
Кен икэн күндлж,
Кен бичкнэн эрклүлж,
Ниилжэх садтаһан батта өрк-бүл тогтаж,
Насни туршар жирһхиг
Олн Деедс хээрлтхэ!

Төрсн ачан йөрэлһн

Төрсн ач күүкнэ
Наснь уг болж,
Кишгнь бат болж,
Эк-эңкиннь нер дуудулж,
Кезэн-кергт эрүл-дорул өсч,
Олн-эмтнэ алтн хормад багтж,
Һарнь һанзһд күрч,
Көлнь дөрэд күрч,
Батта үрн болж,
Ээж-ааван байрлулж йовхинь
Олн Деедс өршөтхэ!

Сурһулян чилэсн ачан йөрэлһн

Нэ, сурсн сурһульнь
Өлзэтэ, ик туста болж,
Дассн эрдм-билгэн сээнэр эдлж,
Олн эмтнд тааста,
Келсн үгнь үнтэ,
Кесн көдлмшнь күнэңһү болж,
Орчлңгин хормад багтж,
Онъдин дөрвн цагт
Сэн жирһлтэ, байрта-бахта йовхиг
Олн Деедс өршөх болтха!

Келснь:

ЭРЕНДЖЕНОВ ИВАН БАМБАЕВИЧ

(1930 ж. Хальмгин Баһ Дөрвдэ района Ик-Бухс ээмгт төрсн күн)

Буулһж авсн берэн йөрэлһн

Мана Баһ Дөрвдэ эмтн хуучна цагас авн көвүндэн гер авхларн, берэн орулж авад, иигж йөрэнэвидн.

Ах улс – ээж-аавирнь, медэтэ элгн-саддуднь гер авчач көвүнэ деед бийднь суучкад, көвүн бер хойриг түрүн эрк алхад орж ирхлэнь, бериг нег медэтэ күн көтлэд үүднэ өөр суулһчкад, гекүлж мөргүлнэ.

Тер медэтэ күн келжэнэ (суржана):

Шар нарндан мөргви?

Мөргвэ, – гинэ.

Шаһа чимгидэн мөргви?

Мөргвэ, – гинэ.

Һазр-усна сәкүснд мөргви?

Мөргвэ, – гинэ.

Ээж-аавин сәкүснд мөргви?

Мөргвэ, – гинэ.

Тиигэд мөргснэ дарунь тер берэр ааһсд цэ келһэд, ах заята күүнэс авн эклүлэд ааһта цээһэн бэрүлж өгүлнэ. Тер саамд түрүн ааһта цээһэн авсн медэтэ күн эклэд йөрэдг болжана. Кезэнэһэ манахна улсин авьяснь тиим бээж: цугтан медэтир, наста элгн-саддуднь хурад суучкад, бериг мөргүлснэ хөөннь цээһэрн, идэн-ундарн йөрөчкэд, бердэн белгэн нерэддг бээцхэж. Кен негнь хөөһэн заах, наадк негнь – туһлан, оцдан нег саднь үкрэн заах, нань чигн белгэн нерэдж, берэн йөрэдг.

Ик медэтэ күн иигж йөрэдг билэ:

Нэ, орулж авсн мана бер,

Ирсн һазр-уснаннь кишг-буйнд багтж,

Хэлэснь тецгр бурхнь өршэж,

Ээж-аавиннь эцкр үрн болж,

Эн ахнр-дүүнртэһэн,

Эн элгн-саддудтаһан,

Эн бээсн һазр-уснаннь эмтстэ,
Өрүн седкл-ухаһан негдүлж,
Эврәннь садтаһан эцкр авальмуд болж,
Өрк-бүлдэн оln кү орулж,
Оln кү һарһж,
Кезэн-кергт байрта жирһж,
Сансн санань күцж,
Сәксн бурхнь евэж,
Салаһарнь тосн һоожж,
Сацнаһарнь көлсн һоожж,
Эмэрн оln болж,
Аһурсарн байн болж,
Тецгр һазр хойрин
Түрү-зүдү, шар-бор уга,
Оln зурһан зүүлин эмтнэ
Алtn жирһлд багтж,
Амулц үр-садан тееж,
Өсч-босч, өргжж йовхинь
Деедин заян ачур,
Ээж-аавин сәкүсн евэх болтха!

Сурһулян чилэсн көвүндэн нерэдсн йөрэл

Нэ, кезэн-кергт мана көвүн,
Сурсн сурһульчнь өлзэтэ болж,
Соньн эрдмэрн оln-эмтнлэ
Седклэн негдүлж көдлж,
Сээнэн эврэн эдлж,
Тер йовх, кех көдлмшэн
Тохнятаһар цаглань күцэж,
Күүнд келүлл уга,
Нохад хуцулл уга,
Оln-эмтнд тоомсрта болж,
Орн-нутгин төрэн күцэцһү кеж,
Отгтан нилчэн өгч,
Амулц-менд йовж,
Аав-ээжиннь нер һарһж йовхинь
Деедснь хээрн болтха!

Цергт йовжах көвүнд нерэдсн йөрөл

Орн-нутгин цергт
Ода һарад йовжах мана көвүн,
Сурх зөвтэ сурһулян
Седклэн өгч, сээнэр сурч,
Мергн-һавшун эрдм дасч,
Эцкр төрскэн харсхд
Оньдин белн болхичнь
Олн бидн цугтан күлэжэнэвидн –
Эврәннь нерэн һуталго,
Ээж-аавиннь, элгн-саднаннь,
Отг-нутгиннь күчтэ даалһр күцэж,
Ончта цергч болж,
Алтн жола эргүләд ирхичнь
Аав-ээжин заян ачур,
Олн бурхд евэж болтха!

Бичкн ачан йөрөлһн

Көвүнәсм һарсн ачинм
Кииснь шулуһар акж,
Көлнь шоратж,
Һарнь һанзһд күрч,
Кишгнь бат болж,
Ээж-аавиннь тохм дуудулж,
Ик чинртэ залу болж,
Өсч-өргжж босхнь
Олн Деедсин ачур,
Аав-ээжиннь сәкүсн
Амулц өршөх болтха!

Үрн садан өсөд-босад күн болхларн,
эк-эцкән, өнчән авад, салж һардг билэ.
Иим авъяс хуучна цагт чигн бээлэ, эн цагт
чигн бээнэ. Тиигэд түрүн гер-мал тогтасн
көвүнь талдан герт өрк-бүлтәһән орхлань,
тер шин бүүринь аав-ээжирнь, ах заята
эмтн, медэтэ элгн-саддуднь ирж йөрөдг
болжана.

Шин бүүрин йөрөл

Нә, шин оржах бүүртн
Өлзэтэ, цаһан хаалһта болж,
Эн буусн һазртн оньдинд ке, байн бээж,

Эн-мана үрдүд мөцк жирһж,
Кезән кергт олн кү орулж,
Олн кү һарһж,
Өркәстн оньдин утан һарч,
Хәэснәстн элвг ур һарч,
Өмнәһәрнь һарснь ус-тосар бульгж,
Ардаһарнь һарснь ээрг-чигәһәр бульгж,
Өндр һазрт гертн дүшгәж,
Өвстә һазрт малтн идшлж,
Оньдин дөрвн цагт элвг-делвг,
Элгн-саднтн, хотн-хошан әмтн
Орлцж-һарлцж, мөндән медлцж,
Орчлцгин олн-әмтнә амулц багтж,
Олн күүкдтәһән амулц жирһж йовхитн
Олн Деедс бурхд,
Икчүдин Заян ачур,
Ээж-аавин сәкүсн евөх болтха!

Хаалһин йөрөл

Нә, күндтә гиичнр, тандан ханжанав.
Тадна сансн санантн күцж,
Сәксн бурхнтн евэж,
Хаалһтн һо болж,
Сенр сәэхн йовж,
Седсн көдлмштн күцж,
Мөнд-амулц гертән күрхитн
Олн бурхд, заян ачуртн,
Заяж, евөх болтха!

Өнгрсн үүрт нерэдсн хотын йөрөл

Сәәһән хәэсн үүрт
Нерэдсн эн хотын ур-деежнь
Тежәл чигн болж,
Авсан ут хаалһдан хәләж,
Атхсан шулуһар тәвж,
Ардан үлдсн үрн-садндан,
Ачнр-зеенртән кишгән заяж,
Буян бийнь эдлж,
Йовсн хаалһнь зовлц баһта болж,
Күрх һазртан күрч,
Шулун ардк нег төрлдән төрхинь
Деед заян ачурнь евөх болтха!

Келснъ:

БУЛЬДИНОВА ЕКАТЕРИНА ЛАПСИЕВНА

(1927 ж. Ставропольск крайин Курск района Моздок селэнд төрсн күн)

Эн цагин баһчудт нерэдсн йөрэл

Тадн, мана баһчуд,
Эн цагин сэн жирһлд багтж,
Ик үүмэн, дээлдэнд болн
Ноолдан, цүүгдэнд бичэ орлцж,
Хоорндан өшэтн болл уга,
Сээхн тоомсрта, ухата йовж,
Эн ик үүмдэтэ цагт
Хоорндан жөөлн үгэн күүндлдж,
Седкл, ухаһан медлцж,
Арһ, чидлэн ниицүлж,
Нег-негндэн нөкд болж,
Амн-үгэрн дөщж,
Кен негнәннь мууһинь дарж,
Кен негнәннь сээһинь өргж,
Ө-өшән, һундл уга,
Ниицэтэ сээхн өмнкән хээрлж,
Сэн жирһлинтн цаг ирхиг
Амулц, өнр өсхитн
Үнн седклэсн йөрәжәнэвидн!

Эн цагин баахн ахлачнрт нерэдсн йөрэл

Эндрк үүмэтэ цагт,
Эврәннь йосан, оln-эмтэн толһалжах
баһчуд,
Оln мана үрдүдин үүрмүд,
Сурһульта-эрдмтэ, төвкнүн чеежтэ
Тадн, баахн ахлачнр,
Мана үрн-саднла эдл баһчуд,
Эндрк хольвржах цагиг
Хамж, шинрүлж, төвкнүлж,
Хамг оln-эмтнд уха өгч,
Седкл-ухаһинь нег кеж,
Санснас күчр-күнд болв чигн,
Үүмл уга, эл уга, ичл уга,
Залу кевтэ чеежлэрн уралан йовж,
Седкл, ухаһан һартан бәрж,

Олан үүмүлл уга,
Оln улсиннь санан-седкл, ухаһинь медж
Һарджах йосан батраж,
Седсн керг-төрән тохнятаһар күцәж,
Бүрн-бүтн, ни-негн бәәж,
Цуг сурһуль сурчах күүкл-көвүд шунж,
Әәрмдән церглжәх баһчуд чигн
Орн-нутган хээрлж,
Ухан-седкләрн церглж,
Байрта эәж-аавдан хәрү ирж,
Оlnдан күндтэ, туста,
Кен негндән түшәтэ,
Хоорндан ни-ниищһү, амулц хээрлж,
Хамг әмтән байрлулж суух болтха!

Гер авчах отхн көвүндән нерэдсн йөрэл

Эцкр отхн көвүнәннь
Өндәлһсн өрк-бүлнь
Ут наста, бат кишгтә болж,
Орулж авсн бермнь
Өлзәтә, цаһан хаалһта болж,
Ут хорма доран хамгин мууһимдн дарж,
Ууһар седклмдн байсаж,
Өрк-бүлдән үрдүдән һарһж,
Эәж-ааван күндлж,
Ахнр-дүүнрән тевчж,
Кен-негнәннь седкл, ухаг медлцж,
Сээхн өрк үүдән өндәлһж,
Седкл байн жирһх болцхатн!

Һарсн ач Владикиг йөрәлһн

Эн дорас һарсн
Һанцхн мини ач биш,
Цуһараһинь, төрсн ачнр, жичнр,
Үрдүд-садлуд, төрлмүдн
Эн хәәртә йоснд байсч,
Өсч-босч, батрж,

Сээхн үүртэ-өнгтэ улс болж,
Ээж-аавдан ончта үрдүд болж,
Орн-нутган ухан-седклэн өгч,
Отг-ээмгдэн тусан күргж,
Олн-эмтнэ керг-төрг, зовлц-түрүд
орлңдг,
Өсклц, чиирг, дамшлтта,
Олндан тоомсрта улс болтха!

Сурһуль эрдмэн дасад күн болсн үрдүдэн йөрөлһн

Эрдм-сурһулян дасч,
Өсч-боссн энкр үрдүдмнь
Онъдин дөрвн цагт
Эрүл-менд, олн-эмтнэ жирһлд багтж,
Келсн үгнь олнд үзмжтэ,
Кесн көдлмшнь эмтнд туста болж,
Көөрки бийсднь байр өгч,
Көлтэ-һартаһан, үртэ-садтаһан,
Өөрхн үүрмүдтәһэн, таньл-үзлтәһэн
Ни-негн, байрта бээж,
Орн-нутгтан күч-көлсән өгч,
Отг-ээмгдэн тоомсрта бээж,
Онъдин амулц жирһтхә!

Дәрмд морджах көвүһән йөрөлһн

Эндр эәрмд морджах көвүд,
Йовсн ңергә һазртан
Йосна кемәр ңерглж,
Холын хаалһдан саг йовж,
Олн үрмүдтәһән ни-негн бээж,
Кен заян ахан күндлж,
Орн-нутган седкләрн хээрлж,
Хажһр му ухалл уга,
Хэртә төрскндән күндтәһәр
Хамг ңергә төрмүдән күнәж,
Алтн жола эргүлж,
Ээжнр-аавнртан менд хәрж,
Отг-нутгтан төвкнж,
Өмнк сән жирһләрн жирһж,
Өрк-бүлмүдән өндәлһж,
Амулц сән сууңхатн!

Үрс хурлһна туск цәәлһвр (тоолвр)

Би олна байрин тускар келхәр бәәнәв.
Эн сарин 15-д Үрс хурл болв. Тер өдр
«XXII-ч партсъездин» ңертә колхозин ах-

лач Немяшев Петр Доржинович эврәннь
хотна эмтнд ик байр кехд, седклән,
чидлән, арһан эрвлсн уга. Түүнә нөкд-
дөнгәр бидн Үрс кехәд, һазран тәкүвидн.
Йир байрта сән өдр болв. Көгшдүд, бичкд
уга хурад, ик байрта сән нәр һарһв. Зулан
өргәд асаңад, бурхн шүтәндән мөргүвидн.
Тер үрс кех һазртан хальмг гер бәрж. Тер
мөргүлин ик һазрт бәәшңгинь сәэхн ха-
шалад, темәнә модд тәрәд, бидн ик байр
кевүвидн. Йир олн улс хурв. Цугтан
икчүд, бичкдүд уга мөргүл кев. Түүнд би
йәрәл келүв:

Үрсин хурлтд тәвсн йөрәл

Эн сәэхн буусн бүүрмдн
Өлзәтә, байрта, һаһан хаалһта болж,
Бәәсн һазрмдн кишгтә, буйта болж,
Күн, мал уга
Өсч-өргжж, байжж,
Хәләж бәржәх малыннь төлнө өсч,
Олз-орунь икдж,
Ик тежәл-уушта сууж,
Тәрсн тәрәнә элвг урһң өгч,
Хамг эмтн гем-зовлц уга бээж,
Альк болв чигн аюлас гетлхиг
Дөрвн үзгин сәкүсн хээрлж,
Бәәсн һазриннь сәкүсн хээрлж,
Ээж-аавиннь сәкүсн элә болж,
Өөлсн-һундсн, атисән тәвтхә,
Олн-эмтн онъдин амулц жирһтхә!
Тер нэәрт һарсн ик хөөнә семжәр
күңшү һарһад,
Өөлсн-һундсн, атисн хамган Деедсд,
Ээж-аавин сәкүснд тәвтхә! – гиж цугтан
мөргцхәвидн.
Йир сән байрта өдр болв.

Гер авсн Владимир Ивановичд нәрәдсн йөрәл

Нә, Владимир Иванович,
Өрк өндәлһжәх нэәртән дуудснтн
Ик гидгәр ханж,
Үнн седкләсн байрлж,
Эндр тогтжах өрк-бүлдтн
Ут нас, бат кишг нәрәджәнәв.
Сән-сәэхн ниилжәх үр күүкнтн Светлана

Седкл-ухаһарн танла негдж,
Эцкр иньг-садн болж,
Ээж-аавдан күндтэ үрн болж,
Үр-садан һарһж,
Өрк-бүлэн өндэлһж,
Сурен сурһуль-эрдмтн
Орн-нутгтан тус күргж,
Седклэри тогтсн хойринтн өрк-бүл
Санан-седклитн оньдинд байсаж,
Сэн жирһлэр жирһтн!
Света Володя хойр сэн-сээхн болж,
Ээж-ааван күндлж,
Ахир-дүүнрэн эцкрлж,
Герэри дүүрц күүкд һарһж,
Цал буурл сахлта көгшн өвгн болж,
Цаһан буурл үстэ көгшн эмгн болж
Жирһж хоюри бээцхэтн!

Малын төл йөрэлһн

Мана хальмг орн-нутгин
Өскжэх олин малнь төлэн өгч,
Олин ижлнь өнр өсч-өргжж,
Үсн, тоснь элвг болж,
Ноосн, арснь ик чинртэ болж,
Хамг мал-аһурснаннь зонь тиниж,
Турунь сээнэр хатурж,
Төлнь элвгэр өсч,
Хэлэсн малын эздүднь

Хуучн-хура уга, байрта-бахта жирһж,
Орн-отгдан олзта-туста бээж,
Олндан тоомсрта, күндтэ сууцхатха!

**Хальмгин олин багширт,
номтирт нерэдсн йөрөл**

Күндтэ олин багшир, номтир,
Кесн көдлмштитн цаһан хаалһта болтха.
Олин-эмтнэ төлэ,
Орн-отгин төлэ,
Дорас өсчөх мана баһчудт
Дадмг эв-арһарн
Дигтэ-тагта хальмг келинь,
Ду-бийһинь дасхж, сурһж,
Олин-эмтнэ йөрөлмүд, магталмүд,
Олин-эмтнэ авъясмүд, седкл-уха,
Орчлцгин номин, бурхн-шажин тускар
Отг-нутгудар цуглулж, бичж авч,
Олна туужин ончта-тустаһинь,
Эврэ хальмгудын амн ури үгин зөөриг
Эргэд цуглулж йовдг улст
Эврәннь седклэс ханлтан өргж,
Эн ик зөөртн
Ирх цагин баһчудт, олин эмтнд цуһараднь
Олз-тусан күргж,
Орн-нутг, тацһч мана өсч-босч йовхинь
Олин бурхд өршөтхэ!

Келснь:

ЕГОРИНОВ БОРИС БАДМИНОВИЧ

(1934 ж., Хальмгин Западн улусин Шин Буурл селэнд төрсн күн)

Хөрд нарчах күүкэн йөрөлһн

Эндр өдр мана герт ик байр.
Мана күүкн күүнд очана,
Тиигэд би йөрэжэнэв.
Нэ, ода ирсн, ирүлсн уга,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Күнд келүлл уга,
Нохад хуцулл уга,
Онъдиндэн келтэ-нартаһан йовж,
Эврәннь одсн һазриннь
Элгн-садндан тааста болж,
Очах шин эк-эцкэн тевчж,
Олн төрлмүдин күндлж,
Амулц сэн жирһтхэ,
Мана күндтэ худнр,
Бидн болв чигн,
Татв чигн, тасршго,
Матилһв чигн, матишго
Батта саддуд болж йовцхай!

Цергт йовжах көвүһэн йөрөлһн

Эндр цергт морджах мана көвүн
Хол хаалһдан амулц йовж,
Күүнд келүлл уга,
Нохад хуцулл уга,
Одсн һазртан сээнд үзгдж,
Орн-нутгин цергэ
Олн зүсн зер-зевин янзинь медж,

Цергин сурһулян һавшун дасч,
Церглсн һазртан тоомсрта йовж,
Алти жолаһан хэрү эргүлж,
Амулц-менд ирх болтха!

Гүн сурһуль чилэсн күүкэн йөрөлһн

Ода мана күүкн Лида
Хальмг университетэн чилэхэд,
Күндтэ дипломан авч ирв.
Мана хэлэсн үрн
Одсн һазриннь көдлмшэн
Олндан үзмжтэхэр кеж,
Олн-эмтнд сээнд үзгдж,
Эк-эцкиннь нериг дуудулж,
Сурһжах күүкднь гүн медрл авч,
Сэн билг-эрдм дасч,
Отг-нутгтан туста улс болж өстхэ!

Худнирасн өмссн өмскүлэн йөрөлһн

Өмскүл өмскжэх мана худнр,
Онъдинд гем-шалтг уга йовж,
Өглһнэ эзн болж,
Өмскүлмүдэн олн элгн-саддудтан өмскж,
Эцкр худиртаһан сэн саддуд болж,
Татв чигн, тасршго,
Матилһв чигн, матишго,
Батта элгн-садн болж,
Онъдинд ни-негн ухата йовцхай!

Келснь:

ЛИДЖАНОВ ВЛАДИМИР АНТОНОВИЧ
(1927 ж. Хальмгин Западн улусин Шин Буурл селэнд төрсн күн)

Ачнр, зеенрэн йөрэлһн

Эңкр мини ачнр, зеенр
Амулң-менд йовж,
Өсч-өргж, батрж,
Теңгрин зовлң уга,
Орчлнгин зуд, түрү уга,
Төвкнүн эрүл йовж,
Төрсн хальмг кел, авъясан медж,
Отгиннь нер харһж,
Онъдинд сэн-сээхн жирһж,
Олн-эмтндэн тоомсрта йовңхатн!

Күн болжах көвүн бер хойран йөрэлһн

Нэ, мана гер авчак көвүн
Буулһсн бер хойр,
Амулң сэн өрк-бүл тогтаж,
Олн үрдүдтэ, бат үндстэ болж,
Ач иктэ күүкд харһж,
Аав-ээжиннь нер уттулж,
Эн кенэхн гиж сурхла,
Эднтн Лиджанахн гиж келүлж,
Өвк эңкиннь нер туурулж,
Герин эзн мана көвүн
Бат өрк бүлтэ болж,
Байн-нойн жирһлтэ сууж,
Бийиннь авсн авальтаһан
Байрта-бахта жирһх болтха!

Һарсн ачан йөрэлһн

Нэ, һарсн мана ач,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Өсч-өргжж, батрж,
Ардасн олн дүүнр дахулж,
Амулң-менд йовж,
Деерэснь Деед бурхд хэлэж,
Дэн-дажг уга,
Төвкнүн йовх болтха.
Ардаснь дахсн дүүнрнь чигн
Ачта түшэ болж,
Амрч-жирһж йовтха!

Цергт морджах көвүһән йөрэлһн

Нэ, эндр морджах мана көвүн,
Күрх һазртан сэн күрч,
Күңэх нергэ кергән
Күндтэ сээнэр күнэж,
Олн үрмүдтәһән ни-негн йовж,
Алтн жола эргүлж,
Амулң-менд йовж,
Аав-ээжүрн хәрж ирх болтха!

Келснь:

МАНЖИКОВ САНЖЕ КОЛДАНОВИЧ
(1924 ж. Ростовск областин Зимовниковск района
Граббевская станицд төрсн күн)

Эврэнм седклин йөрэл
(нарт делкэд ни-негн бээхин туск)

Дэн-дажг уга,
Делкэ төвкнүн бээтхэ,
Ачнр, жичнр өстхэ,
Амулц сээхн жирһтхэ.
Теңгрин аюл уга,
Тесхин зовлц уга,
Аав-ээжэн күндлж,
Ачнр, жичнртгәһән нуһарн
Зовлц түрү уга жирһж,
Цугтан зу наслж,
Хан Теңгрнь хээрлж,
Хамг эмтн амулц бээтхэ.
Хур боран орж,
Тэрэн-темснь урһж,
Хальмг нерэн келүлтхэ!

Насна йөрэл

Зун нас наслж,
Зун хавр үзж,
Үрдиннь, ачнриннь сээһинь үзж,
Ачнр, жичнртгәһән өнр болж,
Ут насан наслж,
Цаһан сээхн саната,
Цагин жирһл эдлж,
Цугтан амулц сән бээтн!

Зулын йөрэл

Цэ шиңгн болв чигн,
Хотын дееж болдг,
Цаасн нимгн болв чигн,
Номин көлгн болдг.
Буур жил һарад,
Ботхн жил ордг.
Авсн наснтн өлзэтэ болж,
Альк чигн цагт оln-эмтн
Амулц-төвкнүн бээж,
Айта сән жирһл эдлтхэ,
Хуучн наснь бат болж,
Шин наснь өлзэтэ болж,
Шин жилән байртаһар тосч,
Ончта нәәһәрн дееж бәрж,
Орсн Зулан сәәнәр кеж,
Амулц жирһл нугтан эдлцхәхиг
Оln Деедс бурхд өршәх болтха!

Келснь:

УРУСОВА ХАВРА БЮРБЕТОВНА

(1909 ж. Ставропольск крайин Моздокск района Гарчаевск селэнд төрсн күн)

Орж ирсн берэн йөрэлһн

Мана көвүнэ эндрк
Эврэн тогтасн өрк-бүлнь
Өлзэтэ бат жирһлтэ болж,
Ирсн мана берд
Буусн һазриннь евэнь хальдж,
Бүрдэжэх бүлнь батрж, өсч,
Күүкд-көвүднй өмнк хормаһинь ишкж,
Хурһд, туһлмуднй ардк
хормаһинь ишкж,

Үкр, хөн малмуднй
Үзмжтэ олар өсч-өргжж,
Элгн-саднй өнр-өргн болж,
Аав-ээжиннь нер келүлж,
Авсн авальтаһан насни туршар
Амулц жирһх болтха!

Һарсн жичэн йөрэлһн

Һарсн мана жич
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Шулуһар кинь акж,
Көлнй шоратж,
Дорасн олин дүүнр дахулж,
Өнр-өргн өсч-босч,
Олна хормад багтж,
Амулц сэн жирһх болтха!

Цаһан Сарин йөрэл

Эн ирсн Цаһан Сар
Өлзэтэ, байрта-бахта болтха,
Иргчдэн Цаһанмдн үүнэсн сэн болтха,
Күмн эмтн малта-хартаһан
Күнд үвлэсн менд һарсн
Күүкд-көвүдэн, мал-герэн
Өсгж-өргжүлж, байран кеж,
Оньдинд жирһх болтха!

Цергт морджах көвүһән йөрэлһн

Цергт морджах мана көвүн
Хол хаалһдан менд йовж,
Амулц-төвкнүн цергтэн церглж,
Хальмг уул үлгүрэр
«Хаандан хээртэ церглж,
Нойндан үзмжтэ церглж»,
Цергәннй төрэн тоомсртаһар күцэж,
Алтн жолаһан эргүлж,
Аав-ээждэн эрүл-менд ирх болтха!

Келснь:

ХАДЖИНОВ ИЛЬЯ НАСТЫНОВИЧ

(1917 ж. Хальмгин Большедербетовск улусин Баһ Тугтн селэнд төрсн күн)

Хүрмд одсн улсин ахлачин йөрэлһн

Нег саамд би Башантаһас Зодбинов
Леонидин хүрм толһалж очанав, күүк
авч ирхэр. Тер худнрин һазрт иим йөрэл
келүв:

Нэ, ахнр, эгчнр,
Күүкдэн хэврһдэн бэрсн,
Нэ, күндгэ худнр,
Би, худ өвгнтн,
Жилиннь жөлнэр,
Сариннь орутаһар,
Өдриннь сээһэр орж ирүв.
Барун бийэрнь суусн
Бахта сээхн аавнр,
Зүн бийэрнь суусн
Зүркн туссн ээжнр,
Мана буулһжах күүкн
Күүнд келүлл уга,
Нохад хуцулл уга,
Киитн булгин усиг дольгалулл уга,

Көк девэн өвсиг нээхлүлл уга,
Күмн эмтнд үзмжтэ бер болж,
Өмнк хормаднь көвүд-күүкднь оралдж,
Ардк хормаднь хөөнэ хурһднь оралдж,
Бичкдинь эрклүлж,
Көгшдинь күндлж,
Үрмүдиннь һармудинь һанзһд күргж,
Көлинь дөрөд күргж,
Эн кенэ баһчуд гихлэг,
Зодбинов Леонидин ачнр гиж келүлж,
Эн кенэ бичкдүд гихлэг,
Бадьминовин Булһна зеевр гиж келж,
Өвстэ һазрт малан идүлж,
Өндр һазрт герэн бэрж,
Оньдин дөрвн цагт
Байрин сүүрэр сууцхаж,
Салаһарнь тосн һоожж,
Сахларнь эркнь һоожж,
Мууһинь дардг,
Сээһинь өргдг
Худнр болцхай!

Келснь:

ХАРИНОВА КЛАВДИЯ МАТВЕЕВНА

(1918 ж. Хальмгин Ик Дөрвдө /

Большедербетовск/ улусин Бүдрмс Көвүдэ селэнд төрсн күн)

Хөрд морджах ач күүкэн йөрөлһн

Нэ, назаран морджах мини ач күүкн,
Одсн назртан амрч-жирһж,
Байрта-бахта бээж,
Кен көгшинэн тевчж,
Кен бичкнэн өкэрлж,
Улан зандн нээһэн
Орад ирсн эмтнд бэрүлж өгч,
Мацна тиньгр сууж,
Байрта сэн жирһхинь
Олн бурхд өршөтхэ,
Таалхнь тавн шар көвүн болж,
Татхнь тавн шар мөрн болж,
Одсн назртан энкр үрн болж,
Аав-ээждэн оньдинд
Өткн улан нээһинь харгнь бэрүлж өгч,
Байрта-бахта йовхинь
Теңгр, бурхн өршөтхэ!

Шин бүүр йөрөлһн

Шин буусн бүүртн
Өлзэтэ, цаһан хаалһта болж,
Бэрсн гертн бээшц болж,
Бээсн бийтн баатр болж,
Киитн булгин уснд,
Көк девэн өвснд
Мал-аһурснтн идшлж,
Дөрвн зүсн малтн олн болж,
Өсч-өргжж бээхиг
Теңгр, бурхн өршөтхэ!

Гүн сурһуль чилэсн көвүһэн йөрөлһн

1943 жилин октябрь сард Ростовск об-
ластин Трубенкая станинд госпитальд
мини нег көвүм харла. Тер көвүн өсөд-
босад, Бакинск дээнэ училищд сурад, гүн
сурһуль чилэв. Түүгэн чилэхэд ирхднь,
иим йөрөл тэвлэв.

Энкр көвүмнь,
Сурсн сурһульчнь алтһла эдл болж,
Оньдин бийдчнь ик зөөр болж,
Сурһуль-эрдмэри орн-нутгтан туста
болж,

Седклэри төрскэн харулж,
Төвкнүн сэн жирһж йовхичн
Теңгр, бурхн өршөтхэ!

Зулын йөрөл

Буур жилнь харв,
Ботхн жилнь орв.
Шин орсн жилнь
Өлзэтэ цаһан хаалһта болж,
Насан авсн баһчуд
Бат кишгтэ, ут наста болж,
Кен көгшдүдиннь буйнд багтж,
Кергтэ сэн сурһуль-эрдмтэ болж,
Эк-энкдэн, элгн-садндан
Өлзэтэ үрдүд болж өсч,
Һаза бээсн малмудиннь,
Тонь бүрн, толһань менд бээж,
Хуциннь өвр хуһрл уга,
Хурһнаннь шиир кемтрл уга,
Хотнд бээсн малмуднь
Дала-нала болж өсч,
Отг-нутгин эмтн менд-амулиц бээтхэ!

Цаһан Сарин йөрэл

Шин нарна герлд байрлж,
Үвлин дуусн даарад, көрсэн харһж,
Мана хальмг эмтн
Цаһан Сарин нег шинлэ байран кеж,
Үвлэд харен малмуднь
Урһад харчах көк ноһа идж,
Цасна нандгин, хээлсн мөснэ ус ууж,
Таваж-тарһлж, өсч-өргжж,
Эн Цаһана байрта өдриг оньдинд сээнэр тосч,
Цань угаһар күндлж, байсч,
Улан зандин нээһэн тэвж,
Хөөнэ толһаһар дееж бэрж,
Көгшдүдэн күндлж, нээһэн бэрүлж өгч,
Кен-ян уга нутгтан
Менд-амулиц, байрта-бахта үвлэс харвт гихлэ,
Сэн-сээхн, менд-амулиц харувидн,
Һалын буйн теңгрмдин свэж,
Зурһан зүүлин хамг эмтн
Зовлиц-түрү уга, амулиц эдлитхэ,
Көк девэн өвснд малан идшлүлж,
Күүкдтэ-шуугтаһан нугтан
Өсч-өргжж, байрта-бахта
Оньдинд менд-амулиц бээңхэтн!

Келснь:

БОСХОМДЖИЕВ КООЗА МАНДЖИЕВИЧ
(1912 ж. Хальмгин Приютненск района Мокар селэнд
(өмннь Манжихнэ нутгин Мокар селэн) төрсн күн)

Гер авчач көвүнд нерэдсн йөрэл

Күн болжах көвүн күүкн хойр
Өмэр өнр болж,
Тенгрин өвчн уга,
Төвчин аюл уга,
Дэн уга давад,
Зуд уга холд,
Эргин хард,
Өвснэ көкд,
Дунгрлж, дүрклж,
Олн көгшдүдэн тевчж,
Отг-нутгтан туста болж,
Өсч-өргжж бээхитн
Деедс хээрн болтха!

Орулж авсн берэн йөрэлһн

Орж ирсн бер
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Эк-эңкэн күндлж,
Эгч-ахан тевчж,
Эврәннь авсн авальтаһан
Амулц, сээхн жирһж,
Өмэр өнр болж,
Аһурсар байн болж,
Дүүрж-дүрклж бээхиг
Деедс олн бурхд хээрн болтха!

Һарсн зееврэн йөрэлһн

Ач күүкнэс һарсн зеевр
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Аавнр-ээжнртэн энкр үрдүд болж,
Олн-эмтнэ алтн хаалһар йовж,
Өсч-өргжж, отг-нутгтан тоомсрта болж,
Өнр-өргн болж йовхитн
Деедс хээрн болтха!

Келснъ:

БОСХОМДЖИЕВА КУКА БАДРИКОВНА
(1913 ж. Хальмгин Приютненск (хөөннь Ики-Бурульск) района
Манжихнэ нутгин Орадг хотнд төрсн күн)

Цэһин йөрэл

Нэ, хээрхн,
Цэ шицгн болв чигн
Идэнэ дееж болдг,
Цаасн нимгн болв чигн
Номин келгн болдг.
Эн нерэдсн зандн улан цээтн
Элвг хотынгн дееж болж,
Өгчэх күн өглһнэ эзн болж,
Уужах нанд аршан болж,
Иигж тосч-тэкжэх эзн улс
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Олн көгшдүдин наснд күрч,
Орчлнгин хормад багтж йовхиг
Олн бурхд өршэх болтха!

Төрсн ачан йөрэлһн

Төрсн мана ач,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Олн көгшдүдиннь нас эдлж,
Орчлнгин хормад багтж,
Өвчн-шалтг уга,
Дэн-дажг уга өсч,
Дала-нала болж,
Отг-нутгтан туста болж,
Ээж-аавдан энкр үрн болж өсхинь
Деед бурхд евэтхэ!

Цергт морджах ачан йөрэлһн

Нэ, ээрмд очах мана ач,
Олн баһчудын церглдг һазрт оч,
Орн-нутгиннь күндтэ даалһвр күнэж,
Ээж-эмэл уга, эврәннь дурар
Сурх зөвтэ сурһулян сурч,
Седклэн тэвж, цергэ керг-төрэн күнэж,
Алтн жолаһан эргүлж,
Амулц-менд хэрж ирж,
Аав-ээжэн байрлулхинь
Олн Деед бурхд өршэтхэ!

Келснь:

ДЖИГУТАЕВ БЯРЯ МАЦАКОВИЧ

(1921 ж. Хальмгин Приютненск (хөөннь Ики-Бурульск) района
Көвүдэ селэнд төрсн күн)

Би медэтэ күмб. Хуучна цагт мини
Һарсн һазр – Манжихнэ ээмг, Көвүд нутг.

Төрскэн харсгч дээнэ ветеран, инва-
лид күмб. Медэтэ күн болад, хуучн ца-
гин авъясар, өрүн чигн, үдлэ чигн, асхн
чигн, хотан уусн цагтан, йөрэлэн тэвнэв.
Тиим мана медэтнрин закон, авъяс бээсмн
болжана. Медэтэ күн эргн йөрэл тэвхлэ,
баһчуд түүг медх зөвтэ, дасч авх.

Иигж цэ уухин өмн, би иим йөрэл
тэвдүв:

Хотын йөрэл

Уудгнь, улан зандин цэ болж,
Иддгнь, өөктэ махн болж,
Ташдгнь, тосн болж,
Таалад теврдгнь, көвүн-күүкн болж,
Таслад уйдгнь, торһн-томч болж,
Идх-уух элвг-делвг болтха!
Ом-ма-ни-бад-ма-хум!
Цуг идх-уух элвг-делвг болж,
Идэн-чигэн элвг-делвг болж,
Салаһартн тосн, өөкн саржцнж,
Үсн, ээзгэ, боз, аадмг,
Ээдмг, хурсн, шүүрмг элвг-делвг болж,
Малыннь шүүсн-шимд күртж,
Зурһан зүүл эмтнэ хормад багтж,
Амулц, цатхлц бээхиг
Олн Деедс бурхн өршэтхэ!
Ом-ма-ни-бад-ма-хум!

Зулын йөрэл

Зул өдр, Зул өдр,
Зулдан герл өгтн.
Зууһин алтн деевртэн
Зальврж цугтан шүтитэ.
Будда гидг бурхта,

Будда номта хальмгуд,
Бурхн-шүтэндэн сэкж,
Будда номдан зальврж,
Сарин һурвн мацгиг
Алдл уга тавлит,
Садн-элгн хойран
Алдл уга садлит.
Зул Цаһан хойран
Алдл уга кешит,
Наһцх зе хойран
Алдл уга медит,
Зул өдр, Зул өдр,
Зулдан герл өгит,
Насн жирһлэн уттулж,
Нэр-наадан эклит,
Шин жил ирв гиж
Шүтэн-бурхан сэкж,
Хуучн жилэн һарһж,
Хүрм-нээрэн эклит!
Ом-ма-ни-бад-ма-хум!

Цацлын тавн йөрэл

Мана хальмг улс нег-негнәннь герт
ирэд, гиич болсн цагт, түрүлэд тэмк нерж
өгдг, дарунь цэ тэвэд, түүнэ хөөннь эрк-
чиггән тэвдг. Цөгитэ эрк кешэд өгхлэ,
йөрэл тэвдмн. Тиигэд медэтэ күн цацлын
тавн йөрэл гийһэд тэвдмн.

Тер цацлын тавн йөрэлиг би тэвжәнэв.
Айр ээжин сәкүсн
Эндр өршэ хээрлгн,
Алтн делкэ бүгдәрн
Амулц эдлх болтха,
Шардгнь тосн, өөкн болж,
Шавддгинь күлг-арнзл болж,
Ондин дөрвн цагт
Оргн-нутгиннь хормад
«Ях» гих өвчн уга,

«Йов» гих зарһ уга бээж,
 Седкл санамр, төвкнүн,
 Серүүл-сарул, амулц,
 Дэн уга давд,
 Зуд уга холд,
 Эргин сээхн хард,
 Өвсни оньдин көкд,
 Салаһаснь тосн, өөкн һоожж,
 Мацнаһаснь көлсн саржцнж,
 Эрүн сансн седклинь
 Өмтнэ төрт орлцж,
 Сансн санань күңж,
 Сәкүсн бурхнь евәтхә,
 Эәж-аавин сәкүсн
 Эндр өршәж хәэрлгхә,
 Ур-деежән эдлж,
 Урдын йөрәләр болтха,
 Кен ардан үлдсндән
 Кишг-буян хальдатха,
 Ө-һундлан тәвж,
 Өршәңһү төрх болтха,
 Идән-чигән элвг болж,
 Ирсн хамгин тевчж,
 Хәәсн харм угаһар,
 Хәәсн дүүрәд бәәтхә,
 Кезә чигн цагт
 Кесг төвкнүн болтха,
 Улан залата хальмгуд
 Уңг-тохман дуудултха,
 Хамг олин Деедс,
 Хәәртә урдксин сәкүсн
 Хәрин ик дәәснәс,
 Хасн сумнас зәәлрүлтхә,
 Зурһан зүүл хамг әмтн
 Зовлң хамгасн гетлтхә,
 Зуурдин үкләс мөлтрж,
 Заясн насндан күртхә,
 Өмәр өнр болж,
 Аһурсар байн болж,
 Өмтнә алтн хаалһар
 Өмд-менд йовтха,
 Сансн санань күңж,
 Сәксн үүлнь бүгж,
 Тоомсн күнь өсч,
 Толһа бүрн байсч,
 Орчлңгин нуг әмтн
 Амулң эдлх болтха,

Тер бөкнә хормад
 Таниг, маниг багаттха,
 Хапин хар архд
 Дунд уга дүүрң,
 Өдр болһн нерж,
 Өңг-таван өгч,
 Идән-чигән элвг болж,
 Булг кевтә буслтха,
 Эдлсн улснь өргжж,
 Эндү уга сәәхртхә,
 Селвг сәәтә төлжтхә,
 Седкл сәәтә үүрлтхә,
 Цаһан саната үндсәрн
 Цагин эргн дахтха,
 Үрглж дөрвн цагт
 Үүднәснь эмәлтә мөрн хөөһлгө,
 Эн кенә гихлә,
 Эәж-аавин нернь
 Олн әмтнд сонсгдж,
 Оошагж йовтха,
 Эзнә нерн келгдж,
 Эргндән таньлта болтха,
 Хар халуна марһанд
 Хазаран эс мөлтлдг,
 Дөгә-көкәнә селгәнд
 Дөрәһән эс көңнәлдг,
 Һал һәәзң наста,
 Һавшун-шамдһа залу
 Наснь өргн, ут,
 Нернь тасршго бат,
 Һо, сәәхн ухата,
 Һольшг, тевчңһү заңта,
 Сән залуһин чинртә
 Савдуһа Шууһан Һооша гидг
 Иньг-амргтан итклтә,
 Инлтә, сән көдлмштә
 Эн залуһин нерн
 Эргндән сонсгдад йовтха!

Зулын йөрәл

Улан залата хальмгуд хуучна цагас авн
 жил болһн Зулын өдр ирхлә, зулан бәрәд,
 эн сән өдрән кедг йоста. Эн ик байрта сән
 өдрт икәр шүтдг, хурл хурдг, хуург өдр.
 Көгшн улс зальврад, шүтәд, йөрәлмүд
 тәвдг бәәсмн. Ода чигн тийгж Зулан кенә.

Зул өдр, Зул өдр,
Зулдан герл өгтн,
Зууһин алтн деевртэн
Зальврж цугтан шүтгн,
Будда гидг бурхта,
Будда номта хальмгуд,
Бурхн-шүтэнэ сэкж,
Будда номдан зальврж,
Сарин хурвн маңгиг
Алдл уга тавлит,
Садн-элгн хойран
Алдл уга садлит,
Зул Цаһан хойран
Алдл уга кенит,
Наһнх зе хойран
Алдл уга медит,
Зул өдр, Зул өдр,
Зулдан герл өгит,
Насн жирһлэн утгулж,
Нэр-наадан эклит,
Шин жил ирв гиж,
Шүтэн-бурхан сэкж,
Хуучн жилэн һарһж,
Хүрм-нээрэн эклит!
Ом-ма-ни-бад-ма-хум!

Цаһана йөрэл

Мана улан залата хальмгуд жил болһн
Цаһа кедг. Тер Цаһандан элгн-садарн
хуһар хурдг. Цаһанла хурл, хуург бас

хурад, ном ээлтдг. Тер өдрэс авн гер
болһнд, ээмг болһнд, делгүдэн Хальмг
Таңһчд эн Цаһаһан кедг. Ик өргмжтәһәр,
ик байртаһар ик мөргүл-өргүл кенэд,
Цаһананнь байран кедг бээсмн.
Көгшдүднь йөрәлмүдән тәвэд, баһчуднь
нээрән кедг бээсн билә. Тиигәд би бас нег
Цаһана йөрәл келхәр санжанав.
Хан Тенгр хээрлж,
Хамг бурхднь евәж,
Окн Тенгрнь өршәж,
Олн-әмтн өсч-өргжж,
Нутг-нурһн өнр-өсклң болж,
Цугтан үвләс менд-амулң һарч,
Цаһаһан байртаһар кеж,
Идән-чигәннь элвг-делвг болж,
Идх-уухнь дала-нала болж,
Таалад теврдгнь күүкн-көвүн болж,
Таслад уйдгнь торһн-томч болж,
Дөрвн зусн малыннь
Төлнь өсч немгдж,
Кесн көдлмшнь үзмжтә,
Келсн үгнь тоомсрта болж,
Күн болһн чадсарн күчлж,
Таңһчан өөдлүлх арһ хәәж,
Тер шажан һартан авч,
Олн көгшдүдиннь йосар бәрж,
Цаһаһан байртаһар һарһж,
Цуһарн амулң бәәңхәтхә!
Ом-ма-ни-бад-ма-хум!

Келснь:

КУКУДЖИЕВА МАНЦА АНДЖАЕВНА

(1920 ж. Хальмгин өмннь Маныческ улусин, хөөннь Приютненск болн Ики-Бурульск района Манжихнэ ээмгин Тачин Царц хотнд төрсн күн)

Бурхи-шажндан зальврлн

Нэ, шархин идэн шаркн уга болж,
Бээсн назрин байн сэкүсн хээрлж,
Му күүкд ханян-тома уга бээж,
Бээсн назриннь заян-сэкүснд багтж,
Зурхан зүүлин хамг эмтнэ хормад багтж,
Хан Теңгр хээрлж,
Хамг эмтн амулц эдлж,
Бурхи Теңгр өршэж,
Буйн-кишг ирж,
Окн Теңгр өршэж,
Олн эмтн жирхж,
Бурхи-шажнь делгрж,
Байрта-бахта нугтан бээхиг
Деедин олн бурхдын
Делкэн Цаһан Авһан сэкүсн евэтхэ!

Гер авчах көвүнэ нээрт төвсн йөрэл

Нэ, хээрхн,
Күн болжах көвүн бер хойр,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Орж ирсн мана бер,
Кен икэн күндлж,
Кен баһан энкрлж,
Ээж-ааван байрлулж,
Көвүнэ герин үүднэснь
Эмэлтэ мөрн хөөһл уга,
Эркнэснь олн эмтн хөөһл уга,
Назрин өндрт герэн бэрж,
Өвстэ назрт зелэн татж,
Олн малмуднь хотарнь дүүрч,
Актан таньшго байн болж,
Ачнран таньшго өнр болж,
Орарн негн окдта болж,
Көңжлэрн дүүрн көвүдтэ болж,
Көгшрлтлэн сээхн жирһлтэ бээтхэ!

Келснь:

МАНДЖИЕВА БОСЯ НИМЕЕВНА
(1928 ж. Хальмгин Юстинск района Барун
(өмннь Харан худг) селэнд төрскн күн)

**Эн йөрөлөн курортд очах
Баатр көвүндэн нерэджэнэв:**

Хол назрт белдж,
Амрлһнд очах мини көвүнэ
Хаалһнь тиньгр болж,
Хэрин балһснд ээх-ичх юм үзлго,
Теңгрин шалтг, шар-бор уга,
Таньл-үзлнь олин болж,
Өмнк хаалһнь оньдин секгдж,
Олдсн назриннь аһарнь таасгдж,
Олин бурхдтан зальврж,
Ардан үлдсн аав-ээжэн мартлго,
Аль чигн нагла зэңглж,
Алтн жолаһан эргүлж,
Маш сээхн, магна тиньгр йовж,
Менд-амулиц герэдэн орж иртхэ!

Һарсн ачан йөрөлһн

Эндр һарсн мини ач
Өсч-босч, батрж,
Теңгрин шалтг, шар-бор уга,
Сурһульта-эрдмтэ ик көвүн болж өсч,
Эк-энкдэн тоомсрта үрн болж,
Ээж-ааван, элгн-садан байрлулж,
Отг-нутгтан олз-тусан күргж,
Оньдинд төвкнүн жирһх болтхэ!

Хөрд һарчах күүкән йөрөлһн

Эндр морджах мана күүкн,
Одсн назртан амрч-жирһж,
Күргнәннь эк-энкинь күндлж,
Ах-эгчинь ахлулж,
Бичкн дүүринь өкэрлж,
Бийән серглц бэрж,
Ухан-седклән тэвж,
Одсн күргән тевчж,
Гер-һазаһан неврлж,
Мал-аһурсан хэлэж,

Мааниннь Гегэндэн зальврж,
Одсн өрк-бүлдэн таасгдж,
Олин эмтнэ жирһлд багтж,
Кесг эмтнэ хормад багтж,
«Я» гих ээмшг уга,
«Ях» гих өвчн уга,
Сээхн седкләри хамңжах үүртәһән
Серглц-дүрглц, байрта жирһхиг
Теңгр, бурхд евәтхә!

Гер авчах көвүнд нерәдсн йөрөл

Эндр өдр мана көвүн
Өсәд-босад, өрк-бүл тогтажана.
Цуг ахир-дүүринь, элгн-садлуднь,
Өнг-үүрмүднь нуглрсн бээнэвидн.
Эрүн седкләсн йөрәжәнэвидн!
Гер авчах көвүн
Олндан тоомсрта болж,
Авчах күүкәнннь аав-ээжинь,
Ахир-дүүринь, элгн-садинь, өнг-үүринь
күндлж,

Ачта элгн болж,
Зеләрнь дүүрц үкрмүднь зогсч,
Хашаднь хөд, үкрмүднь зогсч,
Гертнь элгн-саднь, өнг-үүрнь дүүрч,
Авсн-авальдан энкр болж,
Үрдүдән һарһж, өскж,
Орчлңгин жирһлд багтж,
Салаһарнь тосн һоожж,
Саңнаһарнь көлсн һоожж,
Өрк бүлдән хәэртә болж,
Гер-малдан ахуч болж,
Һартан бәрсн көдлмшдән һавшун болж,
Гем-зовлц, шалтан, шар-бор уга бәэж,
Олин бурхддан зальврж,
Олин эмтнэ кишгт багтж,
Амулиц жирһәд суухинь
Теңгр, бурхд өршәтхә!

Шин бэрсн герин йөрэл

Бэрсн гертн бээшн болж,
 Бээх эздүднй мөнк болж,
 Герин бүүрнй өлзэтэ, наһан хаалһта
 болж,
 Өөрнй өңгтэ сээхн ноһан урһж,
 Шин бүүрнй таасгдж,
 Шарһ нарнй мандлж,
 Хотарнй малнй дүүрч,
 Герэрнй күүкднй дүүрч,
 Өрк-бүлнй элвг-делвг бээж,
 Хээсэрнй махнй дүүрч,
 Харачнй хүрсэр дүүрч,
 Үсн, тосар билгж,
 Үр-өңгнй элвж, хэргж,
 Орн-нутгиннй кишг, буйнй хальдж,
 Олн бурхдтан зальврч,
 Орчлңгин жирһлд багтж,
 Эн кенэхн гихлэ,
 Эрднин Манжин өрк-бөл гиж,
 Эврәннй нерэн дуудулж,
 Үүднэснй эмэлтэ мөрн хөөһл уга,
 Өркэснй оньдин утан бүргж,
 Ээж-аавтаһан, элгн-садтаһан
 Амулң жирһж бээтхэ!

Заасн малын йөрэл

Зааж өгсн малын
 Ижлнй олн болж өстхэ,
 Өгсн улснй өглһнэ эзн болтха.
 Элгн-садан күндлж,
 Ээж-ааван тевчж,
 Эгчнр-ахиран ахлулж,
 Эргж, золһлңж, байрлж,
 Эд-тавран, мал-аһурсан заалдж,
 Мацна тиньгр, менд байрта
 Ааһ нээһэн уулдж,
 Амн-үгэн күндж,
 Келсн үгдэн үннч болж,
 Кесн көдлмштэн күнэнһү болж,
 Кезэд чигн амнь тоста,
 Дэрг-чигәнй элвг бээж,
 Өмэр өнр болж,
 Теңгрин шалтг, шар-бор уга,
 Таңһчиннй кишгт багтж,
 Олн бурхдтан зальврч,
 Оньдин төвкнүн жирһх болтха!

Өмскүлин йөрэл

Күндтэ мана худнр,
 Өмссн эн өмскүлтн
 Өлзэтэ, наһан хаалһта болж,
 Жил болһн орлңж, харлңж,
 Ааһ нээһэн уулдж,
 Амн үгэн күүндлдж,
 Элгн-садан мартл уга,
 Эндрк өмссн өмскүлэс
 Иргчдэн өмсхнй улм сэн болж,
 Нег-негнәннй ухан-седкл медлңж,
 Олн-эмтнэ жирһлд багтж,
 Ик делкэ деер
 Олн бурхдтан зальврч,
 Теңгрин гем-шалтг уга,
 Цугтан амулң, сэн-сээхн йовхинь
 Күндтэ бурхд өршөх болтха!

Зулын йөрэл

Эндрк байрта Зул өдр
 Өрк болһндан зулан тавлж,
 Ачта бурхндан мөргж,
 Хуучн жилэн һарһж,
 Шин жилэн тосч,
 Шин насан зүүж,
 Отг-нутгиннй эмтнлэ байран кеж,
 Олнлаһан ни-негн бээж,
 Аав-ээжэн, элгн-садан күндлж,
 Ачнр-зеенрэн өкөрлж,
 Теңгрин шалтг, шар-бор уга,
 Жил болһн Зул, Цаһаһан кеж,
 Амулң-менд бээхиг
 Олн бурхд өршөтхэ!

Цаһан Сарин йөрэл

Эндр болжах хальмгин сэн өдр
 Цаһан Сарин нег шин,
 Ик байрта өдр
 Өлзэтэ наһан хаалһта болтха,
 Хамг мана эмтн
 Киитн зудта үвлэсн менд һарч,
 Хаврин түрүн саран тосч,
 Хээртэ Цаһаһан кежәнэвидн,
 Эңкр мана ээж-аавнр,
 Эгчнр-дүүнр, көвүд-күүкд
 Орчлңгин шалтг, шар-бор уга,
 Сэн-сээхн байран кеж,

Төрснн һазр-усндан ханж,
Таңһчиннь чинр өргж,
Көк девән өвснь шавшж,
Киитн булгин уснь дүүрч,
Олн зүсн малнь натхлң бээж,
Һару-түрү уга олар өсч,
Өргн теегәрнь дүүрч,
Өсч-өргжэх таңһчин эмтн
Геснь натхлң, ээмнь бүтн,
Хот-хоолнь элвг-делвг,
Уух унднь, чигән-арзнь элвг,
Эрүл-менд амулң бээж,
Ирх Цаһан Саран
Үүнәсн сәәнәр, инәдтә-наадта кехиг
Окн Теңгр өршәтхә!

**Сәәһән хәәсн аавдан нерәдсн
хотын йөрәл**

Эндр сәәһән хәәсн мана аав
Сарул хаалһар йовж,
Күрх һазртан күрч,
Ардан үлдсн күүкдтән,
Элгн-садндан кишгән үлдәж,
Эврән бийнь түрү-зүдл уга
Таралңгин орндан төрж,
Эргж ирж, элгн-саднанны негнд
Үрн болж мөңкртхә,
Эндр аавдан нерәдсн хотын
Ур-дееж, шимнь бийднь күрч,
Ууж, надж, ханж, цааран хәләж,
Кишг, насан ардксдан өгч,
Үддлинь идсн манд аршан болтха!

Келснь:

УЛИОМДЖИЕВА ДУКА МАНДЖИЕВНА
(1917 ж. Хальмгин Приютненск района
1-гч Ульдчн селэнд төрсн күн)

Худ бэрлһнэ тавн бортхин йөрэл

Худ бэрлдхэр ирсн улс хот-хоолан стол
деерэн һарһад тэвэд сууцхана. Тер авч
ирсн эрк, махиг йөрөһэд, күр кенэ. Тер
цагла ирсн улс худ бэрлднэ. Ирсн, ирүлсн
улс цугтан элгдүд-саддуд хойр төгэлэд су-
учкад, хотан эдлхиннь өмн йөрэлмүдэн
тэвцхэнэ.

Ирсн худнр болв чигн,
Ирүлсн бидн болв чигн,
Иигж улан чирөһөрн харһж,
Уста нүдэрн хэлэлцж,
Авч ирсн хотан эдлж,
Амн үгэрн худ бэрлцж,
Татж, тасрш уга,
Матилһж, матиш уга,
Батта элгн-садн болж,
Эн хотан эдлж,
Эцкр худнртан тохрж,
Күүкн күргн хойр
Күмн эмтнэ алтн хаалһар
Амрч-жирһж, төвкнүн сууж,
Бидн цугтан батта худнр болж,
Ирсн хоттн өлзэтэ болж,
Худ бэржэх тадн болв чигн,
Ирүлсн бидн болв чигн
Олн эмтнэ алтн хаалһар
Үр-садан кү кеж,
Үг, ухаһан медлцж,
Үнтэ сэн саддуд болж,
Орчлцгин эмтнэ жирһлд багтж,
Хуһар амулц йовцхай!

Хэрд һарчах күүкэн йөрөлһн

Һазаран һарчах мана күүкн,
Гүн седклэн өгч,
Одсн һазртан амрч-жирһж,
Отг-нутгиннь заян сәкүсн евэж,

Орчлцгин эмтнэ кишг-буйнд күргж,
Одсн өрк-бүлдэн үнтэ садн болж,
Амрч-иньгтәһән ни-негн бээж,
Олн-эмтнэ алтн хаалһар йовж,
Олыг орулж, һарһж,
Көгшн медәтирән күндлж,
Баһ-бичкнән эрклүлж,
Күнд үзмжтә, үнтэ бер болж,
Күргтәһән амрч-жирһж суухитн
Олн бурхд өршәтхә!

**Ончта өмскүлин йөрэл
(Экин байр өмскүл йөрөлһн)**

Бидн күргнэ һазрт күүкән күргэд
ирүвидн. Мана өлгцд олн зүсн белгүд-
өмскүлмүд йовна. Эврәннь кергән
күцәһэд, тер өлгцән цугтнь медүлэд, келэд
өгх зөвтәвидн. Күүкнэ эк шалвр уяд,
түүгинь бидн көвүнэ эkd авч ирүвидн.
Тер шалвр юуна төлэ авч ирдв гихлэ, тер
шалвр – ик байр, – гиж келдмн. Юуна
төлэ өмсгдгв гихлэ, учрнь иим болжана:
күүнэ уцг-тохм учрадг экләннь залһлдата
болжана. Тиигэд чигн күүкд күн үр-сад
һарһхларн, бас күчтә төр хаһлдг болжана,
ик күчр төр күцәдг. Тер учрас экин седкл
байрлулжахмн болжана. Һарсн үрнь
эрүл-дорул өсәд, күн болад, экиннь сед-
клиг байрлулж, бәэх төр болжана. Һарсн
экин сәкүсн деернь хээрлж бас тер белгин
чинрэр экиг байрлулж, үрн-саднь ут наста
болтха гиж йөрэл авч ирдг тер болжана.
Түүнлэ хамдан экин үсн гийһэд, нег үнтэ
сэн эд авч ирүвидн.

Тер күндтә шалвр өмсгчкәд, шалвр
деернь экин үсн гийһэд үнтэ эдиг көвүнэ
экин эм деернь тәвжәнәвидн. Тер хойрдгч
белгнь-экин үсн гиж нерәдгдг юмн. Шалвр

экин үсн хойр тер көвүнэ экиг ик гидгэр байрлулж, шалтг-билтг уга өсч йовж, оln ачнр, жичнр нарч йовтха, амулц жирһлтэ өсч-өргжж йовтха, – гиж тер экинь байрлулдг йөрэл.

**Ончта өмскүлин йөрэл
(Экин байр өмскүлин йөрэл)**

Эн нерэдсн шалвр
Экин үсн белг хойр
Эцкр ээжинь байрлулж,
Өмссн эн ончта өмскүлнь
Өлзэтэ цаһан хаалһта болж,
Эн-тер гих шалтг-билтг уга,
Эндрк ик нээрин байрнь
Ач иктэ экиннь седклинь хацһаж,
Эн цаһан шалврарн дүүрц
Ачнр, жичнр үзтхэ,
Ода ханыцжах хойр иньг
Ончта өрк-бүл тогтаж,
Оln-эмгнэ жирһлд багтж,
Орарн дүүрц үрдүд нарһж,
Орчлцгин амулцд багтж,
Оньдин байрта-бахта жирһтхэ!

Авч ирсн берэн йөрэлһн

Бидн эндр орж ирсн берэн йөрөһэд,
хуһар элгн-саддуднь – ээж, аав, баажа,
жаажа, аак, дээдэ, жеежэ нань чигн иигэд
нерд авчанавидн, эн эврәннь берэс.

Иигж эн берэн эцкрләд йөрөхгов:
Эндр орж ирсн мана бер,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Ээж-ааван күндлж,
Авһ, ахан тевчж,
Адг бичкдүдэн өкэрлж,
Мандан тааста үрн болж суутха,
Эн орж ирсн берин
Авц-бээрнь номинэр тогтж,
Уухнь, улан зандн цэ болж,
Эдлхнь, элвг-делвг болж,
Идхтэ-уухта бээж,
Таалхнь, тавн шар көвүд болж,
Таслад уйхнь, торһн, шеемг болж,
Ирсн отгиннь кишг, буйнд багтж,
Ээж-аавиннь, элгн-саднаннь нер нарһж,
Амулц наснаннь туршар жирһтхэ!

Хотын йөрэл (Цацлмудын йөрэл)

Күн гиич ирв чигн, хүрм ирв чигн хальмг
улс хотын дееж бэрэд, эркэрн цацлмуд
цацхларн, йөрэл тэвдг зөвтэ.

Деегшән цацл цацад:
Һазак дала чальчаг цагт,
Һалв зандн модн бура цагт
Һавшц мергән дахн өссн
Һалын Окн Тецгрт!
– гиж деегшән цацл цацх.

Дарунь өрк талан цацад:
Энд бээсн ээж-аавдан
ур-деежән нерэджәнэвидн
Эргндән нүр уста болж,
Үрглждән ноһан-өвстэ болж,
Эн нутгмдн төвкнүн бээтхэ!
– гиж цацлан цацх.

Хальмг улсд эрк-чигэ нердг чигәнэ
суулһ гихэд чигн келдг, бас нег нернь архд
гиж нурһлж келнэ. Бас нег цацлан цацад,
түүгән йөрөлхмн болжана:
Хашл хар модн архд,
Дунд уга дүүрцгэр бээж,
Өлсснәннь гес цадхж,
Кезэд чигн дүүрц, элвг-делвг бээтхэ!

Герин эзнэ чинртнь нерэдж, үүднэ эрки
тал цацна:
Алтн босха ору орулж,
Аав-ээжин кишгт күргж,
Ард-ардасн нарсн үрдүдән боожулж,
Амулц сән жирһж,
Эркинэсь эмэлтэ мөрн хөөһл уга,
Олыг орулж, олыг нарһж,
Эн өрк кезэ чигн эцкиннь нер дуудулж,
Эврән бийнь сән нер зүүж,
Оттан туста үрн-садн болтха! – гиж ге-
рин эзнэ өркинь /үүднэ өркинь/ йөрөж,
цацл цацдг.

Гер авчах көвүһән йөрэлһн

Эндр мана көвүн күн болжана. Баһ-бичкн
өрк бүл тогтжана. Гер авчах көвүһән
йөрөжәнэвидн.

Эндр гер авчач мана көвүн
 Ут наста, бат кишгтэ болж,
 Дахулж авч ирсн иньгнь
 Даңгин үгинь соңсж,
 Дурн-седклэн хувалңж,
 Нег-негэн күндлж,
 Нег-негнәннь серүл үгиг дааж,
 Жирһл, зовлңган хувалңж,
 Му тоотан дарж,
 Сэн тоотан өргж,
 Амулң хоюрн жирһж,
 Өрк босхсн мана көвүн
 Олн әмтнәс дутл уга,
 Өсч-өргжж, батрж,
 Эәж ааван күндлж,
 Буйн, кишгән эдлж,
 Седкл-ухаһан өгч,
 Садн болсн үүртәһән
 Наснаннь туршар жирһж,
 Хашаһарн дүүрң малмуд өскж,
 Герәрн дүүрң үрдүд һарһж,
 Олн әмтнә алтн хаалһар йовж,
 Ик көгшдүдин наснд күрч,
 Олыг орулж, олыг һарһж,
 Үр-өңгән күндлж,
 Амн үгәрн күүндлдж,
 Уста ңеңгәһәрн хәләлңж,
 Олн әмтнлә таньлта-үзлтә йовж,
 Эн кенә өрк-бүлв гихлә,
 Аав-әңкиннь уңган дуудулж,
 Амрч-жирһж йовхинь
 Деедин олн бурхд,
 Делкән Цаһан Авһа евәтхә!

Өмскүлин йөрәл

Эндр мадн хүрмән кеһәд, көвүндән гер
 авад, олн гиичнртән өмскүл өмскүвидн.
 Хальмг улсин йосар худ әмгндән лавшг
 өмскүвидн. Хот-хоолан кеһәд, өмскүлән
 йөрәжәнәвидн:

Өмссн эн өмскүлтн
 Өлзәтә, ңаһан хаалһта болж,
 Оньдиндән иигж өмскүл өмсч,
 Өмссн болв чигн,
 Өмскүлсн болв чигн,
 Кезә чигн орж, һарч,

Өмскүлән олар өмсч,
 Өмссн элвг өглһтә болж,
 Хуһар батта элгн-садн болж,
 Эн жил торһн-томж өмссн болхла,
 Иргчдән үүнәсн даву оштв өмсч,
 Аратин зо өмсч,
 Ачта худнр болж,
 Седклин тиньгр, байн,
 Маңнаһасн байрин көлсн һоожж,
 Сәәхн эңкр элгн-садн болж йовңхай!

Ач көвүнә һарсн өдринь йөрәлһн

Эндр мини ач көвүнә һарсн өдр,
 Эңкр мини Санл арв күрв.
 Түүрн һарсн ачм
 Төвкнүн өсч-босч,
 Олн көгшдин наснд күрч,
 Эәж намаһан байрлулж,
 Эк-эңкән байрлулж,
 Эрдмтә-билгтә үрн болж өсч,
 Олн әмтнә алтн хаалһар
 Сурһуль-эрдмин күчинь олзлж,
 Утдан, өргндән сун өсч,
 Ут наста, бат кишгтә болж,
 Маңна тиньгр, махла хооран
 Менд-амулң, жирһх болтха!

Гүн сурһуль чиләсн көвүһән йөрәлһн

Мана көвүн зоотехникин гүн сурһуль
 чиләһәд, эврәннь тааста көдлмштән
 көдлнә.
 Эн авсн күндтә дипломан
 Эвтә тустаһар эдлж,
 Олн-әмтнә жирһлд багтж,
 Авсн эн чинртә ңаасн
 Өлзәтә ңаһан хаалһта болж,
 Кесн көдлмшн өмәрән йовж,
 Келсн үгн үнтә болж,
 Олнла сән-сәәхн йовж,
 Үүрмүдтәһән ни-негн бәәж,
 Сурсн сурһульн кезә чигн
 Сансн санан, төртн
 Сән нөкдн, селвгчн болж,
 Олн әмтнә алтн хаалһар йовж,
 Отг-нуттан тустаһар көдлж,
 Оньдинд амулң жирһж йовтха!

Цергт морджах көвүһән йөрөлһн

Эндр цергт морджах мини көвүн,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Йовх хаалһнь цаһан болж,
Кергтэ цергэ хойр жилэ сурһулян
Күч-чидлән эрвлл уга сурч,
Күндтэ ээрмдән тоомсртаһар церглж,
Дэх-ичх йовдлла харһл уга йовж,
Алтн жолаһан эргүләд,
Аав-ээждән хәрж ирэд,
Мацна тиньгр, махла хооран,
Маш байрта суух болтха!

Малын төл авлһна йөрөл

Олн зүсн мана мал,
Ик төлән өгч,
Сән тохмта өсч,
Туһлмуд, хурһднь тооһарн олн болж,
Өсксн тохмта үкрмүднь
Элвг үс, тосан өгч,
Олн хөөднь ончта ноос, махан өгч,
Өскж, хэлэжэх эздүднь
Амулц, байн жирһлтэ суутха.
Эврә эздүдин бәржэх малмуднь
Үсн, тосн, ноосн, махарн элвг болж,

Ээж-аавдан деежән бәрж,
Өсч-өргжж, байжж,
Өрк болһн элвгәр малмудан өскж,
Өнр-өргн жирһтхә!

**Сәәһән хәәсн көгшн ээжд
нерәдсн хотын йөрөл**

Эндр бидн сәәһән хәәсн
Эн көгшәг йовулжанавидн.
Сәәһән хәәсн мана ээж,
Йовх хаалһдан герлтә йовж,
Хотта-хоолта, уух-ундста йовж,
Ардан үлдсн үрдүд-саддудтан
Кишг, насан өгч,
Мууһин сүл болж,
Сәәнин түрүн эклж,
Күрх һазртан күрч,
Сәәһән хәәсн ээжд
Эн нерәдсн олн хотын
Ур деежнь күрч,
Ууж, цадж, ханж,
Ардксдан һундл уга йовж,
Үлдсинь уусн, идсн манд
Аршан-идән болтха!

Келснъ:

САЛАЕВ КАТИН БАЛДАРОВИЧ

(1926 ж. Хальмгин Приютненск (хөөннь Ики-Бурульск) района
Манжихнэ нутгин Ламхатн селэнд төрсн күн)

Төрсн зөөхөн йөрэлһн

Эн төрсн мана зөөхин
Көлнъ шоратж,
Кииснъ акж,
Күүнэ ээмд күрч,
Сурһуль-эрдм дасч,
Ээж-аавинъ наснд күрч,
Нарта орчлцгин амулцд багтж,
Менд өсч-өргжж йовх болтха!

Көвүнэ хүрмд одсн хотта цусна йөрэл

Хуучна цагт көвүнэ хүрмин хотд хотта
цусн оддг бээсмн. Түүнлэ хамдан авч одсн
хөөнэ толһаһар дееж өргдг. Тер көвүнэ
хүрмд авч ирсн хотта цусиг йөрэдмн.
Тер йөрэлиг тэвхин өмн, нег баахн көвүг
босхад, үүдн тал зогсачкад, авч одсн
хотта цусиг йөрэхлэрн, авч одсн хөөнэ
толһаһар дееж бэрчкэд, нег медэтэ күүһар
тер йөрэлэн авч ирсн хотта цуснд тэвүлдг
бээсмн. Тиигж йөрэл тэвснэ хөөннь
хүрмин хотан эклэд эдлдг бээж.

Тер йөрэлнь болхлаг, иигж келгднэ:

– Нэ, көвүн, цааран хэлэжэ.

Эн авч ирсн хотта цусиг

Делкэн Цаһан Аавдан нерэджэнэв, –
гидг.

– Нэ, көвүн, нааран хэлэ: (тиигж
хэлэлһчкэд)

Эн хотын ур-деежэн

Чингс богдо хаани үлдһнъ

Чидл баһта манд аршан болтха! – тиигж
йөрэлэн тэвчкэд, хүрмин хотан эдлдмн.

Гер авчах көвүнэ нээрт тэвсн йөрэл

Эндр гер авчах мини көвүн,
Өндр һазрт герэн бэрж,
Өвстэ һазрт зелэн татж,
Актан таньшго байн болж,
Ачнран таньшго өнр болж,
Ут нас, бат кишг эдлж,
Кен көгшдэн күндлж,
Кен баһчудан эрклүлж,
Кезэцк аав-ээжиннь үндэс бэрж,
Таалдгнь көвүд-күүкд болж,
Таслад уйдгнь торһн-томж болж,
Таасгдсн иньгтэһэн насни туршар
жирһтхэ!

Орж ирсн берэн йөрэлһн

Ирсн мана бер
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Кен көгшдэн күндлж,
Кен баһан эрклүлж,
Ээж-аавиннь бэрг-бэрц бэрж,
Эцкр иньгтэһэн сэн-сээхн жирһж,
Дорас өсч йовх баһчуд
Ээж-аавиннь наснд күрч,
Теднәннь кишг, буй эдлж,
Төрскндэн олзта-туста йовтха,
Медэтнр бидн болв чигн,
Мана баһчуд болв чигн
Эн авсн насан байртаһар эдлж,
Хөөтн үдү күртл
Амнь өөктэ-госта билгж,
Көл-һарнь күчтэ-шүүртэ бээж,
Күмн эмтнэ жирһлд багтж йовцхай!

Келснъ:

УДАЕВ АРТЕМ ХАРЛАНОВИЧ

(1953 ж. Новосибирск областин Барабинск балһснд төрсн күн)

Гер авчах дүүһән йөрәлһн

Нә, эндр күн болжах мини дү болв чигн,
Шин орж иржәх бер болв чигн
Хоорндан ни-негн,
Керүл-нүүгән уга бәәж,
Дуран деерән бәрж,
Теңгрин өвчн-шалтг уга бәәж,
«Ях» гих өвчн уга,
«Том» гих ханядн уга,
Кесн көдлмшнь кемтг уга болж,
Әмтнд тоомсрта күн болж,
Өөрдин заңгар, орчлңгин йосар,
Маңна деернь кезә чигн
Маха һалын Гегән мандлж,
Ора деернь Очр Ваанин Гегән мандлж,
Зула деернь Зуңквин Гегән мандлж
йовхиг
Деедс оln бурхд өршәх болтха!

Төрсн көвүг йөрәлһн

Шинкән төрсн көвүнә,
Шулун кииснь нөглрж,
Һарнь һанзһд күрч,
Көлнь дөрәд күрч,
Аав-әәжиннь нер дуудулж,
Күчтә, чиирг ногтә,
Күмни ик тоомсрта,
Әк-әңкдән туста үрн болж,
Орн-нутгтан ик олзта залу болхиг
Деедс оln бурхд өршәтхә!

Цергт морджах көвүһән йөрәлһн

Нә, цергт морджах мини көвүн
Хол хаалһдан эрүл-дорул йовж,
Теңгрин өвчн-шалтг уга,
Цергиннь сурһулян сәәнәр дасч,
Орн-нутгиннь һазрин межәг
Седклән өгч манж,
Церглсн һазриннь ахлачнртаһан
келүлһго,
Чикәр әэрминнь төрән күңәж,
Үүрмүд дундан тоомсрта йовж,
Эврәннь көдлмшәр үзмжтә йовж,
Эргж амулң-менд ирхинь
Зуңквин Гегән өршәх болтха!

Келснь:

БАГЛДЖАНОВ ЭРДНИ ЛИДЖИ-ГАРЯЕВИЧ
(1905 ж. Хальмгин Лаганск улусин Баһуд аэмгт төрсн күн)

Шин герин йөрэл

Бэрснь гернь бээшц болж,
Бээсн бийснь өнр-өргн болж,
Өрк-бүлэрн өсч-босч,
Кенэ – гихлэ, кен икчүдиннь

нер дуудулж,

Дорас өсчэх күүкд-көвүднь
Сээхн үрдүд болж өсч-өргжж,
Элгн-садан, эк-эцкэн байрлулж,
Байрта бээхинь оln бурхд өршэтхэ!

Хэрд морджасн күүкиг йөрэлһн

Нэ, хээрхи, хэрд һарчах күүкн
Хэрин халасн болж,
Одсн һазриннь шавхрт күртж,

Өндэжэх өрк-бүлдэн өсч-босч,
Көгшдүд кенэ гиж сурхла,
Эк-эцкиннь нер дуудулж,
Эцкр мана күүкн
Одсн нутгтан өсч-өргжж йовтха!

Бичкн зееврэн йөрэлһн

Нэ, золһж ирсн мана зеевр,
Ут наста, бат кишгтэ болтха,
Зееврэн зельн ут болж,
Наһцнрин наснь бат болж,
Ирсн зеевр өнр-өргн болж,
Амулц өсч-өргжж,
Ах-дүүтэһэн, элгн-садтаһан
Байрта-бахта бээцхэтхэ!

Келснъ:

ВАСИЛЬЕВА ГАЛИНА САНГРАЕВНА

(1916 ж. Хальмгин Лаганск улусин Баһуд аэмгт төрсн күн)

Көвүнэ гер авсн нээрт тэвсн йөрэл

Күн болсн көвүн күүкн хойр,
Өскәнъ өндр болж,
Саланъ сарехр болж,
Өндр һазрт герэн бэрж,
Өвснэ көкд малан идүлэд,
Мацнаһаснь көлсн һоожад,
Салаһарнь тосн һоожад,
Эн кенэ көвүн бер хойрв гихлэ,
Теднэ көвүн бер хойр гиж нерэн һарһж,
Ээж-аавдан туста өрк-бүл болж,
Ут жирһлтэ, бат кишгтэ
Үрдүд болж өсч,
Ардаһарнь өрсн олзнь
Арслц алтар буслж,
Өмнәһүрнь өрсн олзнь
Әмтэ малар дүүрц делгрж,
Хотарн дүүрц аһурста,
Хормаһарн дүүрц күүкдтэ болж,
Көрстэ һазр деегүр,
Көк теңгр дораһур,
Көк ноһанд көлән оралдулж,
Кесн көдлмшәрн үзмжтэ йовж,
Көлсән хагсаж, көлән жииж,
Күмн әмтнлэ әдл хоюрн жирһх болтха!

Күүкн хәрд һарсн цагт тәвдг йөрэл

Нэ, ода, хәрин халасн болжах күүкн,
Одсн һазртан амрч-жирһж,
Одсн һазриннь бог-шавхрт күртж,
Кезэ болв чигн күүкн,
Ээж-аавиннь нериг ардан дуудулж,
Учрсн иньгтәһән хоюрн
Татж, тасршго, матилһж, матишго
Хойр садн болж жирһж,
Кен икән күндлэд,
Кен бичкән өкәрлэд,

Тер һазриннь бог-шавхрт күртж,
Тер һазртан ногцан хәрүлж,
Тер һазриннь кишг, буйнд багтх
Бер болтха!

Бичкн һарсн нилхд нерәдсн йөрэл

Һарсн ода бичкн нойхн,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Көлнь шоратж,
Кииснь хатад,
Ээж-аавдан ик ут жирһлтэ,
Бат кишгтэ күүкн болж өсэд,
Ээж-аавиннь нер һарһад,
Олн көвүдин эгч болж өсэд,
Отгтан ик туста,
Гүн ик сурһульта
Күүкн болж өстхә!

**Күүкнд авч ирсн худнрин хотд тәвдг
йөрэл**

Уурта улан нәәһәри
Ур-деежән бәрэд,
Хар әркәри цацлан цаңад,
Худнрин авч ирсн хот
Маднд аршан болж,
Ууж идсн бидн болв чигн,
Уулһж-идүлсн худнр болв чигн,
То-бүрн, толһа менд бәэж,
Цуһарн өндрәс хооран
Татж, тасршго, матилһж, матишго,
Эңкр сәәхн худнр болж,
Мордх күүкн одсн һазртан амрч-жирһж,
Одсн һазриннь кишг-буйн хәлдж,
Нектрсн худнр бидн болв чигн,
Ухан мана негн болж,
Хот-хөлмдн ундн-тежәл болж,
Өндрәс хооран игәд,
Худнртаһан эн-тер уга бәэж,

Цуһарн орлицж-һарлицж,
Ааһта хотан хувалцж,
Амн сэн үгэн күүндж,
То бүрн, толһа менд,
«Йов» гих зарһ уга,
«Ях» гих өвчн уга,
Амулц жирһж бээх болый!

**Сурһулян чилэж ирсн көвүндэн тэвдг
йөрэл**

Нэ, ода номан чиләһэд,
Хату һадрта диплом-цаасан
Хавтхлад ирсн көвүн,
Сурсн номнь ода бийднь
Ик олин жилмүдт эжәл-тежәл болж,
Сурсн сурһульнь сергмжтә болж,
Чеежнь алтн болж,
Цецгәнһ герлтә болж,
Эн дассн эрдмәрн цааран
Эврән бийнь өсч,
Тацһчдан нег тоомсрта үрн болж,
Хальмг Тацһчан өөдән һарһх
Халун сән залу болж өсх болтха!

Шин герт нерәдсн нәэрин йөрэл

Бәрсн гернь бәәшц болад,
Бәәсн бийснь олин болад,
Орсн гертән, не, хәэрхн, амулц,
Олин бичкдүдтәһән өсч-өргжж,
Ода цуһарн мацна тиньгр,
Махмуд амр жирһцхәтн,
Көк тецгрин дораһур,
Көрстә һазрин деегүр йовж,
Деернь ода түмн олин һарад,
Төгрг сарнь мандлад,
Гертән орсн көвүнә өрк-бүлнь
«Эн-тер» гих зовлц уга,
Аһурсарн олин,
Әмәрн байн болж,
Өсч-өргжж бээх болтха!

Мал төлән һарһхла, тэвдг йөрэл

Нэ, ода күүклсн мана үкр,
Ик удан үрн-саднд тежәл болж,
Хәэрхн, эрт күүкләд, удан көтрәд,
Һарсн эн туһлнь
Уралан йовж, улала харһл уга,
Хооран йовж, хулхала харһл уга,
Ижл дотран ик алг-буурл цар болж өсәд,
Ач-жичднь, зе-һаһцхднь цуһараднь
Тежәл болх болтха,
Зееһриннь зелнь ут болад,
Наһцһриннь насн ут болад,
Насни туршарн малан өскж,
Эн-тер уга, амулц өсч-өргжж бээх
болтха!

Зулын йөрэл

Нэ, хәэрхн, эндр өдр болжах Зул,
Өлзәтә цаһан хаалһта сән өдр болж,
Мана авчах насн өлзәтә бат насн болж,
Жиләс жил һарад, жил болһн насан авад,
Олин цуһарн өсч-өргжж,
Уурта улан цәәһәрн ур-деежән бәрәд,
Хар әркәрн цацлан цацад,
Хам цуһарн: ах-дүүһәрн, элгн-садарн
То-бүрн, толһа менд цуһарн
Эн кенәхн гихлә,
Теднәхн гихәд нерән һарһад,
Цуһарн өсч-өргжж,
Эн-тер уга бээх болтха!

Цаһан Сарин йөрэл

Нэ, хәэрхн, зудас у һарад,
Хаврин зах ишкж,
Цаһаһан кеһәд,
Улан цәәһәрн ур-деежән бәрәд,
Цаһан әркәрн цацл цацад,
Ах-дүүһәрн, элгн-садарн сууһад,
Цаһалдад, йөрэл тәвлдәд,
Амта хотан хувалцж ууһад,
Эн-тер уга, му үрдүдтәһән, ачһртаһан
Иргч Цаһан Сар күртл
бүүгәд-бүргәд-буслад,
Цуһарн мацна тиньгр, махла хооран,
Өсч-өргжж бээх болый!

Келснь:

ЛИДЖИЕВ КЕРЛТ ЛИДЖИЕВИЧ

(1907 ж. Хальмгин Лаганск улусин Авһин аэмгт төрсн күн)

Көвүнд гер авлһна йөрөл

Нэ, хээрхн, эндр өдр
Өдрин сээг үзүлэд,
Сарин сээниг сэкэд,
Гер буулһжах көвүн болжана,
Өндр һазрт герэн бэрж,
Өвснэ көкд зелэн татж,
Өндөлһжэх өрк-бүлнь
Өсч-өргжж нуһарн,
Амулц бээж, жирһж,
Ээж-аавиннь наснд күрч,
Олн медэтиртэн ачта көвүн бер
хойр болж,

Амулц бээх болтха!

Күүкнд өрк-мах орулһна йөрөл

Ода эндрк өдрин кишг-буйнь хээрлтхэ,
Ирсн-ирүлсн уга нуһарн
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Ирсн мана худнр чигн,
Ирүлсн бидн болв чигн,
Өдрин сээнд хотан нерэдж,
Татж, тасришго, матилһж, матишго,
Батта садн болж,
Кен негэн күндлж,
Келсн үгдэн күрдг элгн болцхай!
Одсн күүкн одсн һазриннь
бог-шавхрд күртж,

Одсн һазртан амрч-жирһж,
Өркэри дала-нала болж,
Ээж-аавиннь үгэн соңсж,
Эн-тер гих шалтг уга
Амулц жирһлэр жирһтхэ!

Төрсн нилхд нерэдсн йөрөл

Нэ, хээрхн, эндр өдр һарсн ач көвүнэ,
Кииснь хатж,
Көлнь шоратж,
Бат кишгтэ, ут наста болж,
Ээж-аавиннь кишг эдлж,
Уңг-эңгэн дахж,
Кен икэн күндлж,
Авһ-ахиннь чинрт күрч,
Көлнь дөрэд күрч,
Һанзһнь улад күрч,
Ик залу болж өстхэ!

Шин бүүр йөрөлһн

Нэ, хээрхн, ода үвлзц деер
Буусн бүүрнги өлзэтэ болж,
Буйн кишгт буйгж
Батта бээшц болж,
Бийстн ут наста, бат кишгтэ өсч,
Элглж-золһлдж орлдад,
Кен икэн күндлж,
Кен баһан өкэрлж,
Цуһарн өсч-өргжж,
Дала-нала болж,
Мал гертн өргжж,
Көвүд-күүкддтн өсч,
Амулц жирһлтэ бээңхэтн!

Келснь:

ЛИДЖИЕВА ЗИНАИДА ДОГАЕВНА

(1934 ж. Хальмгин Улан-Хольск улусин Цаатна аэмгт төрсн күн)

Байчудин эрдм-билг йөрэлһн

Көк тенгрин дораһур,
Көрстэ һазрин деегүр,
Седклгн тавр, маннатн тиньгр,
«Ях» гих өвчн уга,
«Йов» гих зарһ уга,
Дэн-дажг угаһар өсч,
Дуулсн дуунтн дүүрэн болж,
Олна үзмж, орчлгнн һаэхмж,
Олн нутгтан ончта номтнр,
жанһрчнр болж,
Көвүд-күүкд мана өстхэ!

Бээсн таһчан йөрэлһн

Бээсн гертн бээшц болтха,
Бээсн бийтн олн болтха,
Теегэртн дүүрц малтн өстхэ,
Теңсэртн дүүрц заһснтн буслтха,
Тэрэн, темстн элвг һарч,
Таһчнн көдлмшчнрэн дангин асрж,
Орн-нутгтан олзта
Ончта көвүд-берэд болж өстхэ!

Һарсн һазр усан йөрэлһн

Һазртан һазрин эзн,
Усндан усна эзн
Цаһан Авһа нөкд тус болад,
Олзан дотраһур,
Һаруһан һазаһур йовулж,
Отг-нутг мана дала-нала болж,
Олн эмтн эрүл-дорул йовхдн
Усн Цаһан Авһа нөкд-тус болтха!

Пенсыт һарсн медэтириг йөрэлһн

Зандрсн нээһэн ууж,
Залмжта үгэн күүндж,
Көлән жииж, көлсән хагсаж,
Көвүд-күүкдиннь ач-зееһән таалж,
Көлсэрн болһсн мөнгән эдлж,
Көгшин буурл үстэ
Эмгн-өвгн болж суухдтн
Деелс олн бурхд нөкд-тус болтха!

Келснъ:

МИНГЯЕВ БЕМБЯ МУЧАЕВИЧ

(1923 ж. Хальмгин Лаганск улусин Баһуд аэмгт төрсн күн)

Хүрмин нээрин йөрэл

Онъдинд мөцк жирһлэр жирһж,
Оли күүкдиннь сээһинь үзж,
Әмәри оли болж,
Аһурсарн байн болж,
Сансн санантн күцж,
Салаһартн тосн һоожж,
Идх-уухтн элвг болж,
Унтх орнтн жөөлн болж,
Көөгдсндән күцгдл уга,
Көөсән күцж,
Көк тецгр дор көрстә һазр ишкж,
Халун уга серүһәр,
Хар уга цаһан седкләри,
Насни турштан хамдан,
Нарт делкәд наадта-инәдтә,
Ни-негн, үртә-ханьта,
Зууһад нас зүүж,
Алтн хүрмдән күрх болтха!

Үүрмүдин түрүн жирһлин өөниг йөрәлһн

Давсн жилмүд девскр болж,
Ирх жилмүд ик кишгтә болтха,
Татв чигн, тасриш уга,
Матилһв чигн, матишго,
Хуһлхар седв чигн, хуһриш уга,
Хойр эцкр иньгүд болж,
Насни туршар жирһтн!

Өмскүлин йөрәл

Өмссн хувцнтн,
Өлзәтә цаһан хаалһта болж,
Эднъ элж,
Эзнъ мөцкрж,
Үүнәсн үлү сээхн оли зах-хувц өмскж,
Өсч-өргжж йовх болтха!

Келснь:

ОГУЛЬТИНОВА БАЯН МАНДЖИЕВНА
(1919 ж. Хальмгин Лаганск улусин Баһуд аэмгт төрсн күн)

Шин бүүрин йөрэл

Йо, хээрхминь, эндрэс хооран
Өрктэ герин өркиг өндэлһсн үрдүд,
Өндр һазрт герэн бэрж,
Өвстэ һазрт малан идүлж,
Өнр-өргн нутгиннь чинрт
Эврәннь байн кишгэр өргжж,
Эн кенэ көвүд-күүкд гихлэ,
Ээж-аавиннь нер дуудулж,
Ик олин күүктдэ, элгн-садта
Эмгн-өвгн болж жирһтхэ!

Күүкнд авч ирсн хотын (эрк-махна) йөрэл

Улан цээһэрн ууран өргэд,
Хар эркэрн цацлан цацад,
Хамг олин бурхдин сәкүснд багтж,
Худрин нерәдсн хот-хол
Хээртэ мана элгн-саддудт таасгдж,
Хэләсн мана күүкн күргн хойр
Хад мет күдр, болд мет бат,
Эцкр саддуд болтха!

Һарсн жичән йөрәлһн

Ачас һарсн мана жич,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Көлн шоратж, кииснь хатж,
Эк-эцкиннь батта үрн болж,
Ээж-аавиннь жирһләр жирһж,
Эк-эцкиннь, нер һарһх болтха!

Цергт морджах көвүг йөрәлһн

Нә, эндр һарад йовжах зе көвүн мини,
Цергтән цаһан хаалһар мордж,
Цергиннь сурһулян сәәнәр сурч,
Ут нас наслж,
Ээж-аавдан батта үрн болж,
Эн кенэ көвүн гихлэ,
Сацһжин Алексейин Сергей көвүн гиж,
Хойр жилиннь цергә сурһулян чиләж,
Эрүл-менд ээж-аавдан эргж ирх болтха!

Сурһулян чиләсн баһчудиг йөрәлһн

Эндр сурһулян чиләсн үрдүд –
күүкд-көвүд
Эн сурһулиннь ачинь эдлж,
Эндрәс хооран эврә Төрскндән
Элвг эрдм-чидлән әрвллго, тус күргж,
Ээж-аавдан болв чигн,
Тоомсрта үрд болж өсч,
Толврта көдмшән күцәж,
Кен икчүдән күндлж,
Кен баһчудан дахулж,
Күндтә сән жирһлтә йовцхатн!

Малын төл йөрәлһн

Төрсн малынтн төлнө,
Түргн өсклц болж,
Олин селәндән болв чигн,
Эврә герин эздән болв чигн,
Ик күдр-бадр үкр болж өсч,
Ижлн өсклц, үснә элвг болтха,
Тер төрсн туйлнө
Уралан йовж,
Хулхала харһл уга,
Хооран йовж,
Чон, нохала харһл уга,
Ик өргн-өсклц үкр болтха!

Шин жиллэ баһчуд йөрэлһн

Шин жилнь урһж,
Шин жилин жирһлд,
Эн баһчуд мана жирһж,
Эндрэс хооран өсч-өргжэх баһчуд,
Жилэс жил күртл кедг-төрэрн батрж,
Жирһлин цааранднь улм сээнэр бээж,
Мацна тиньгр, седклтн амулц бээхитн
Деедин оln бурхд, өргн көкргч орчлн
өршэтхэ!

Дэн-дажг угаһар,
Ончга эн жирһлэрн
Оньдин жирһэд бээх болтн!

Келснь:

БАДМАЕВ МУУТЛ ОЧИРОВИЧ

(1929 ж. Хальмгин Баһ Дөрвд нутгин Тугтн селэнд төрсн күн)

Үвлин зудас амулц хархд нерэдсн йөрэл

Хуцын өвр кемтрл уга,
Хурһна шиир хуһрл уга,
Малта, гертәһән,
Күүкдтә-шуугдтаһан цуһар
То бүрн, толһа мөнд,
Үвлин зудас гетлж,
Хаврин көк ноһа үзж,
Амулц цугтан харцхай!

Көвүнә гер авлһнд нерэдсн йөрэл

Нә, орж ирсн бер,
Ут наста, бат кишгтә болж,
Гер авчах мана көвүн
Өндр һазрт герән бәрж,
Өвстә һазрт зелән татж,
Өркәрн өнр, байн болж,
Өвк эцкиннь неринь дуудулж,
Олн үртә-садта болж,
Амулц жирһж йовх болтха!

Хәрд морджах күүкндән нерэдсн йөрэл

Хәрд морджах мана күүкн
Одсн һазриннь байн кишгт батрж,
Өнр-өсклц бүүрлж,
Тогтсн өрк-бүлдән тааста үрн-садн болж,
Мандан олн зееһр һарһж өгч,
Ут наста, бат кишгтә жирһх болтха!

Цергт морджах көвүдт нерэдсн йөрэл

Нә, цергт морджах манаһна көвүд,
Одсн һазртан олн үүрмүдтәһән
Ончта кевәр сурһулян сурч,
Орн-нутгтан харсх төрт
Оньгта седкл-ухаһан өгч,
Оньдинд шунһа күшцәр церглж,
Алтн жола эргүлж,
Лавнр-эәжнр талан,
Эврәннь нутг-хотн талан
Эрүл-дорул, мөнд-амулц,
Эрдмтә көвүд болж,
То бүрн ирх болтха!

Һал тәәлһнә цәәлһвр йөрәлтәһән

Кезәнә мана уул хальмгуд һалын Окн
Тецгртән икәр шүтж зальврдг бәәж. Нег
халхарнь болхла, һал уга болхла, күн хот
уга, бәәсн бәэрән чигн дуладулж чадшго
болжана. Тиигәд хальмг улс шин буусн
нутгтан нүүж ирхләрн, түрүләд һал тәәһәд
зальврдг бәәж. Һал тәәһәд, орн-нутгтан
чигн мөргдг бәәж. Буусн бүүрдән болв
чигн, һазр-усндан чигн, орн-нутгтан чигн
һал тәәхләрн, һалан өөк, тосар девтәдг
бәәсн бәәж. Тер төләд һаза зуухд ик һал
шатачкад, хөөнә толһаһар хальмг күн һал
тәәдг бәәж. Хө һарһдг арһ уга болхла,
хөөнә толһа уга болхла, шар болни эс гиж
цаһан тосар хөөнә бәәдлтә юм (толһан
кев) кеһәд, һал тәәхләрн, хүрү, хүрү, хүрү
гиһәд, һурв хүрүләд, һалдан тәвәд, күшцү
һарһад, эәмг-отган девтәдг юмн бәәж.

Тер цагтан иигж йөрәдг бәәж:

Һалын Окн Тецгр хээрлж өршәтн,
Бәәсн һазр-усна заян-сәкүсн
хээрлж өршәтн,

Цуһар уухта, идхтә бәәцхәй.
Деерк көкргч көк тецгр
Маднд хот-хол, идх-уух, өмсх-зүүх заятн,
Үр-сад заятн!

Эн һал тәәлһнә цәәлһвр йөрәлтәһинь би
көгшдүдәсн тодлж авлав. Ода тер көгшдүд
уга цагт, би эврән һал тәәх цагт дорас өсжәх
баһчудт медсн цәәлһврән зааж өгәд, эврән
һардад, яһж кедгинь үзүлж медлүнәв. Тер
һал тәәсн цагтан нег, хойр йөрәл тәвдгинь
бас келж өгнәв.

Иигж бас һал тәәхләрн, йөрәл тәвдг:

Һалын Окн Тецгр, хээрлж өршәтн,
Һазр усна заян, сәкүсн хээрлж өршәтн,
Өмсхтә-зүүхтә болцхай,
Идхтә-уухта болцхай,
Дән-дажг уга сән-сәәхн ни-негн бәәцхәй.
То бүрн, толһа менд үртә-садтаһан бәәцхәй!

Келснь:

БАСАНГОВ МАНДЖИ БАДМАЕВИЧ

(1924 ж. Хальмгин Кетченеровск улусин Һашун-Бурһст төрсн күн)

Үүртән нерәдсн йөрәл

Онъдин дөрвн цагт
Нег-негндән ирж, һарч,
Кен негнәннь зовлңгинь хувалңж,
Өсч, амрч-жирһж,
Байрта-бахта йовхиг
Олн тенгр, бурхд,
Мана ээж-аавин сәкүсн
Заяж, буйлх болтха,
Жиләс жил күртл
Эңкр мана үүрмдн
Элвг-делвг бәәж,
Деежән аавдан бәрүлж,
Үлдлинь үүрмүдтән күртәж йовх болтха!

Сурһулян чиләсн ачан йөрәлһн

Мана тохмдмдн ик байр болжана,
Мана нег ачмдн сурһулян чиләһэд ирв.
Би тиигәд түүг йөрәхәр бәәнәв.
Сурһулян чиләһэд ирсн мини ач,
Сән, мөнд-амулң өсч,
Эврәннь нутг-әәмгдән
Нертә, тоомсрта залу болж,
Олн улсла таньлта-үзлтә йовж,
Кесн кәдлмшәрн үзмжтә йовж,
Күүкд, көвүдән һарһж, өскж,
Көгшн аав-әәжән хәләж, байрлулж,
Көртә һазр деер жирһж йовхиг
Һазр-усна сәкүсн хәләж бәәтхә!

Гер авсн ачан йөрәлһн

Идән-чигән элвг-делвг болж,
Эндрк нәр байрта-бахта болж,
Гер-мал болсн мини ач
Авсн эврәннь авальтаһан
Онъдин дөрвн цагт
Олн әмтнлә әдл
Өсч, амрч-жирһж,
Өлг-әдәрн, мал герәрн байн болж,
Олн үрмүдән харһж,
Ончта, тоомсрта йовхиг
Олн тенгр бурхд,
Эәж-аавин сәкүсн хәәрлх болтха!

Хәрд морджах күүкндән нерәдсн йөрәл

Хәрд һарчах мана күүкн
Одсн һазртан амрч-жирһж,
Кен икән күндлж,
Кен баһан эрклүлж,
Орулж авсн эәж-аавдан
Ончта сән үрн болж,
Күүкд, көвүд-үрдүдтә болж,
Күүнд келүлл уга,
Нохад хуңулл уга,
Эәж-аавиннь неринь һарһж,
Эңкр үүртәһән амулң йовхиг
Олн бурхд евәх болтха!

Келснь:

БАТНАСУНОВ БОВА МУНИКОВИЧ

(1907 ж. Хальмгин Баһ Дөрвд улусин Көтчнр селэнд төрсн күн)

Күүкдин насинь йөрэлһн

Нэ, мана эцкр күүкд,
Авсн наснтн өлзэтэ болж,
Авх наснтн ут кишгтэ болж,
Амрч, өсч, жирһж,
Кен көгшдэн күндлж,
Кен бичкнэн эрклүлж,
Нутг, ээмг, нурһндан туста,
Ик сурһульта-эрдмтэ үрдүд болж,
Өсч-өргжж босхитн
Олн мана көгшдүдин заян сәкүсн евэх
болтха!

Шин бүүр йөрэлһн

Бәрсн гертн бәәшц болж,
Бәәсн эмтн өнр-өсклц болж,
Йовх, зовх юм үзлгө,
Шин бүүртән амрч-жирһж,
Ут наста, бат кишгтэ болж,

Мал-герән өскж,
Өрк-бүләрн цуһар өсч, өргжж бәәхитн
Олн Деедс бурхд хээрлж өршэх болтха!

Цергт морджах көвүдт нерәдсн йөрәл

Мана элгн-садн көвүд,
Цергт һарад йовжах баһчуд,
Йовх хаалһтн сонһн-өргн болж,
Одх һазртн сарул болж,
Сурх цергә сурһульдан
Седклән өгч, сәәнәр сурч,
Көөсән оньдинд күцдг,
Көөгдсндән йиринә күшгддгө,
Бууһин сумн буслад ширгәд бәәтл,
Нүд чичм харһһуд,
Нүкн-бәэр һазрт,
Бурхн багшин Шевнрәр дәврәд оддг
Өнр зөргтә залус болж ирхитн
Олн-эмтнә заян сәкүсн өршәтхә!

Келснь:

БОРЛИКОВ ОБА ХОЕВИЧ

(1922 ж. Хальмгин Баһ Дөрвд нутгин Дендр хотнд төрсн күн)

Гер авсн көвүнэ йөрэл

Эндр гер авсн көвүнэ өрк-бүлнь,
Өлзэтэ наһан хаалһта болж,
Орж ирсн бер
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Өмн хорманинь көвүн, күүкнь ишкж,
Ар хорманинь хөөнэ хурһн ишкж,
Бээсн гернь бээшн болж,
Әмәр оһн болж,
Аһурсар байн болж,
Татв чигн тасршго,
Матилһв чигн матишго,
Батта иньгүд болж,
Кен медәтнрән күндлж,
Кен баһан эрклүж,
Тоомсрта бер болж йовтха!

Зулын йөрэл

Буур жил һарч,
Ботхн жил орж,
Үрдүд, ачнр-зеенрин авсн наснь
Ут, наһан хаалһта болж,
Бат кишгтэ болж,
Эн жилин Зулан
Амулц, сән жирһлтэ кеж,
Оһн әмтнэ багд багтж,
Эрүл-менд, байрта-бахта
Орн-нутгарн төвкнүн бээх болтха!

Цаһан Сарин цәәлһвр

Хаврин түрүн сарин
Нег шинд Цаһан болдг,
Тиигәд тер Цаһан өдр мендләд, медәтнрнь
йөрәл тәвдг:
– Үвлин зуд-зурхна нуһар
Зовли-түрү уга,
Ханя-тома уга,
Күүкдтә-шухдтаһан,
Малта-садтаһан,
Менд-амулц һарвт?
Менд һарувидн.

Келснь:

БОРЛЫКОВ БЕМБ ХОДЖУГИРОВИЧ

(1924 ж. Хальмгин Баһ Дөрвд нутгин Тугтн селэнд төрсн күн)

Хөрд морджах күүкэн йөрөлһн

Цэнь шингн болв чигн,
Хотын дееж болдг,
Цаасн нимгн болв чигн,
Номин көлгн болдг,
Иигж хальмгин авъясар
Ирсн мана худнриг
Зандн улан нээһэрн йөрөж,
Ирүлсн бидн болв чигн байсч,
Өгчэх күүкэн гүн седклэсн йөрөж,
Эңкр мана үрнмдн,
Өлзэтэ, цаһан хаалһта йовж,
Одсн шин һазртан
Амулн, амрч-жирһж,
Орчлңгин хормад багтж,
Кен көгшдөн күндлж,
Кен баһан эрклүлж,
Ээж-аавдан күндтэ үрн болж,
Хамцжах авальтаһан бат жирһлтэ
болтха!

Һарсн ачан йөрөлһн

Һарсн мана ач
Кииснь шулун акж,
Көлнь бат шоратж,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Өсч-өргжж, сэн эрдм дасч,
Эк-эңкиннь нер дуудулж,
Мацна тиньгр, менд-амулң йовхиг
Олн Деедс бурхд евэтхэ!

Дэрмд морджах көвүндөн нерэдсн йөрөл

Дэрмд морджах мана көвүн,
Эврәннь төрскндөн өрөн өгч,
Сурх нергэ сурһуль-эрдмөн
Сэн кевэр дасч,
Олн үүрмүдтәһән хамдан
Орн-нутгин чинриг батар харулж,
Алтн жолаһан эргүлж,
Аав-ээжүрн болзглаһан
Эрүл-менд ирх болтха!

Келснъ:

ЗАЛЬВИНОВ МУТУЛ ЦАГАНОВИЧ

(1930 ж. Хальмгин Көтчнр улусин Шин-Мер хотнд төрсн күн)

Көвүнэ гер авлһнд нерэдсн йөрэл

Ирсн худнр болв чигн,
Ирүлсн бидн болв чигн,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Өмөрн байн болж,
Зудла холд бүүрлж,
Дән уга давд,
Эргин хард,
Өвснэ көкд,
Өндр һазрт бүүрэн бэрж,
Өвстэ һазрт зелән татж,
Актан таньшго байн,
Ачнран таньшго өнр болж,
Олыг орулж,
Олыг һарһж,
Уста нүдэрн үзлнж,
Цуста чирәһәрн хэләлнж,
Татв чигн, тасршго,
Матив чигн, матишго,
Элгн-садн болж,
Эн кенэв гихлэг,
Эндрк гер авчах көвүн
Эк-эңкиннь, эврәннь нерән дуудулж,
Орулж авсн мана берин
Урлнь өрмтж,

Альхнь тостж,
Ирсн һазриннь заян-сәкүснд күртж,
Хашаһарн дүүрн малта,
Көнжләрн дүүрн күүкдтэ,
Өнр-өсклң өрк-бүл болхиг
Олн Деедс өршәх болтха!

Хотын йөрэл

Һалын Окн Теңгртән,
Деедин олн бурхдтан
Ур-деежән бэржәнәвидн.
Делкән Цаһан өвгндән,
Көкргч көк теңгртән
Ур-деежән бэржәнәвидн.
Нә, нааран хәләтн.
Энд бәәсн заян-сәкүсн
Эндсән хәләж, хартн,
Атхсан тәвж, аньсан секж,
Үрн-садндан кишг-делвг делдж,
Оньдин иигж ур-деежән бэрж,
Уурта хотытн Тандан зальврж,
Үрдүдтн эдлж, ханж, һадж,
Ачнр, жичнртн өнр-өсклң болж,
Амулң жириһл эдлхинь
Олн Деедс өршәх болтха!

Келснъ:

ЗУЛАЕВА БУДНЬ ОЧИРОВНА

(1922 ж. Хальмгин Көтчнрә улусин Тугтн селэнд төрсн күн)

Цаһан Сарин йөрөл

Цаһан Сариннь нег шин өлзэтэ болж,
Цэ, чигән-дәнһ элвг-делвг болж,
Буур жилнь һарч,
Ботхн жилнь орж,
Эн жил Цаһаһан сәәнәр кев чигн,
Иргчдән үүнәсн сәәнәр кеж,
Иргч жил күртлән
Йиргмжин өвчн-шалтг уга,
Сән-сәәхн, байрта-бахта,
Малта-хартаһан нуһар
Мацна тиньгр, мөнд-амуц бәәж,
То бүрн үвлин зудас һарч,
Төвкнүн, натхлц бәәхиг
Олн Деедс бурхд
Өршәж, свәх болтха!

Гер авсн көвүг йөрәлһн

Нә, күн болжах мана көвүн
Ут наста, бат кишгтә болж,
Авсн авальтаһан ни өрк-бүл тогтаж,
Амуц жирһл эдлж,
Өндр һазрт герән бәрж,
Өвстә һазрт зелән татж,
Хотарн дүүрн малта болж,
Хормаһарн дүүрн күүкдтә болж,
Ташдгнь тосн болж,
Таалдгнь көвүд болж,
Өвк эңкиннь наснд күрч,
Эврәннь жирһлән сәәнәр эдлж,
Эңк-экиннь неринь дуудулж йовтха!

Һарсн ачан йөрәлһн

Нә, мана һарсн му ачин
Кииснь шулун акж,
Көлн батар шоратж,
Һарнь һанзһд күрч,

Эк-эңкдән эңкр үрн болж,
Өсч-босч, отгдан туста көвүн болж,
Амуц седклтә, эрүн заңгта болж,
Ардасн олин дүүнр дахулж,
Өвк эңкиннь наснд күрч,
Дала-нала болж йовтха!

Зулын йөрәл

Нә, идән-чигән
Элвг-делвг болж,
Авсн насн-жилнь
Өлзэтә цаһан хаалһта болж,
Иигж жил болһн
Нас-жилән авч,
Амуц жирһлән эдлж,
Эн-тер гих шалтг уга,
Эрүл-дорул, өвчн, шар-бор уга,
Элгн-садарн мөнд, төвкнүн бәәж,
Онһдин дөрвн цагт
Отг-эңгәрн Зулан сәәнәр кеж,
Ик нас зүүхитн
Олн Деедс бурхд өршәх болтха!

Сурһулян чиләсн күүкән йөрәлһн

Сурһулян сәәнәр чиләһэд,
Ирсн мана нег күүкнә кишгнь бат болж,
Сурсн гүн сурһульнь
Өлзэтә, цаһан хаалһта болж,
Эврә бийнь ут наста болж,
Эрдм-медрлән сәәнәр эдлж,
Өмтнә алтн хаалһар йовж,
Үзмжтәһәр көдлмшән кеж,
Олн үүртә, танһлта,
Үүрмүдтәһән сән-сәәхн жирһж,
Үүл, түрү-зовлц уга йовхинь
Ик Деедс өршәх болтха!

Хаалһин йөрөл

Нэ, йовх хаалһтн,
Сонһн-сорм болж,
Сансн кергэн сээнэр күцэж,
Мөрнэ чикнд нар урһаж,
Мацна тиньгр, менд-амулц
Байрта-бахта күцлэн күцэж,
Хэрж эн бүүрдэн
Эрүл-дорул ирхитн
Оли Деедс хэлэх болтха!

Келснъ:

МАНДЖИЕВ БОРЛЫК БАДМАЕВИЧ

(1914 ж. Хальмгин Баһ Дөрвдэ нутгин Тугтн өэмгт төрсн күн)

Һарсн ачан йөрөлһн

А, хээрхн,
Төрсн мана ач
Көлнъ шорад күрч,
Һарнъ һанзһд күрч,
Аав-ээжиннъ нер дуудулж,
Эврэ отгиннъ жирһлд багтж,
Өсч-босч, батрж,
Амулц-менд йовж,
Сән сурһульта-эрдмтэ болж,
Әңг-отгтан туста,
Айта залу болж өстхә!

Ирсн гиичнрән йөрөлһн

Нә, ирсн мана гиичнр болв чигн,
Ирүлсн герин эздүд болв чигн,
Онъдин дөрвн нагт
Амулц-менд гиичлж,

Маңна тиньгр, седкл байн сууж,
Үртә-садтаһан, ахнр-дүүнртәһән,
Гертә-малтаһан нугтан
То бүрн, толһа менд жирһж,
Орчлңгин оһн-әмтнә кишгт багтж,
Оһн-оһн жилмүдт байрта-бахта йовхинь
Әдстә оһн хээрн өршәтхә!

Сурһулян чиләсн ачан йөрөлһн

Ән мана нег ач
Гүн сурһулян чиләһәд,
Дипломан авад ирсн,
Менд-амулц өсч-өргжж,
Маңна тиньгр, седкл байн жирһж,
Тер дипломан наснаннъ туршар олзлж,
Оһн-әмтнд кәдлмшәрн тус күргж,
Орчлңгин жирһлд багтж,
Үүрмүд дундан тоомсрта йовхинь
Теңгр, бурхн хээрлх болтхә!

Келснь:

МИХАЙЛОВА МАРИЯ (МАЦАК) ТЮЛМДЖИЕВНА
(1923 ж. Хальмгин Баһ Дөрвдө нутгин Шарада селэнд төрсн күн)

Хөрд һарчах күүкнө өлг-эд йөрөлһн

Нэ, ода хөрд һарчах мана му күүкн,
Ут наста болж,
Бат кишгтэ болж,
Һарсн һазртан мөңкэр бээршж,
Олн-эмтнэ жирһлд багтж,
Күүнд келүлл уга,
Нохад хуңулл уга,
Отг-нутгтан үзмжтэ болж,
Ээж-аавдан, элгн-садндан
Эңкр үрн болж,
Буусн һазриннь сүүрнь
Байрта, һаһан хаалһта болж,
Тогтжах өрк-бүлнь
Тоомсрта, сән-сээхн болж,
Өмтнэ дүңгэр йовж,
Олн үртэ-садта болж,
Үүрмүдтәһән эдл күңн жирһлтэ болж,
Эврэ бийиннь дахсн эрэтэ һоохр эднь
Өлзэтэ, ик кишгтэ болж,
Эдлх эздүднь өнр-өргн, байн болж,
Олн олз орулж,
Орчлңгин амулңд багтж,
Онһдин дөрвн һагт,
Эрәнһ һоохр эдән эдлж,
Ээж-аавиннь, элгн-саднаннь
Эдлж, өсч йовсн һазрин кишгт багтж,
Одсн шин бүүрндән
Эврәннь эңкр үүртәһән
Орчлңгин өвчн-шалтг уга,
Амулң-менд, маңна тиньгр,
Салаһарн тос һоожулж,
Саңнаһарн көлс һоожулж,
Ачнран таньшго өнр болж,
Амулң жирһж йовхиг
Деедин олн бурхд,
Делкән Цаһан Өвгн
Деерәс хээрлж өршәтхә!

Көвүн гер авхла, тәвдг йөрөл

Нэ, ода өрк-чигән
Элвг-делвг болж,
Олн-эмтн амулң эдлж,
Бээсәрн байн болж,
Суусарн өнр болж,
Ирсн худнр болв чигн,
Ирүлсн бидн болв чигн,
Цуһар ут наста,
Бат кишгтэ болж,
Татж, тасршго,
Матилһж, матишго,
Уһаж, һаршго,
Утлж, чилшго,
Урсхулд урсшго,
Утта элгн-садн болж,
Улан чирәһәрн сууж,
Ах-дүүһән, элгн-садан тевчж,
Олн-эмтнэ жирһлд багтж,
Орж ирсн бермдн
Өлзэтэ, һаһан хаалһта болж,
Орулж авсн ээж-аавдан
Эңкр үрн болж,
Күүнд келүлл уга,
Нохад хуңулл уга,
Нарт делкән улсин
Намчта һаһан хаалһар йовж,
Наснь ут болж,
Нернь тоомсрта болж,
Орарн дүүрц үртэ болж,
Отг-эәмгтән үзмжтэ бээж,
Тенгрин өвчн-шалтг уга,
Менд-амулң, маңна тиньгр йовж,
Эн гер буулһсн мана көвүнө
Эркнәснь эмәлтэ мөрн хөөһл уга,
Эн кенә гихлэ,
Ээж-аавиннь неринь дуудулж,
Кезән кергт байрта-бахта

Көвүд, күүкдэн өскж,
Күмн эмтнэ ээмд күргж,
Кесн көдлмшэрн үзмжтэ йовж,
«Йов» гих зарһ уга,
«Ях» гих өвчн уга йовхиг
Деедин оln бурхд,
Делкэн Цаһан Өвгн,
Аав-ээжин заян сэкүсн,
Ачта мана икчүдин заян ачур
Хээрлж, өршэх болтха!

Цаһан Сарин йөрөл

Нэ, хээрхн,
Цэ, чигэн-идэнтн
Элвг-делвг болж,
Ирсн Цаһаһан сээнэр кеж,
Оln-эмтн амулц эдлж,
О, дэрк, үвлин зуд-зурхнас
Менд-амулц, манна тиньгр,
То бүрн, толһа менд һарч,
Түрү зовлц уга,
Ах-дүүһэрн, элгн-садарн,
Бээсн-сүүрлсн һазртан,
Аав-ээжиннь төрсн отг-нутгтан
Амр-анхун, байрта-бахта,
Өнр-өргн өсч,
Улан чирэхэрн сууж,
Уста нүдэрн хэлэж,
Кен негэн тевчж,

Оln күүкд-көвүдтэхэн, ачнр-зеснртэхэн
Оньдин дөрвн цагт
Үрглүдэн сээхн йовхиг
Делкэн оln бурхд,
Медэтирин заян сэкүсн
Хээрлж өршэх болтха!

Һарсн ачнран йөрөлһн

Нэ, хээрхн,
Һарсн мана му ачнр,
Ут наста болж,
Бат кишгтэ болж,
Оньдин дөрвн цагт
Орчлцгин өвчн-шалтг уга
Өсч-босч, өргжж,
Көлнь дөрэд күрч,
Ардан оln дүүнр дахулж,
Аавнр-ээжнртэн
Эңкр үрдүд болж,
Менд-амулц, маңна тиньгр,
Байрта-бахта өсж,
Отг-нутгтан туста,
Элгн-садндан тоомерта,
Эрдмтэ-сурһульта үрдүд болж,
Ик көгшдүдиннь наснд күрч,
Оln-эмтнэ жирһлд багтж,
Өвкнрин заян сэкүсн
Өршэж, хээрлх болтха!

Келснь:

МУНИЕВА ДЕЛГИР ХЁЧИЕВНА

(1926 ж. Хальмгин Баһ Дөрвдө нутгин селэнд төрсн күн)

Төрсн ачан йөрэлһн

Эндр өдр күүнэ аһурт һарсн
Нег му ачан йөрэжәнэвидн.
Эн һарсн ач
Мана өвкнриннь нер дуудулж,
Өнр-өсклц болж,
Көлнь шорад күрч,
Һарнь һанзһд күрч,
Аав-ээжиннь авъяс бәрж,
Олн-эмтнд туста,
Орн-һазртан күч-көлсән орулж,
Эмтнэ ухан седклинь медж,
Олнд кезэ чигн сә келүлж,
Кишгтә гиж келүлж,
Күүнэ бээдл-жирһлд орлцдг,
Нег сән тоомсрта, тоолврта
Көвүн болж өсхинь
Эрж, мөргж,
Олн медәтнрәс суржанава.

Дундын сурһулян чиләсн ачан йөрэлһн

Ода мини ачмнь,
Өсәд, батрад, босад,
Арвн классан чиләһәд,
Сурһуль-эрдм, ухан-седкл,
Күч-көлснә эв-арһ,
Күмн әмтнә бээдл-жирһл,
Кевтнь бийдән шицгәһәд,
Эндр өдр ик сурһульд орх
Өмнән төр тәвәд,
Төр седсән күцәхв гиж,
Андһаран манд өгәд,
Сурһульдан һарад йовжах
Ачдан йөрәлән шицгәхәр седләв!

Гүн сурһулян чиләсн ачан йөрэлһн

Эн мини ач
Гүн сурһуль чиләһәд,
Ээж-аавдан, садн-элгндән
Ик байрта ирж,
Сурсн сурһулиннь ашнь,
Чееждән орулсн хамгиннь темдгнь
Эн цагинәр келхлә, дипломнь
Өлзәтә, цаһан хаалһта болж,
Тавн жилин гүн сурһулин ашнь
Бийднь кезә чигн
Өмнк хаалһинь секж,
Хамг дассн сурһуль-эрдмнь
Ондинд толврнь батар шицгрж,
Олн-эмтнә керг-үүлд орулж,
Олна жирһлд олзлж,
Сансн, тоолсн хамган
Седклин сарулар күцәж,
Сәксн чинртә төрмүдән
Сән шулуһар хаһлж,
Орн-нутгин кишгт багтж,
Олна алтн хаалһар йовж,
Ончта керг-төрән авч,
Эрдм-сурһулян эдлж,
Олн дунд тоомсрта йовж,
Өвкнрин, ээжнр-аавнрин төр бәрж,
Икчүдиннь кишг-буй эдлж,
Доран өкәж, сөгдж йовдг,
Күцц сурһмжта-закрмжта,
Келхдән, күцәхдән зөрмг көвүн болж,
Кесн көдлмшәрн үзмжтә болж,
Ик күцлиннь ашан һартан бәрж,
Үүрмүд дундан күндтә йовх болтха!

Гер авчгах ачан йөрөлһн

Ода энкр ач мини,
 Өрк-бүл тогтахар
 Бийдэн тааста,
 Үнн седклэри харһсн,
 Ухан-санаһан медлдсн,
 Учр-утхан йилһсн,
 Эврэ бийлэнь эдл үр,
 Эк-энкдэн энкр үрн болсн,
 Өөкн дотрк бөөр мет,
 Өндгн дотрк уург мет өссн,
 Өкэрхн сээхн күүк дахулж ирсн,
 Эндр өрк-бүл болжах ачан
 Үнн наһан седклэсн йөрөжэнэв.
 Оньдиндэн ээм-ээмэн түшлдэд,
 һар-һаран бэрлдэд,
 Насни туршар нег-негэн дөңж,
 Дорнь девскр болж,
 Деернь деевр болж,
 Мууһинь дарад,
 Сээһинь өргэд,
 Хажуһарнь салькн оршго,
 Хоорндаһурнь усн гүүшго,
 Хов-жив хамгаснь гетлдг
 Халун сээхн зүрктэ,
 Өр-жөөлн седклтэ,
 Кен түрсндэн нөкд болдг,
 Кен эрдмтэ-медрлтэһэн хувалндг,
 Меднэв гиж келхэс,
 Медсн ухаһан медүлдгө,
 Медрл-дамшлтан өдүүлэд йовдг,
 Мануртан сээхн седклтэ,
 Өнчн-өвү, көгшн хамгин
 Өвчкүртэ зовлц-түрү меддг
 Ончта өрк-бүл болж,
 Үрн-саднь герэрнь дүүрч,
 Үкр-малнь хашаһарнь дүүрч,
 Байн эздүд, тоомсрта күч-көлсч болж,
 Гериннь үүдн секэтэ,
 Өркнь оньдин хэрүлһэтэ,
 Олыг орулдг,
 Олыг һарһдг,
 Ни-негн саддуд болж,
 Отг-ээмгдэн туста үрдүд болж,
 Күүнд келүлл уга,
 Нохад хуңулл уга йовхдгн
 Олн икчүдин йөрөл күртхэ!

Хэрд морджах күүкэн йөрөлһн

Мини нег му күүкн
 Эндр хэрд һарад морджана.
 Төрсн цагаснь авн
 Тесэд, сө болһн өндөһэд,
 Тежэж уурган көкүләд,
 Өлгэтэ бийнь саатулад,
 Сөөһин нөр уга,
 Өдрин нол уга,
 Өскэд-босхад кү кесн
 Энкр нег күүкэн ода
 Күүнэ һазрт, күүнэ өрк-бүлд,
 Күүнэ көвүнд мөрдулжах төлэдэн,
 Өлзэтэ ээж-аавин,
 Өвкнрин кишиг-буйнд багтж,
 Оньдин сэн-сээхн йовхднь
 Эн йөрөлэн нерэдхэр седжэнэв.
 Ода һазаран һарчах күүкн
 Оньдин дөрвн цагт
 Одсн һазртан амулц йовж,
 Өлзэтэ сэн бер болж,
 Көл-һарнь эрдмтэ болж,
 Кесн көдлмшнь, бәрсн үүлнь
 Мөңгнэс даву тоолгдж,
 Негл седклэри харһжах
 Насни туршар жирһхэр бээх күргндэн
 Нег итклтэ иньгнь болж,
 Даархлань, көлинь уһаж,
 Өлсхлэнь, хотынь белдж,
 Хараһинь үзхлэри, хээсэн нерж,
 Хайрхаһинь үзхлэри, зүүһэн сүвлж,
 Энкр саднаннь ээж-аавинь тевчж,
 Одсн тер һазриннь кишигт багтж,
 Олн-эмтнэ жирһлэр жирһж,
 Элкнэсн һарсн энкр үрдүдтэн
 Ээлтэ ухан-седкл дасхж,
 Отг-ээмгтэн туста көвүд-күүкд өскж,
 Хотарн дүүрц мал өскж,
 Хот-хоолнь, үсн-тоснь оньдин элвг бээж,
 Күч-көлсэри үзмжтэ,
 Кев-янзарн зокмжта,
 Одсн өрк-бүлдэн тоомсрта,
 Орсн гертэн невр-нер,
 Ончта, чинртэ бер болж,
 Ардан үлджэх аав-ээжэн,
 Аһнр-дүүһрэн, төрл-элгэн
 Олнд му келүлл уга,

Өмнөн ирсн ээж-аавиннь,
Олн элгн-садлудынь
Эцкр үрн болж,
Өлзэтэ цаһан хаалһта йовж,
Өнр-өргн, үргэ-садтаһан өсч йовхичн
Эрж, мөргж йөрэжэнэв.

Зулын йөрөл

Эндр бидн цугтан
Зулан – шин оржах
Хальмгин шин жилэн тосч,
Хуучржах хөн жилэн һарһж,
Йорта мөчн жилэн тосч,
Йөрэлэн тэвх зөвтэвидн.
Ода, эндр өдр
Һарчах хөн жил
Һазр-уснд, орн-нутгт,
Олн келн эмтнд,
Аавнр-ээжнрт, ачнр-жичнрт,
Ахнр-дүүнрт, элгн-саднд,
Отг-ээмгин улсд
Кишг-буян үлдэж,
Мууһин үүлүнь болж,
Сэн бээдл-жирһлин эклц болж,
Оржах мөчн жил
Өлзэтэ, цаһан хаалһан өгч,
Орчлцгин эмтнд, олн мана садлудт
Ик байрта, тиньгр жил болж,
Олз-орунь, мал-гернь элвг-делвг болж,
Байр-бах, сэн жирһл
Гер болһнднь ирж,
Үүднь оньдинд секгдж,
Олн күн орж-һарч,
Шар нарнь мандж,
Шавшсн ноһань көкрж,
Шалта, шар-бор уга бээж,
Сансн, седсн төрмүднь
Седкл, ухаһинь байрлулж күцж,
Малнь ширг уга,
Өмнь ханя-тома уга,
Кесн көдлмшнь өмэрэн йовж,
Келсн үгнь уралан йовж,
Эндрк байрта Зул өдр
Ээжнр-аавнрин, ахнр-дүүнрин,
Ачнр, зеенрин, элгн-садна
Авчах наснь уг болж,
Кишгнь бат болж,

Орчлцгин арвн хойр аюл
Оран үснэ үзүрэр һарч,
Олн зүсн зовлц хажу-ташуһар һарч,
Хар толһата хальмг эмтс
Хажудк олн улстаһан
Хальмг теегтэн өсч-өргжж,
Дэн уга төвкнүн,
Дээсн уга амулц,
Уух-идхнь иргэрнь һоожж,
Өмсх-зүүхнь торһн, шеемг болж,
Ончта Бумбин орн мет
Бүр-бүр хурта,
Сер-сер салыкта,
Живртэ шовун мет
Живэд нисэд бээх,
Живхлц сээхн орнь
Жирһэд, байсад бээх болтха,
Жигтэ сэн насан авчах
Олн мана элгн-садлуд
Жирһлэн күцц эдлтхэ!

Цаһан Сарин йөрөл

Эндр бидн цугтан
Олн мана күүкд-көвүд,
Олн мана ачнр-зеенр,
Элвг мана элгн-садн,
Цаһан Сарин сэн өдр тосч,
Улан зандн цөөһөн чанж,
Уух-идх, өмсх-зүүхэн цагтнь һарһж,
Үвлэс цугтан менд-амулин
Хэлэсн малта-хартаһан,
Олн эмтн аһурстаһан күцц,
Сээхн бүрн-бүтн,
Зовлц-түрү уга,
Идхтэ-уухтаһан, цадхлц,
Тиньгр үвлин зудас һарч,
Хавр тосж кедг сэн өдр –
Цаһан Сарин нег шин
Тиигэд эндр өдр
Байрин йөрэлэн эклхлэрн,
Мана күндтэ аавнр, ээжнр,
Ахнр, эгчнр, үрдүд, садлуд цуһар
Үвлэс менд һарвта гиж би
Йөрөж суржанав;
Менд һарва гиж цугтан хэрү өгнэ.
Үвлэс менд һарсн ик байр,
Ода хавр тосч,

Хавр сээхн болтха!
 Хамг өвсн, тэрэн
 Эдл-уушнь элвг болтха!
 Өвдгцэ ноһань көкрэд,
 Өцгтэ нарнь мандлад,
 Бурһсн моднь нээхлэд,
 Бүр-бүр хурнь орад,
 Сала болһар усн гүүж,
 Сацнаһарнь көлсн хоожж,
 Олн-эмгнэ кишг-буйнд
 Отг-нутгарн цугтан багтж,
 Эн хаврин Цаһан Сариг
 Өлзэтэ, сээхн өдрэр темдгжж,
 Оларн нэр-наадан кеж,
 Олсн-зөөсөн, байр-бахан темдгжж,
 Баһчудын нурһлжнь биилж-дуулж,
 Бахмжтаһар инэдлдж-наадлдж,
 Бийсиннь ирх жирһлдэн байрлж,
 Бээсн бээдл-цагтан ханж,
 Белгэн хоорндан дольцжж,
 Боорцг, целвгэрн гиичлүлж,
 Зандн цээһэн уулһж,
 Ни-негн цуһар сээхн бээж,
 Нег-негндэн иньг-амрг болж,
 Кен негнәннь сэн жирһлд багтж,
 Түрсн-зүдсәнннь дутуһинь күцэж,
 Тер мет дундын дүүргж,
 Нег-негэн дөцнж – түшж,
 Нег-негэн тевчж – күндлж,
 Оньдин дөрвн цагт
 Олн үрдүд, ачнр, зееһр, жичнр,
 Иньгүд-амргүд болж,
 Ахнр-дүүһр болж,
 Альк негндэн нөкд-дөцг болж,
 Амулц цаһан хаалһар йовж,
 Аав-ээжиннь цаһан седклэр жирһцхэтн!

Худнрин өмссн өмскүлд нерэдсн йөрэл

Нэ, ода күндтэ худнр
 Бат саддуд болжах мандан ирэд,
 Өмссн эн өмскүлмүдтн
 Өлзэтэ, цаһан хаалһта болж,
 Оньдин дөрвн цагт
 Олн үрн-садан, ачнр, зееһрэн кү кеж,
 Олн зүсн өмскүлмүд өмсч,
 Орж, һарч, олн элгн-саднаннь
 ухан-седклинь медж,

Эндрэс хооран зэрм хальмгудын
 «Худын үг – өвр-шөвг,
 Хуцин өвр – матьхр-һотьхр»
 гидг үлгүриг
 Цуһар бидн худнр сананасн хол хайж,
 Хоорндан ни-негн, цевр седклтэ,
 Өвр-шөвг, үг-күр уга,
 Матьхр-һотьхр йовдл уга,
 Мел хоодан, цаһан хаалһта,
 Мөцкин үнн седклтэ йовж,
 Улан чирэһэрн харһлцж,
 Уста нүдэрн үзлцж,
 Эргэд золһлдг, орцад һардг
 Эцкр, итклтэ худнр болж,
 Эндрк өмскүлмүдин эднь күүрг болж,
 Эздүднь цугтан бат болж,
 Өмскүлмүдинтн торһнь шавшад,
 Шеемгнь гилвкэд йовх болтха!

Цергт морджах көвүндэн тэвсн йөрэл

Ода мана көвүн
 Амулц, зула тиньгр йовж,
 Мацна деернь нарн мандлж,
 Махла деернь одн гилвкжж,
 Ээж-аавиннь кишг-буйнд багтж,
 Өнр орн-нутгиннь жирһлд багтж,
 Оньдин сурһмжта-закрмжта йовж,
 Сурх сурһулян сурч,
 Дасх эрдмэн дасч,
 Саг, сергг, соцсхврга церглжж,
 Сөөһин нөөрэн татж,
 Өдрин суудлан хасж,
 Шамдһа, шулун-дулун,
 Сээхн күцэгч цергч болж,
 Эклсн кергэн цаглань күцэдг,
 Өөрэн йовсн үүрмрдтэн
 Түшэн-дөц болдг,
 Өцгтэ, зүстэ, цаһан саната,
 Зүркнь ээлтэ, жөөлн,
 Седклинь сарул, байрта йовж,
 Эн церглэд йовжах
 Хойр жилин эргид
 Ханян-тома уга,
 Өвчн-шалтг уга,
 Нурһнь сээнэр өсч,
 Наснь улм уттж,
 Менд-амулц церглжж,

Магна тиньгр, байрта,
Күндтэ цэргэ көдмшэн
Күцлтэ-күцэмжтэхэр чилэж,
Баһ насдан билг-эрдмэн өскж,
Баатр цогцта, бийдэн шүрүтэ,
Мергн, хавшун, ик медрлтэ,
Олндан туста үрн болж,
Ээж-аавдан байрта-бахта
Орж ирх болтха!

Келснь:

МУЧКАЕВА ЗУЛА БУЛЬДИКОВНА

(1928 ж. Хальмгин Көтчнрә улусин Алцнхуд селэнд төрсн күн)

Гер авсн көвүнэ нээрт төвсн йөрэл

Эндр гер авчах мини көвүн
Орж ирсн бермнь хоюрн,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Өмгнд үзмжтэ өрк-бүл тогтаж,
Амрч, акж, жирһж, өсч,
Көнжлэрн дүүрц күүкдтэ,
Көшгэрн дүүрц көвүдтэ,
Хашаһарн дүүрц малта,
Хээртэ бат иньгүд болж,
Хоюрн сээнэр жирһж суухитн
Хээрхн, оln бурхд өршэх болтха!

Һарсн ачан йөрэлһн

Һарсн мана ачин
Кинь шулуn акж,
Келнь күнц шоратж,
Һарнь һанзһд күрч,
Оln-эмтнэ жирһлд багтж,
Отг-нутгтан туста залу болж,
Эк-эңкдэн энкр-ээлтэ,
Эрдмтэ нег үрн болхинь
Оln Деедс бурхд,
Бурхн-багшин гегән хээрлх болтха!

Цергт морджах көвүд йөрэлһн

Цергт морджах мана көвүд
Мөрдин чикдүдтнь нар урһаж,
Менд-амулц күрх һазртан күрч,
Дәрминнь сурһулян дасч,
Ончта кевәр нерглж,
Орн-нутган сээнэр харулж,
Отгтан туста залус болж,
Алгн жоласан хәрж эргүлж,
Мацна тиньгр, махла хооран,
Махмуднь чаңһ-чиирг, байрта,
Менд аавнр-ээжнртән ирхднь
Мана оln Деедс хээрн болтха!

Хүрмин өмскүлин йөрэл

Нэ, күндтэ мана худнр,
Көвүнэ хүрмд өмссн өмскүлтн
Өлзэтэ, һаһан хаалһта болж,
Оньдин дөрвн цагт
Үрдүдән кү кеж,
Иигж оln өмскүл өмсч,
Элгн-саддудан нуһараһинь байрлулж,
Оln-эмтнлэ эдл жирһж йовхитн
Оln бурхд, Бурхн Багшин Гегән хээрлтхэ!

Малчнрт нерэдсн йөрэл

Кезәнэ болхла, хальмг улс кеер һарад,
малтаһан көк девән өвснд бүүрлэд, зелән
татад, үкр-малан, хөд-ямадан өскэд бээдг
билэ. Эрүл-дорулар малмудыннь төл
авад, үсн-тосн, ноосн, махарн эдл-тежэл,
олз кеһэд бээнхэдг билэ.
Кезэңк кевәрн кеер һарч,
Кецин сээнд бүүрлж,
Көк девән өвснд зелән татж,
Күрц һалзн үкрмүдән сааж,
Көвкр нооста хөөдән өскж,
Колхоз, совхозмудан байжулж,
Туһлсн һалзн үкрмүдтн
Тулм суулһудар үсән өгч,
Хөөднь икрәр хурһлж,
Хэлэжэх малмудыннь тонь
Холвж, мөңгнь түм күрч,
Хотна малчнр, хөөчнр,
Хальмг таңһчиннь нер һарһж,
Орн-нутган нертэ-төртэ йовж,
Оньдин сән жирһлтэ бээнхэтхэ!

Келснь:

НАНДЫШЕВА АМУЛАНГ МАНДЖИЕВНА
(1922 ж. Волгоградск (урднь Сталинградск) областин
Зөд селэнд төрсн күн)

Орж ирсн бердэн нерэдсн йөрэл

Орж ирсн мана бер,
Ут наста болж,
Бат кишгтэ болж,
Ирсн назриннь авц – бээдл авч,
Ахан алд күндлж,
Дүүхэн дөлү күндлж,
Тогтсн өрк-бүлнь
Өнр, байн болж,
Амулц жирһл эдлж йовтха!

Һарсн ачан йөрэлһн

Һарсн мана ачин
Кинь шулун акж,
Көлнь бат шоратж,
Өсч-босч, батрж,
Һарнь һанзһд күрч,
Көлнь дөрэд күрч,
Эркн сән залу болж,
Эк-эцкдэн кишгтэ
Эцкр үрн болтха!

Зулын цээлһвр болн йөрэл

Үкр сарин 25-д жил болһн Зулан кеж,
ик-баһ, икрин өрәсн уга цуһар насан авдг.
Цаһан өвсәр Зулан кеһэд, күүкдиг тоолх-
ларн, нежәд нас немәд, нежәд өвснә бүр
деернь тәвәд бээдг. Үлгүрнь: 13 наста
болхла, нег нас немәд, 14 өвснә бүр тәвдг.
Тиигж бичкдүдг: көвүнд чигн, күүкнд
чигн. Көгшдг болхла, тер бийиннь насн-
лань цацулад чигн тәвх.

Тиигәд, зулан өргәд, мөцгән тәвәд, цуг-
тан мөрглднә. Тер Зул өдр, цугтан на-
сан авчах, тиигәд күүкдт өсклц хот кенә.
Кезәнә зарм чандг билә, тутрһ уга билә.
Ода болхлаг, тутрһ чанхмн болжана. Үзм

гидг юмн манд үзгдшгә. Болв арһлад, үснд
тутрһ чанад, үзм тәвәд, тос кеһәд, бурхнд
дееж өргәд, түүгән күүкдтән цуһараднь
өгх. Тиигхләрн, иигж тоолдг: өсч йовх
күүкдт өслтин хот кедг.

Тиигәд өрүнднь зулан өргәд, чансн
цәәһәрн болн кесн боорцгарн дееж бәрәд,
наадк хотарн чигн дееж бәрәд, эмгд,
өвгдүдиг дуудад, йөрәл тәвүләд, Зулын
цә өгх. Мана Баһ-Дөрвд нутгт Зулла мах
чандмн биш.

Зулын йөрәл

Нә, ирсн Зултн байрта-бахта болтха!
Авсн насгн цаһан хаалһта болж,
Өсч, босч, өргжж,
Өнр, байн болж,
Эсрцдән үдү мет
Ханя-тому уга,
Өвчн-шалтг уга,
Оньдин менд-амулц бәәж,
Өлзәтә жирһж йовцхатн!

Цаһан Сарин йөрәл

Ода мини келхәр бәәх Окн Тецгр
мацһсин орн-нутг яһж олзлж авсна ту-
скар.

Кезәнә-кезәнәһәс авн Окн Тецгр гидг
бурхн – күүкн бурхн. Тер күүкн бурхиг
мацһсин орн-нутг ирәд, олзлад авад йовж
оч. Тендән одчкад, Окн Тецгр яһж алдрж
һархан ухалад бәәнә.

Тиигж һурвн жил болад, Шарһ деерән
эмәлән тәвхләрн, өмәрән хәләдг бүүринь
ардаран хәләлһәд, ардаран хәләдг бүүринь
өмәрән хәләлһәд тохад, түн деерән мордж
авад һарна. Тер һурвн жилин туршарт

арднь өдр сө уга ном ээлдэж бээж. Тиигэд тер күүнэ орн-нутгиг хаяд һарад йовхларн, Окн Тецгр саата бээж. Мөрн деерэн сууж йовхд, тер сааһан деегшэн хайн гихлэг, деедин орн хорлгдж одх, доргшан хайхла, дордын орн хорлгдж одх гихэд, эн Цаһан Сарин нег шин өрүн өрлэ тер сааһан амндан зууһад, Окн Тецгр орн-нутгурн орж ирж. Тиигж өрлэ орж ирхлэг, һурвн жилдэн, өдр-сө уга ээлджэсн хувргудцуһар босад, һаран бэрж (альхарн деегшэн), нег һарарн наадк һариннь тохаһан дөцнүлэд, ху цугтан альхсан деегшэн кеһэд бэрхлэ, Окн Тецгр цуһаралань «Мендвт-мендвт», – гиж һаран өгч мендлж.

Тиигэд, тер төлэд, үвл чиллһнлэ, Цаһан Сарин нег шин өдр, өрлэ хальмг улс Цаһа кедг болж. Цаһа кеһэд: «Не, менд һарвта, менд һарвта», – гихэд көгшн улс мендлэд келхлэ, теднлэ баһчуднь, берэднь, күүкднь, көвүднь цуһар мендлдг йорта чигн. Тиигж мендлчкэд, цуһар сууцхана. Тер цаһананнь байрин махиг ааһд һарһж оркск, хөөнэ толһаһинь һарһад, шиирмүдинь һарһад окхла, цугтаһаснь ах көгшн өвгн деед бийднь сууһад, тер ааһта махна дор сацгин идэ уцһаһад, нег баахн залуһар болну, көвүһэр болну тер ааһта махиг сацгин идэнд һурв эдслэд, цааран шүтәнмүд хэләһэд суудг. Энднь көгшдүд ху төләһэд суух. Тиигэд көгшн өвгн иигж йөрәл тэвнэ:

А, хээрхн,
Окн Тецгр бууж,
Хан тецгр хэләж,

Дәрк зурһан зүүлин
Хамг әмтн амулц әдлж,
Зурһан зүүлин хормад багтж,
Өсч-өргжж йовтха,
Деедин олин бурхд,
Делкән Цаһан Авһа
Хойр шинд, арвн зурһанд бууж,
Хэрүл-хааһул болж,
Мууһин сүл болж,
Сээни түрүн болж,
Зурһан зүүлин олин әмтн
Зовлц-түрү уга жирһж,
Зурһан зүүлин кишгт багтж йовхд
Хээрн болтн, – гиж тер йөрәлч йөрәлчкэд,
көвүнд келнэ:

– Нааран хэлә, – гинә.

Тер ааһта мах бәржэсн баһ күн зөв эргэд, нааран хэләнә. Хэрү эргхләнә, көгшн өвгн бас цөн йөрәл тэвнә.

Тер ааһта махиг йөрәлмүдин хөөннь һазрт тэвнә. Тиигэд тэвхләнә, көвүнд өвгн заана:

– Не, тер толһаһар дееж өрг, тер толһаг хоцшарарнь үүд хэләлһэд болн нарн һарх үзг хэләлһэд тэв.

Бас шаһа чимгәр дееж бәрнә. Шаһа чимгәр дееж өргэд тэвчкэд, келнә:

– Нә, зеевр, зе бәртн.

Бээсн зеевр шиирс нежәдәр авна.

Дәкәд сәкүсндән дееж өргэд, йөрәл тэвх.

Дарунь Цаһан Авһад дееж өргэд, йөрәл тэвх.

Тиигэд цугтнь күцәчкэд, Цаһананнь хотан идцхәнә.

Келснь:

ОБУШИНОВА МАРИЯ (ОЛЬЗЯТ) ЛИДЖИЕВНА
(1902 ж. Хальмгин Баһ Дөрвд нутгин
Цаһан-Нур селэнд төрсн күн).

Бурхн-шажин туск цээлһвр

Би бурхн-шажин тускар ахрар
цээлһжэнэв. Йөрелиг түрүлэд Окн
Теңгртэн, ик гегэнд зальвржанав, – гиж
эклдг залу күн.

Дарунь Тээһн бурхндан,
Дэкэд Ноһан Дәркин Гегэнд,
Цааранднь Цаһан Дәркин Гегэн йовх
йоста,
Ээж-аавин сәкүсн, Ноһан Дәркин Гегэн,
һазр-усна Цаһан Авһа.

Көвүд гер авсн, күүкд хәрд һарсн нагт
тәвдг йөрәлмүд ондан.

Бурхдудт нерәдсн йөрәлмүд

Окн Теңгрин сәкүсн,
Олн бурхд евәж, хәэрн болтн!
Ноһан Дәркин Гегэн
Тәвж хәэрн болтн!
Цаһан Дәркин Гегэн
Евәж хәэрн болтн!
һазр-усна Цаһан Авһа
Бәәсн орн һазртан
Хәэрн болтха!
Зурһан зүүлин хамг әмтн
Амулц әдлтхә!
Зуңкван Гегән Мәәдр
Евәж хәэрн болтха!

Олн-әмтн амулц әдлж,
Зуңкван Гегәнд багтха!
Окн Теңгрин Гегәнд багтха!
Орчлң дөрвн нагт чик болтха!
Нә, Зуңкван Гегән, Ноһан Дәрк,
Олн әмтн амулц әдлтхә!
Му күүкд эн-тер уга бәәж,
Наснь бат болж,
Эн бәәсн һазр-усна сәкүсн,
Теңгр бурхн
Евәж хәэрн болтха!

Олн әмтнд нерәдсн йөрәл

Олн-әмтн төвкнүн бәәж,
Орчлңгин амулңд багтж,
Бидн, тадн – нугтан
Ээж-аавтаһан, үрн-садтаһан
Эн-тер гих зовлң уга,
Эрүл-дорул, сән-сәәхн бәәхд
Ноһан Дәркин Гегән, Окн Теңгр
һазр-усна, бәәсн орн-нутгин сәкүсн
Евәж, хәэрн болтха!
Ю санна, санснтн күңж,
Сәксн бурхнтн евәж,
Ээж-аавиннь нер дуудулж,
Эн-тер гих зовлң-шалтт уга,
Үрн-садн болв чигн,
Элгн тадн болв чигн
Цугтан сән-сәәхн йовхиг
Теңгр бурхнтн хәләтхә!

Келснь:

ОЧИРОВА МАРИЯ (БОВА) ОВГЕНОВНА
(1924 ж. Хальмгин Юстинск улусин Барунд төрсн күн)

Хөрд һарчах күүкән йөрәлһн

Хөрд һарчах мана күүкн
Одсн һазриннь жирһлд багтж,
Одсн өрк-бүлдән
Эврәннь дурта иньгтәһән
Амулң амрч-жирһж,
Олн-әмтнә алтн хаалһар йовхиг
Олн деедс бурхд,
Делкән эзн Цаһан өвгн өршәтхә!

Һарсн зееһән йөрәлһн

Һарсн мана зееһин
Кииснь шулун акж,
Көлнь бат шоратж,
Һарнь һанзһд күрч,
Күмн әмтнә хормад багтж,
Өсч-босч, жирһж йовхиг
Олн Деедс бурхд,
Делкән эзн Цаһан Аав хәләх болтхә!

Келснь:

ПАМПИЛОВ САНЧИР МАЛАЕВИЧ
(1911 ж. Хальмгин Көтчнрө нутгт төрсн күн)

Көвүнө гер авлһнд тэвсн йөрөл

Нэ, шин гер-бүлин идэн-чигэн
Элвг-делвг болж,
Ю санна, сансан
Номин йосар күцэж,
Хан тецгр хээрлж,
Байн тецгр евэж,
Шажнь батрж,
Гиичнрнь олар орж-һарч,
Зурһан зүүлин эмтн
Амулц эдлж төвкнж,
Орж ирсн мана бер
Өлзэтэ цаһан хаалһта болж,
Ут наста болж,
Бат кишгтэ болж,
Өрк-бүлэн өргж,
Ханьцарн көвүн болж,
Иньг-амрг болж,
Хоорндан дөц-дота бээж,
Ээж-аавдан тааста үрдүд болж,
Эн бээсн һазртан
Эцкр өрк болцхатн!

Хөрд морджах күүкән йөрөлһн

Нэ, мана һазаран һарчах күүкн,
Одсн шин һазртан
Өлзэтэ сән үрн болж,
Ут нас зүүж,
Бат кишг эдлж,
Иньг ханшго үр болж,
Итклтэ сән садн болж,
Гем-зовлһц, шар-бор уга,
Сән-сээхн өсч-өргжж,
Батта, кишгтэ өрк-бүл болж,
Амулц жирһж сууцхатн!

Һарсн көвүһән йөрөлһн

Нэ, һарсн мана көвүн
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Көлнь күцц шоратж,
Кииснь шулун акж,
Олн-эмтнд тааста,
Ончта сән залу болж өстхэ!

Цергт морджах көвүнд нерәдсн йөрөл

Нэ, һазаран һарчах мана көвүн
Оджах цергэ үүлдән күрч,
Орн-нутгин сурһулиг
Ончта сээнәр сурч,
Эрүл-дорул йовж,
Күүнд келүлл уга,
Нохад хуцулл уга,
Күндтэ цергэ төрән күцэж,
Мөрнө чикнд нар урһаж,
Алтн жолаһан зөв эргүлж,
Эврәннь аав-ээждән
Амулц-менд ирх болтха!

Цаһан Сарин йөрөл

Нэ, Цаһан Сарин нег шин
Байрта-бахта сән өдр болж,
Цаһан идән элвг-делвг болж,
Сансн санан, сәксн бурхн евэж,
Хаврин сарин нег шинлэ,
Цугтан үвләсн менд һарч,
Хотн-нутгарн байрлж,
Саарл мөрд, сагсг хурһд
Элвг-делвг бээхиг
Олн бурхд өршөх болтха!

Сурхулян чилэсн ачан йөрэлһн

Нэ, мана ач көвүн,
Сурсн сурхулян чилэхэд,
Сэн эрдм авад ирсн,
Бидн эвр байрта бээнэвидн.
Эндрк байрта өдрт
Мана ачин чилэсн сурхульнь,
Эклэд кех көдмшднь
Өлзэтэ наһан хаалһта болж,
Олн эмтн дундан өсч-өргжж,
Отг-нутгтан тоомсрта,
Аав-ээждэн туста,
Бат жирһлтэ залу болж,
Амулц суух болтха!

Келснь:

УТНАСУНОВА ВАЛЕНТИНА БАГАЕВНА
(1921 ж. Хальмгин Көтчнрэ нутгин
Алцынхудт төрсн күн)

Һарсн күүкнд нерэдсн йөрөл

Эндр төрсн күүкн Валентина
Кииснь шулуһар акж,
Көл-һард орж,
Ке-сээхн күүкн болж өсч,
Аав-ээждэн, элгн-садндан
Өрк-мах идүлх болж,
Хээсн, тулһин эзн,
Хэрин халасн болж суутха!

Хөрд һарчах күүкиг йөрөлһн

Нэ, ода һазаран һарчах
Мана нег му күүкн Люба
Хэрин халасн болж,
Одсн һазртан өлзэтэ бер болж,
Ээж-аавиннь авъяс авч,
Ээж-аавдан өлзэтэ үрн болж,
Одсн һазриннь хөөрмгинь хораж,
Авсн авальтаһан амрч-жирһж,
Көнжлэрн дүүрч көвүдтэ болж,
Көшгэрн дүүрч күүкдтэ болж,
Кен ахан күндлж,
Кен бичкнэн өкэрлж,
Ахнран алд күндлж,
Дүүнрэн делм күндлж,
Күүнэ һазрт көлэн чаһар ишкж,
Һазаран седклтэ эмтсин
Седкл-ухаһинь медж,
Менд, байрта йовх болтха,
Күүкднь көлинь ораж,
Туһл, хурһднь хормаһинь ишкж,
Герэрн оньдин күн дүүрч,
Һазаһарнь малмуд дүүрч,
Олн үүртэ-өңгтэ,
Отгтан тоомсрта, толһата,
Одсн өрк-бүлиннь кишгинь эдлх
Ончта төвшүн бер болтха,
Сууһад орксн һазртан,
Шуурха-буурхагинь үздг,

Бууһад орксн һазртан,
Бүүрэн сээнэр ясдг,
Ааһдан хотан хэлэж кедг,
Альдан чигн күнц, тоомсрта бер болтха!

Күүкнд ирсн тавн савин йөрөл

Нэ, нэ, чигэн-идэнь
Элвг-делвг болж,
Ээж-аавин заян-сәкүсн
Хээрлж, өршэж, евэж,
Хамг мана сансмдн
Номин йосар бүтж,
Һазаран хөрд һарчах
Мана му күүкн
Одсн һазриннь буйн кишгт багтж,
Орн-нутгиннь амулд багтж,
Ардан үлдэх аав-ээждэн,
Ахнр-дүүнртэн, төрл-садндан
Ачта сээхн элгн болж,
Эңкр тер саддудтан оньдин хаалһч
болхиг
Олн Деедс бурхд,
Өвкнрин заян сәкүсн
Өршэж, хээрлх болтха!

Төрсн бичкниг йөрөлһн

Нэ, һарсн бичкн көвүнтн,
Ут наста болж,
Бат кишгтэ болж,
Олн, өнр дүүнр дахулж,
Орчлңгин олн-эмтнэ хормад багтж,
Өвчн-зовлң угаһар
Өсч-өргжж, босч,
Ардасн дахсн дүүнртэн үлгүр болж,
Аав-ээждэн, элгн-садндан,
Эврәннь хотн-эңгдэн
Ик тоомсрта, туста
Көвүн болж өстхэ!

Келснь:

ДАНДЫРОВА НИМЯ МАНДЖИЕВНА

(1932 ж. Хальмгин Юстинск улусин Баруна аэмгт төрсн күн)

Һарсн күүкнд нерэдсн йөрөл

Эндр төрсн күүкн Валентина
Кииснь шулуһар акж,
Көл-һард орж,
Ке-сээхн күүкн болж өсч,
Аав-ээждэн, элгн-сэдндан
Өрк-мах идүлх болж,
Хээсн, тулһин эзн,
Хэрин халасн болж суутха!

Хэрд һарчах күүкиг йөрөлһн

Нэ, ода һазаран һарчах
Мана нег му күүкн Люба
Хэрин халасн болж,
Одсн һазртан өлзэтэ бер болж,
Ээж-аавиннь авьяс авч,
Ээж-аавдан өлзэтэ үрн болж,
Одсн һазриннь хөөрмгинь хораж,
Авсн авальтаһан амрч-жирһж,
Көнжлэрн дүүрн көвүдтэ болж,
Көшгэрн дүүрн күүкдтэ болж,
Кен ахан күндлж,
Кен бичкнэн өкэрлж,
Ахһран алд күндлж,
Дүүнрэн делм күндлж,
Күүнэ һазрт көлэн чаһар ишкж,
Һазаран седклтэ эмтсин
Седкл-ухаһинь медж,
Менд, байрта йовх болтха,
Күүкднь көлинь ораж,
Туһл, хурһднь хормаһинь ишкж,
Герэрн оньдин күн дүүрч,
Һазаһарнь малмуд дүүрч,
Олн үүртэ-өңгтэ,
Отгтан тоомсрта, толһата,
Одсн өрк-бүлиннь кишгинь эдлх
Ончта төвшүн бер болтха.

Сууһад орксн һазртан,
Шуурха-буурхагинь үздг,
Бууһад орксн һазртан,
Бүүрэн сээнэр яедг,
Аһдан хотан хэлэж кедг,
Альдан чигн күнц, тоомсрта бер болтха!

Нилх көвүнд нерэдсн йөрөл

Көвүн һардг,
Сар урһдг.
Нарт делкэ деер
Нар үзэд һарч ирсн
Нег му көвүнэнчнь
Наснь ут болж,
Кишгинь бат болж,
Нег нертэ, хойр төртэ
Залу болж өстхэ.
Көвүнэчн кииснь акж,
Көлнь шоратж,
Эк-эңктэн соңсврта көвүн болж өсч,
Эңкиннь нер дуудулх,
Отгтан тоомсрта залу болж өстхэ!

**Гүн сурһульд сурцах,
диплом авх күүкдиг йөрөлһн**

Сурчасн сурһульдан шүлтнһү болж,
Сурсн номтн чееждтн орж,
Суусн сүүртэн төвшүнэр сууж,
Седкл-ухаһан номдан тусхаж,
Цагиннь болзгт дипломан авчхатн.
Төгсөх номтн өлзэтэ болтха,
Төрскндэн үзмжтэ эрдм дастн.
Таңһчиннь нериг туурулх,
Тавта сээхн үүлдэчнр болж,
Арһ-эрдмэн олзлж, номан чилэж,
Авсн дипломстн өлзэтэ болтха.
Алтн арслнган олж,
Амулн менд жирһнхэтн!

Орсн кәдлмшинь йөрәлһн

Кесн кәдлмшчнь уралан йовж,
Келх үгдән зөрмг болж,
Күүнәс келүлл уга, нохаһас хуцулл уга,
Күцәх зөвтә төрән кинәнәр хаһлж,
Күмн әмтнә амулцд багтж,
Көл һартан хулу уга,
Алтн (мөцгән) арслцган олж,
Амулц-менд йовж,
Аһарн дүүрц арзан ууж,
Альхарн дүүрц алтан олж,
Йовсн хаалһчнь алтн болж,
Ирх хаалһчнь алтн болж,
Шицгәсн олзчнь элвг болж,
Шар нарна дор
Шамдһаһар, дамшлтаһар кәргән күцәж,
Шалтг, шар-бор уга жирһж йовтха!

Уяч ишкәч хойриг йөрәлһн

(Уяч Сангаджиева Светлана Сергеевнад болн ишкәч Селдинова Светлана Алексеевнад нерәдсн йөрәл)

Уяч мөргәд суржана: – Буйн болтха, ишкәч-ишкәч, иньг мини, эн әдәс нанд хувц ишкәд өгхнчн.

Ишкәч ишкәд өгнә. Уяч түүнәснь хувц уяд оркна.

– Нә, уйсн уячин хувцн өлзәтә болтха!

Кедү хонгт уйсмб гиж күн сурдго.

Кен иим ке-кевтәһәр уяд орксн хувцмб?

Ке сәәхн янзтав? Күцц сәәхн уятав?

Кенә кесн кәдлмшв? – гиж өврж сурх-лань, келүвидн:

– Ишкәчнь Селдинова Светлана Алексеевна, уячнь – Сангаджиева Светлана Сергеевна.

Ишксн ишкәчин һар-кәлднь

Итклтә эрдмнь батрж,

Эрүл-дорул, хулу уга,

Оньдин дөрвн цагтан

Ухалсн-седсн ишкж,

Үр-өцгән күндж,

Урн билгәрн туурж,

Улм байрта жирһтхә!

Уячинь уйсн хувцнь

Үзмжтә-тааста болж,

Өлзәтә, цаһан хаалһта болж,
Өмсәд һарсн һазртан,
Одсн нер-наадндан
Эн хувцна эздүднь
Олна һәәхмж болтха,
Уйсн хувцдин уячнь
Ут нас, бат кишг әдлтхә,
Нүдтә-нүүртәһән, һарта-көлтәһән
Насни туршарн жирһтхә!

Мал заалһнд нерәдсн йөрәл

Заяж өгчәх малын төлтн
Ик бод мал болж өстхә,
Өгсәрн, тадн дутлго,
Өгсәнннь чицгә ардк малмудыннь тонь
Олн болж өстхә.
Мана му ачмднь зааж өгсн уһһнтн
Дааһн болж өсч,
Дааһнасн сарва болж,
Сарваһасн үрә мөрн болж өсч,
Ардк төгрг турутаснь
Таг-тиг күрч өсх болтха,
Тана тавн йөрәлтн
Давхр-давхр сәвтхә.
Төрлмүдин зааж өгсн малмуднь
Төрсн му ачимнь хаша дүүргтхә,
Сала турута үкрмүднь
Саахин суулһ үстә,
Төгр турута мөрдүднь
Тег бүркж өстхә,
Малмуд зааж өгсн һаһцриннь
Наснь ут болтха,
Заалһж авсн зешиннь
Зелнь ут болтха,
«Зесин сән зеврдго,
Зе һаһцх хойрин седкл мартгддго»

үлгүрәр

Бәәсн бәәрн һазртан
Байрта менд бәәцхәй,
Мел оньдиндән золһлцж,
Маш амулц жирһцхәй!

Хальмг таһчин малмуд йөрәлһн

Хальмгин сүүлтә хөөднь
Хошадар хурһд һарһтха,
Хальмг тохмата малмуднь
Хәәртә таһчан байжултха.

Хальмгин тохмта темэдня
Холва-холвадан өстхэ,
Хальмг тохмта мөрдүднь
Хурднарн нерэн туурултха,
Торһн нооста хөөдин
Тохмнь сэн болтха,
Төрскнэнь зөөр икдүлд
Тавта байр бэртхэ,
Така, нуһсн, халуһан
Тохнятаһар олар өсгтхэ,
Тавн зүсн малмударн
Теегэн бүркх болтха,
Төрскн мана хальмгудиг
Теңгр, бурхн евэтхэ!

Тэрэнэ йөрэл

Төрсн тэрэнмдн сээнэр урһж,
Акчва-бурхн евэтхэ,
Альмн, кедмн элвгэр һарч,
Аавдва-бурхн евэтхэ,
Көк өвсн (люцери) шавшж, ноһарж,
Ноһан гегэтэ бурхн евэтхэ,
Үвлин күмсэн бэрүлж өгч,
Дунд үзгин Көмдгэ гегэтэ бурхн евэтхэ,
Тэрэн-темснь дала һарч,
Тектклһарн дала-нала болтха,
Өвсн өдмгэн һарһж,
Өмн үзгэс евэтхэ,
Шар гегэтэ Бадма-Самба бурхн евэтхэ,
Өршөж хээрн болтха!

Келснь:

ДАНИЛОВА БУЛГУН ЛИДЖИЕВНА
(1912 ж. Хальмгин Көтчнрә улуст төрсн күн)

Көвүн гер авлһнд нерәдсн йөрәл

Нә, эндр өдр күн болжах көвүн,
Отгтан нерән дуудулж,
Өркәснь ик утан нарч,
Үүднәснь олин күн, мөрн тергн хөөһл уга,
Орж ирсн күн болһн үзмжтә йөрәлән
тәвәд,
Ааһ нәәһән ууһад суутха.
Цә шинн болв чигн
Идәнә дееж,
Цаасн нимгн болв чигн
Номин көлгн, тиим үлгүр бәрлдүлж,
Цааранднь йөрәлән келжәнәв.
Орж ирсн бер мана,
Ут наста, бат кишгтә болж,
Эк-эңкдән эңкр үрн болж,
Эврәннь нерән дуудулж,
Кезәд чигн сән-сәәхн,
Олнд таасмжта,
Үр-садан өскәд,
Гер-бүлән тохнятаһар хәләһәд,
Эн кенә көвүн бер хойрв гихлә,
Эднгн тер эк-эңкин үрдүд гиж,
Аав-әәжиннь нерән дуудулж,
Эрүл-дорул,
Маңна-тиньгр, махла хооран,
Күүнд келүлл уга,
Тәәһнд хуңулл уга,
Ю санна, сансн санань
Тенгр бурхна нерәр бүрдж,
Кесн көдлмшнь өмәрән йовж,
Келсн үгнь үнч болж,
Кезәд чигн сән эңкр иньгүд болж,
Өсәд-өргжәд,
Үртә-садтаһан
Амрч-жирһж йовтн!
Нә, дөрвн өнцгин бүүрнь өлзәтә болж,
Ишкжәх һазрнь гилән өдрлә тааста болж,

Кезә чигн эрүл-дорул, эндү уга йовхинь,
Эәж-аавнь өршәж хәэрлх болтха!

Төрсн бичкнд нерәдсн йөрәл

Нә, һарсн көвүнтн
Ут наста, бат кишгтә болж,
Эздән эңкр үрн болж,
Эәж-аавиннь нер дуудулж,
Һарнь һанзһд күрч,
Көлнь дөрәд күрч,
Эн кенә көвүн гихлә,
Эврәннь нерән дуудулж,
Эндү угаһар йовж,
Эрдмтә-сурһульта болж,
Эрүл-дорул өсч,
Эәж-аавдан эңкр үрн болж,
Ут наста, бат кишгтә йовж,
Элгн-садан күндлж,
Өскж-өргжхинь
Һазр-уснь хәләж,
Тенгр, бурхнь өршәтхә!

Шин бүүрин йөрәл

Нә, орсн герин бүүрнь,
Цаһан мөртә болж,
Эздүднь ут наста, бат кишгтә болж,
Күүнд келүлл уга,
Тәәһнд хуңулл уга,
Үртә-садтаһан танд
Эн герин цаһан хаалһнь хальдж,
Эрүл-дорул, эндү угаһар
Өрк-бүләрн өсч-өргжж,
Эн бүүрдән ик нас, бат кишг эдлхиг
Тенгр, бурхн, эәж-аавнь өршәх болтха!

Цергт морджах көвүг йөрэлһн

Нэ, нергт йовжах көвүн,
Ут нас, бат кишг эдлж,
Эрүл-дорул, хаалһин шалтан уга,
Хар-бор, хулха-худл уга,
Дасх сурһулян һар-көлдән орулж,
Эндү угаһар йовж,
Ээж-аавиннь неринь дуудулж,
Дәрмин күндтә нерглһнә сурһулиг
Эврә дурарн сәәнәр чиләж,
Алгн жола эргүләд,
Аав-эәжүрн амулц орад ирх ботха!

Сурһулян чиләсн көвүг йөрэлһн

Нэ, ода сурһулян чиләсн көвүн,
Сурсн сурһульчнь бийдчнь эрдм болж,
Экләд кех көдлмшчнь
Отг-орндан, олдандан үзмжтә болж,

Келсн үгнь үнч болж,
Хама болв чигн, көдлв чигн,
Хугтаднь таасгдад,
Эндү угаһар көдләд,
Эрүл-дорул йовад,
Ээж-аавиннь нер дуудулад,
Өрк-бүлтә, үртә-садта
Өсч-өргжхичнь
Ээж-аавиннь сәкүсн, теңгр,
бурхн өршәтхә!

Төрсн ачан йөрэлһн

Ода төрсн мана ач,
Ут наста, бат кишгтә болж,
Ээж-авиннь неринь, уңгинь келүлж,
Онъдин-онъдинд ик медрлтә,
Хальмг Таңһчдан туста
Ик эрдмтә залу болж өстхә!

Келснь:

ТАКТИНОВ БАТА ЦЕРЕНОВИЧ
(1912 ж. Хальмгин Ик Дөрвдө нутгт төрсн күн)

Сурхуль сурцах баһчудт нерэдсн йөрэл

Көкргч көк мөңк тенгрин дор,
Көрстэ һазрин деер
Көвүд-күүкд өсч-өргжж,
Көлнь батрж, келнь дамшж,
Булгин усниг буслж,
Бурһсн модниг нээхлж,
Эн нагин баһчудин
Өмнkdән дорхнь медрлнь күндтэ болж,
Сурхульнь деегшән өсч-өргжж,
Олн-зүсн эрдмнь ик болж,
Отг-нутгтан, Хальмг таһчдан
Тоомсрта, медрлтэ үрдүд болж өсх
болтха!

Төрсн ачан йөрэлһн

Ода төрсн мана ач
Ут наста, бат кишгтэ болж.
Ээж-авиннь неринь, уңгинь келүлж,
Онъдин-онъдинд ик медрлтэ,
Хальмг Таһчдан туста
Ик эрдмтэ залу болж өстхә!

Цергт морджах көвүнд нерэдсн йөрэл

Цергт морджах көвүн,
Цаһан хаалһар йовж,
Нерэдсн нагтан нерглж,
Ном-сурхулян дасч,
Цергиннь аңань ахр болж,
Цеңгэржәсн баһ наснь батрж,
Алтн жола эргүлэд,
Амулц ээж-аавурн ирх болтха!

Келснй:

БОКТАЕВА АЛЕКСАНДРА МАНДЖИЕВНА
(1919 ж. Хальмгин Яндһа-Мацга улусин
Цекрт селднд төрсн күн)

**Делкән олт-эмтнэ амулц бөөлһнд
нерәдсн йөрәл**

Очр Маанин Гегәһән
Ора деерән залад,
Маншрин Гегәһән
Мацна деерән залад,
Зуцквин Гегәһән
Зула деерән залад,
Зурһан зүүл әмтн
Көкргч көвкр цаһан үүлндән өөмәд,
Көрстә мана һазрмдн
Олт-эмтнд, мал-аһурсндан
Идл-ууш, тежәл-темс өгч,
Уснь аршан болж,
Өвснь өөкн болж,
Олт-эмтн төвкнүн, ни-негн бәәцхәтхә!

Хәрд морджах күүкән йөрәлһн

Ирсн худнр болв чигн,
Ирүлсн бидн болв чигн
Сансн санантн номин йосар күцж,
Керг-үүлән күцәхд
Олт бурхд нөкд болтха,
Деертн дел болж,
Дортн сүл болж,
Тана бер болх мана күүкн,
Одсн һазриннь кишг-буйнд күртж,
Ут хормаднь, у ханцднь багтж,
Кен медәтәһән күндлж,
Кен бичкнән таалж,
Таалхнь, көвүд болж,
Таслад уйхнь торһн болж,
Хәнцжәх иньг-авальтаһан
Кен икчүдиннь жирһләр жирһтхә!

Гер авчах көвүнд нерәдсн йөрәл

О, хәэрхн,
Эндр өрк-бүлән тогтажах көвүн

Эәж-аавиннь жирһләр жирһж,
Орулж авсн үр күүктәһән
Өркән батар өндәлһж,
Уцг тохминнь нер дуудулж,
Өркәснь оньдин утан бүргж,
Үүднәснь әмәлтә мөрн хөөһлгө,
Хоюрн батта иньгүд болж,
Татв чигн, тасршго,
Матилһв чигн, матишго,
Нег-негн, бат жирһлтә
Өрк-бүл болж суутха!

Өсчәх баһчудиг йөрәлһн

Өсч-өргжж йовх мана баһчуд
Оньдин дөрвн цагт
Уцг-тохминнь нер дуудулж,
Авц-бәрцинь бәрж,
Кезәд чигн өмнк хаалһнь алтн болж,
Келсн үгдән хурц болж,
Келсн көдлмшдән күцц болж,
Кен чигн әмтнлә
Ни-негн, төвкнүн жирһтхә!

Әәрмд йовжах ачан йөрәлһн

Эндр әәрмд морджах ач көвүн
Мацнадан наран бәрж,
Гижгдән һаран бәрж,
Күрх һазртан әрүл-менд күрч,
Сурх зөвтә цергә сурһулян
Сәнәр үүрмүдтәһән сурч,
Төрсн орна күндтә төриг
Седкл-ухаһан тәвж күцәж,
Көөсн дәәсән күцж,
Көөгдсндән күцгдл уга,
Әрүл-дорул йовад ирхинь
Олт Деедс бурхд,
Эәж-аавин сәкүсн өршәтхә!

Келснь:

БОЛДЫРЕВА БЕТЯ САНГАДЖИ-ГАРЯЕВНА

(1916 ж. Хальмгин Янда-Мацга улусин Беркт селэнд төрсн күн)

1940 жил «Жаңһрин» 500 жилин өөнд орлцж, домбр цокж, биилж мөрә авсмн

Һарсн живхнән йөрәлһн

Һарсн мини живхнин,
Әмн-насьн ут болж,
Кииснь шулун акж,
Көлнь шоратж, бат ишкж,
Эәж-аавдан кишгтә сән үрн болж,
У жирһлтә, бат хүвтә,
Байрта ик күүкн болж өстхә!

Дундын сурһуль чиләсн жич күүкән йөрәлһн

Эндр дундын сурһуль чиләсн
жич күүкн Саглрин,
Авсн аттестатнь батта цаасн болж,
Цааранднь эврәннь сән седкләрн
Сансн гүн сурһулячн чиләж,
Эәж аавдан эцкр үрн болж,
Орн-нутгтан туста күн болж,
Ут нас, бат кишг эдлж,
Орчлцгин сәәхн жирһләр
Өсч-өргжж йовх болтха!

Хәрд морджах төрл күүкән йөрәлһн

Хәрд морджах төрл күүкн
Одсн һазртан амрч-жирһж,
Бүрдәжәх өрк-бүлән батлж,
Авалиннь эәж-аавинь,
Элгн-садинь күндлж,
Амулц суух болтха.
Күүк авхар ирсн
Күндтә мана гиичнр
Әмәрн өнр болж,
Аһурсарн байн болж,
Орчлцгин түрү-зүдү уга,
Эндрәс авн күндтә худнр болж,
Мана элгн-садн цугтан
Ни-негн, ниищһү бәәж,
Ухан-седклән медлцж,

Ааһ хотан хувалцж,
Амн үгәрн төрән йилһж,
Арслц мөцгәрн белгән өглцж,
Сән-сәәхн санаһарн харһлцж,
Эн-тер, зовлц-түрү уга бәәж,
Эн кевәр эндр ниилжәх көвүн күүкн хойр
Ут наста, бат жирһлтә болж,
Олн элгн-садта болж,
Герәрн дүрц үрдүдтә,
Һазаһарн дүүрц малта болж,
Оньдинд амулц жирһтхә!

Үрс Сарин нәәрт нерәдсн йөрәл

Бидн хуучн Берктин әәмгин улс Үрс Са-
рин 16-д эврәннь хуучн бәәсн ик хурлын
шивән бәәрнд оч, һазр-усан тәкләвидн.
Бидн болхла, Үрс Сарин 6-д эсгиж 16-д һазр
усан тәкнәвидн. Хурлыннь һазрт әмтә ма-
лан авч одад, цөөкн медәтә улс баһчудан
дахулж одад, тер хурлын ормд тосхсн ба-
ахн сүмд одад, мөргәд, көк, цаһан утцан
хатхад, зулан бәрәд, шүтә-бурхан тәкәд,
мана Ик Баһуда сәкүсн Чакж бурхнд,
хәәрхн, бурхн Багшин Гегәнд зальврад
мөрглдж, һазр-усан тәкәд, мана нутгин
шораһан, мана һазрин уснасн аршалдад,
көк, цаһан утцан уяд, зулан бәрәд, тер
уснд киискүвидн. Тиигж мөргүл кеж, Үрс
Сарин сән өдрән темдглүвидн. Тер сүүрд
иим йөрәл тәвгдв:
Үрс Сарин байрта-бахта болж,
Тәкжәх төрскн һазрин өвсн, усн
Элвг-делвг болтха.
Бурхн Багшин Гегәнд мөргж,
Шажн номдан шүтж,
Делкән эзн Цаһан Авһа,
Деед бурхмдн делгрж,
Баһчудин кеж йовх

Көдмш, керг-тернь уралан йовж,
Альхн деернь Әгд бурхн,
Мацна деернь Мәэдрин Гегән тусж,
Зун нәэмн бурхна гегән өршәж,
Зовлң-түрү уга жирһлтә,
Амулң, байр-бахта мана баһчудиг
суулһж,
Орчлң деер төвкнүн бәэлһх болтха!

Малын төл йөрөлһн

Мана хальмгин авн-бәәдләр
Мал-аһурсан бәрж өскж,
Мөңкинд өрк-бүлән, үрдүдән,

Ачнр-жичнрән хот-хоолар теткж,
Амулң, натхлң бәәж,
Жил болһн хаврин түрүнәс авн,
Дөрвн зүсн маласн төлинъ авч,
Хөөдән нурһлж икрлүлж,
Үкр болһнасн туһл авч,
Нег малын толһаһан хойр кеж,
Хойр толһаһан һурв кеж.
Малын шим-шүүснь өсч,
Үсн, тосн ноосмдн элвж-делвж,
Олн күүкдин кишг-хүвәр
Олз-орумдн оньдинд өсч,
Амулң-менд нугтан бәәх болһхай!

Келснь:

ГУШАЕВА ТАТЬЯНА МУЧАЕВНА

(1934 ж. Хальмгин Лаганск района Красинск сельсоветин
Бадрңу селэнд төрсн күн)

Төрсн ач күүкн Цаһанан йөрэлһн

Нэ, «Цаһан» өдр һарсн
Мана ач күүкн Цаһан,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Кииснь шулун акж,
Көлнь бат шоратж,
Эк-эцкиннь нер һарһж,
Өсч-босч, үүрмүдгәһән эдл
Сурһуль-эрдмтэ ик күүкн болж,
Зурһан зүүлин хормад багтж,
Отг-нутгтан туста күн болхиг
Олн бурхд болн
Ээж-аавин сәкүсн өршәх болтха!

Олн үртэ болж,
Таслад уйдгнь торһн болж,
Таалад бәэдгнь көвүд-күүкд болж,
Хашаһарн дүүрң малга болж,
Хәэртэ көгшдүдән хэләж, асрж,
Хамг әмтнә сән жирһләр жирһхднь
Олн бурхн өршәтхә,
Орчлңгин әмтн сән бәәж,
Дән-дажг уга, ни-нег делгрж,
Эн кенә үрдүд гихлә,
Аав-әәжиннь нер һарһж,
Алтн мөңгн хүрмдән күрх
Ачта өрк-бүл болтха!

Гиичдән нерәдсн йөрәл

Ирсн, ирүлсн уга
Эн-тер зовлң-түрү уга бәәж,
Ирсн мана гиич,
Кезә чигн маннань тиньгр,
Махлань хооран,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Оньдин гиич йовж,
Олн өмскүлән өмсч,
Амулң-менд бәэхиг
Деедс олн бурхд,
Аав-әәжин сәкүсн өршәтхә!

Хәрд морджах күүкән йөрәлһн

Нэ, хәрд морджах мини күүкн,
Одсн һазриннь өлзә, буйнднь күртж,
Кен икчүдән тевчж-күндлж,
Кен бичкдүдән өкәрлж-таалж,
Ниилжәх садтаһан амулң жирһхиг
Олн бурхд өршәтхә,
Күүнд келүлл уга,
Нохад хуңулл уга йовж,
Аав-әәжиннь нер дуудулж,
Ачта теднәннь наснд күрч,
Ачнр-зсенрән дахулж,
Авсн авальтаһан хоюрн
Амулң, ни-негн жирһж,
Цаһан буурл үстә
Көгшн әмгн болж,
Цал буурл сахлта
Көгшн өвгн болж,
Зурһан зүүлин әмтнә хормад багтж,
Зовлң-түрү уга бәэхитн
Олн Деедс бурхд,
Ээж-аавин сәкүсн өршәтхә!

Гер авчах көвүһән йөрәлһн

Гер авчах мана көвүн,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Ирсн мана бер
Цуг маниг тевчдг,
Цугтаднь таасгдг үрн болж,
Кен икчүдән күндлж,
Кен баһчудан өкәрлж,
Авсн авальтаһан әңкр иньг болж,
Амулң сәэхн бәәж,

Делкэ төвкнүн бээхд нерэдсн йөрөл

Делкэ төвкнүн бээж,
Дэн-дажг уга болж,
Шарлж нарн харч,
Шавшж ноһан урһж,
Агта хар утан
Аһариг бичэ бузрдтха,
Мандлсн нарна толян
Манас бичэ ташрлтха,
Бүчрлсн модна сүүдрт
Бүлэки иньгүд суутха,
Өнчрлүлхиг, бөлвсрүлхиг дэн манд
Онъдиндэн бичэ үзгдүлтхэ,
Таалвр күүкд хурж,
Таварн наадж, тачкнж инэдтхэ,
Тацссн экр-эцкнрнь
Таалж-өкэрлж өсктхэ,
Кезэ чигн зурһан зүүлин
Хамг эмтн амулц эдлж,
Теднэ хормад багтж,
Олн бидн үрдүдтэ-саддудтаһан
Өнр-өргн, инэдтэ-наадта бээхиг
Олн мана бурхмдн,
Аав-ээжинмдн сәкүсн өршәх болтха!

Әәрмд морджах көвүһән йөрәлһн

Әндр әәрмд йовжах мини көвүн,
Цаһан хаалһар йовж,
Цагтан күрх һазрган күрч,
Сурх цергә сурһулян
Седкл-ухаһан тәвж сурч,
Сәәнәр әәрмин кергән күцәж,

Саг, тохнятаһар межәһән харж,
Олн-әмтнә төвкнүн жирһлиг
Ончтаһар үүрмүдтәһән манж,
Орн-нутгиннь даалһвриг күцәж,
Алтн жолаһан эргүлж,
Амулц-менд гертән ирхиг
Олн Деедс бурхд,
Аав-ээжин сәкүсн өршәх болтха!

**Күргн көвүн хойрин
шин көдлмшинь йөрәлһн**

Өргн ик Окн Тецгрнь
Онъдин дөрвн цагт
Көкрәд уняртад бәәтхә,
Түүнә дор бәәсн әмтә-киитә тоотнь
Өсч, босч, өргжж бәәтхә,
Тедн дотр күргн көвүн хойрин
Таасж авсн хөөднь өсч-өргжж,
Торһн ноосан элвгәр өгч,
Урдк өвкнринь бәрж йовсн төриг
Үнн седкләсн сергәж, күцәжәх,
Күргн көвүн хойрин
Кежәх күндтә көдлмшинь уралан йовж,
Күүнд келүлл уга,
Кесн көдлмшәрн үзмжтә йовж,
Өскжәх хөөднь ик олз-ору өгч,
Жил болһн олн төлән өгч,
Эн кенә отар гихлә,
Эврәннь нерән дудулж,
Хальмг Тацһчдан нертә хөөчнр болхиг
Эәж-аавиннь сәкүсн өршәтхә!

Келснь:

САВХАЕВА МАРИЯ (МОНГЛ) ШАРКАЕВНА
(1929 ж. Хальмгин Эркетеновск (хөөннь Улан-Хольск)
улусин Цаһан-Нур селэнд төрсн күн)

Гер авчач ач көвүндэн нерэдсн йөрөл

Нэ, хээрхн,
Һазадк далань чальчаг цагт,
Һалвр зандн моднь бурһсн цагт
Дахули мөргүл өсксн Окн Тецгр,
Эн гер буулһжасн ач көвүнэ,
Ур-деежэн өргжэсн саамд
Ууж ханх болтн,
Эргндэн нур-усн болж,
Төгэлцгдэн ноһан-өвсн шавшж,
Делгүдэн очрлц төвкнүн бээж,
Гер авчасн ач көвүнэ
Бүрдэжэх өрк-бүлнь
Өлзэтэ цаһан хаалһта болж,
Үүднэснь эмэлтэ мөрн хөөһлго,
Эн кенэхмб гихлэ,
Басцга Баатрихн гисн нерэн дуудулж,
Ирсн бермдн кишг, буйнднь багтж,
Ут хорма, у ханцнднь багтж,
Өвр деернь күүкднь тогльж,
Ардк хорма деернь
Ишк, хурһнь тогльж,
Ирсн һазрнь байрта бахта бээж,
Зунквин шажнмдн делгрж,
Зурһан зүүл хамг эмтнэ хормад
Эн көвүн күүкн хойр амулһ багтж бээтхэ!

Гүн сурһуль чилэсн күүкән йөрөлһн

Мини күүкн тавн жилэ сурһулян чилэхэд,
Химик-биологин диплом авад ирв.
Химик-биологин диплом авсн күүкнэм,
Чилэсн гүн сурһульнь
Өлзэтэ цаһан хаалһта болж,
Тер бахмжтаһар чилэсн сурһуль-эрдм
Эклж кех сурһмжин көдлмшнь
Эврэ бийднь таста, туста болж,

Отг-ээмгдэн үзмжтэ болж,
Дорас өсжэх баһчудыг
Дигтэ-даратаһар, тоомсртаһар сурһдг
Нертэ, күщ дамшилтта багш болж,
Наснаннь туршар дипломиннь ачан

эдиж,

Кели-эмтндэн туста-олзта
Күндтэ сән күн болж өстхэ!

Һарсн зееһән йөрөлһн

Һарсн зе күүкнэм,
Наснь ут болж,
Кииснь шулун хатж,
Көлнь батар шоратж,
Эк-эцкдэн бат кишгтэ үрн болж,
Өндртэн, утдан сунж,
Өсч-босч, сурһуль-эрдм дасч,
Нертэ-төртэ күн болж,
Аав-ээжиннь седклинь
Аль чигн халхарн хацһах болтха, хээрхн.

Хэрд һарчах ач күүкән йөрөлһн

Нэ, хээрхн,
Хэрд һарчах ач күүкннь,
Одсн һазриннь кишг, буйнд күртж,
Ут хорма, у ханцнднь багтж,
Одсн авн өрк-бүлиннь авц-бээдл орж,
Кен икән күндлж,
Кен бичкнэн тевчж,
Авсн күргтэхән хоюрн
Тээлж, секгдшго,
Матилһж, матишго,
Татж, тасршго
Батта иньг-садлуд болж,
Күртсн хув-жирһлнь
Өлзэтэ цаһан хаалһта болж,
Зурһан зүүлин хамг эмтнэ хормад
Амулц багтх болтха!

мет

Дөрмд морджах көвүдиг йөрөлһн

Хээрхн, эндр ээрмд морджах көвүд,
Оч, церглх һазртн
Өлзэтэ, төвкнүн болтха,
Сээнэр седкл-ухаһан өгч,
Хойр жилэ ээрмин сурһулян дасж,
Күндтэ цергэ даалһвран тохнятаһар

Цергин ахлачнртан дурта нүднд үзгдж,
Дэн-дажг уга орчлц бээж,
Даалһврта ээрмин төрд шунмһаһар

Төвкнүн, эрүл-менд церглж,
Алтн шар наран мацнадан бэрж,
Дэрмин диилврэн һартан атхж,
Аав-ээжүрн, төрскн нутгурн
Амулц, байрта-бахта ирхитн
Деедс оln бурхд нөкд болтха!

Малын төлин йөрэл

Оln зүсн малмудмдн,
Үвлэс түрү-зүдү уга һарч,
Хөөд мана икрлж,
Үкр болн туһлж,
Дөрвн зүсн малмудмдн жил болһн төлэн

Өгдг шим-шүүсән икдүлж,
Идән, ээргмдн, өрм, тосмдн элвж,
Күүкдмн элвг-цатхлц бээж,
Өдр болһн ээргән искж, эркән нерж,
Өмнэк кевтән чигәһән бүлж,
Урдк цагиннь янз-бээдлд һарч,

Өвкнринь авъясан сергэж, шинрүлж,
Аав-ээжнриннь хуучн төринь, билг
эрдминь
Үрдүдтән, ачнр, жичнртән күц дассхд
Оln Деедс нөкд болтха!

Һазр усан төклһнә йөрэл

Нә, хээрхн, эндр бидн һазр-усан
тәкжәнәвидн,

Бидн цугтан мөргий, шүтий,
Деедин оln бурхднь, хээрхн,
Делкән эзн Цаһан Авһань,
Долан нөкдтә һал мацнань,
Бурхни зух,
Деедин оln бурхднь нөкд болтн,
Танд өргсн деежмдн
Ууж, идж, ханж,
Талвах болтн.

Танас арднь үлдсн хотын шавхр
Манд аршан болтха,
Күн, мал уга, хээрхн,
Зурһан зүүлин хамг әмтн
Түрмшг угаһар, төвкнүн бээж,
Цаһан үзгин сәкүснтн
Мадн деер харул болж,
Хамг зовлцгасмдн гетлгж,
Дән-дажг уга, санамр бээхиг,
Мана улан залата хальмгудиг
Амулц жирһлтә бээхиг
Танас суржанавидн,
Хээрхн, Делкән Цаһан Авһа,
Хээрлит, хәләһит маниг!

Келснь:

ШОНХОРОВА ХАЛГА БОРИСОВНА

(1910 ж. Хальмгин Яндһа

Мацга (хөөннь Лаганск) улусин Зурмт селэнд төрсн күн)

Гер авчах ач көвүһән йөрәлһн

Эндр гер авчах мана ач көвүн,
Ут наста, бат кишгтә болж,
Буулһсн үр күүктәһән
Батта иньгүд болж,
Аав-ээжиннь неринь дуудулж,
Амрж-жирһж, өрк-бүлән батлж,
Хашаһарн дүүрң малга,
Хормаһарн дүүрң үрдүдтә,
Оньдинд өркнь секәтә,
Утань тасрл уга һарч,
Үүднәснь машин хөөһл уга,
Хоюрн седкл-ухаһан медлңж,
Хажуһин хортн-дәәсн уга,
Өршәлт, буйн өрк-бүлднь тогтхинь
Олн бурхдын сәкүсн өршәж,
Ээж-аавиннь жирһләр
Эрүл-менд, амулң,
Өнр-өргн, байрта бәәтхә!

Худрин өмскүл йөрәлһн

Эндрк көвүнә гер авчах нээрин
Суусн сүүрмдн батта сүүр болж,
Жилин нег күүкән күүнд өгч,
Көвүһән кү кеж,
Элгн-садтаһан өнр-өргн болж,
Өсч-өргжж йовхимдн
Олн бурхдин сәкүсн өршәж,
Ээжнр-аавирнь болв чигн,
Эңкр худирнь болв чигн
Зурһан зүүлин хормад багтж,
Зуңкван Гегән зула деернь,
Маншрин Гегән зула деернь,
Хәрүл-хааһул болж,
Үүднәснь машин хөөһлго,
Кесн көдлмштән төв болж,
Келсн үгнь уралан йовж,

Кенә көвүн гихлә,
Теднә көвүн гиж,
Эк-эңкиннь болн эврәннь нерән келүлж,
Бәәсн һазриннь кишг, шим-шүүснднь
Багтад суухиг деедс өршәтхә!
Эндр бидн күндтә худиртан
Нежәһәд зах хувң нерәджәнәвидн,
Өмссн мана худнр чигн,
Өмскжәх бидн болв чигн
Ут наста, бат кишгтә болж,
Ээмднь өмссн өмскүлмүдмдн хурдн элж,
Эн мана худнр жилин нежәд өмскүл өмсч
йовхиг

Олн бурхдын сәкүсн евәж,
Бәәсн бәәрн һазриннь кишгт багтж,
Мацна тиньгр йовж,
Ээж-аавнь болв чигн,
Элгн-саднь болв чигн
Эндрк тогтсн өрк-бүлтәһән
Зурһан зүүлин хормад багтж,
Зуңкван Гегәннь зула деернь,
Маншрин Гегәннь мацна деернь
Хәрүл-хааһул болж йовхднь
Деедс нөкд болтхә!

Цергт морджах көвүдиг йөрәлһн

Эндр нергт морджах
Ахнр-дүүнрин, элгн-саддудын көвүд,
Күрх һазртан амулң күрч,
Сурх зөвтә сурһулян сурч,
Сәәнәр әәрмин кергән күнәж,
Мөрдиннь чикдүдт нар урһаж,
Алтн жолаһан эргүлж,
Мацна тиньгр, эрүл-менд
Аавнр-ээжнрән, ахнр-дүүнрән байрлулж,
Амулң гермүдәрн орж ирхинь
Олн бурхдын сәкүсн өршәтхә!

Өнгрсн көвүнд нерэдсн хотын йөрэл

Бурхи болсн көвүн,
Амулцин орнд төрж,
Ардан үлдсндән кишгән өгч,
Күрх зөвтә һазртан күрч,
Кергтә шүүврән күнднь өгч,
Эн нарта орчлңгдан эргж ирж,
Энкр нег саднаннь өрк-бүлд төрхиг
Оли бурхд евәтхә,
Эн нерэдсн хотыннь ур-деежнь күрч,
Идж, ууж, һадж, ханж,
Цааран хәләж йовж,
Цаглаһан таралңгин орнд күртхә!

Келснь:

АРТАЕВ ХЕЧИ ЭРДНИЕВИЧ

(1930 ж. Хальмгин Юстинск района Баруновск сельсоветин
Харан Худг селэнд төрсн күн)

Көвүн гер авхла тэвдг йөрэл

Гер авчах мана көвүн,
Өмөр өнр болж,
Аһурсар байн болж,
Салаһарнь тосн һоожж,
Сацнаһаснь көлсн һоожж,
Ачнран таньшго өнр болж,
Актан таньшго байн болж,
Өндр һазрт герэн бэрж,
Өвстэ һазрт малан хадһлж,
Эркнэснь эмэлтэ мөрн хөөһлго
Эн кенэв гихлә,
Цолан дуудулж йовхинь
Тецгр, бурхн өршэтхэ!

Хөөнэ дотрин йөрэл

Кезэнэ мана хальмг улс хө һарһхларн,
түрүлэд дотрынь чандг. Дотрынь чанад
болһчкад идхлэрн, тэвдг йөрэлиг би келж
өгхэр бээнэв.
Цаг дунд бээһлж,
Цасн цавд үвлзүлж,
Эцк нас өгч,
Мөцк жирһл өгч,
«Йов» гих зарһ уга,
«Ях» гих өвчн уга,
Өмөр өнр болж,
Аһурсар байн болж,
Идсн, уусн манд аршан болж,
Ижлнь олин болж өсч йовтха, хээрхн!

Эркин цацлмудын йөрэл

Кезэнэ хальмг улс эркэн нерэд һархларн,
нег медэтэ күүһэр (нег медэтэ күүндэн
өгэд) цацл цацулдг бээсмн.
Тиигэд түрүн цацлан деегшэн цацдг,
тер тэвдг йөрэлнь эн:

Энд бээсн ээж-аавдан
Үр-деежэн өргж,
Эдндэн бидн зальврж,
Өргндэн нуурмдн уста болж,
Үрглждэн теегмдн өвстэ болж,
Нутгмдн төвкнүн бээтхэ!
Цег, хээрхн!

Хойрдгч цацлан һалдан цацдг. Һалдан
эркин цацлан цацхларн тэвдг йөрэлнь эн:
Һазадын далаг чалчг цагт,
Һалвр зандн модыг бура цагт,
Һавшун мергнэн дахн өссн
Һалиннь Окн Тецгртэн,
Цег, хээрхн!

Һурвдгч цацлан архд талан цацдг. Архд
талан цацхларн, тэвдг йөрэлнь эн:
Хашл хар архд
Дунд уга дүүрцгэр,
Өлснәннь гес цатхж,
Ундаснаннь унд хэрүлж,
Оньдин дүүрц бээтхэ!
Цег, хээрхн!

Дөрвдгч цацлан эркин талан цацдг. Эркин
талан цацхларн, тэвдг йөрэлнь эн:
Эркнэстн эмэлтэ мөрн хөөһл уга,
Эн кенэв гихлә,
Эрднин Хөөчин гер гиж,
Нерэн дуудулж йовх болтха!
Цег, хээрхн!

Тиигэд цацл цацсн медэтэ күн түрүн
нег цөгц эркэн бийнь уудмн. Тер саамдан
тэвдг йөрэлнь:
Нэ, Чингс Богд өргж,
Чидл баһта мандан
Шавхрнь аршан болж йовтха!
О, хээрхн!

Келснъ:

ДЕЛИКОВА ЦАГАН-ХААЛГ МАНДЖИЕВНА
(1918 ж. Хальмгин Яндһа-Мацга нутгин
Багутовск ээмгин Моһа хотнд төрсн күн)

Зулын йөрөл

Нэ, ирсн шин жилмдн,
Өлзэтэ һаһан хаалһта болж,
Эндрк Зулан байртаһар кеж,
Эн-тер уга уга, мөнд-амулиц,
Байрта-бахта сууж,
Ирх жилдэн Зулан
Үүнэсн сээнэр кеж,
Жилэ насан авчах көвүд-күүкд
Ут жирһлтэ, бат кишгтэ болж,
Кен икчүдиннь наснд күрч,
Күмн эмтнэ жирһлд багтж,
Ээж-ааван, элгн-садан күндлж,
Өсч-өргжх болтха!
Бурхн Зуцкван Гегэнд багтж,
Баһчуд нугтан ут наста, бат кишгтэ

болж,

Кен негэн күндлж,
Ке жирһлэр байсж,
Күндтэ Зуцква бурхнаннь йөрөлд күрч,
Күмн эмтнэ сээхн хаалһар йовх болый!

Малмудын төл йөрөлһн

Нэ, хээрхн,
Мал-гер өсч,
Туһл, хурһн эдлж,
Хөд олар жирһж,
Хаша-хаалһар дүүрж,
Кесг олин селэдин малмуднь
Күмн-эмтндэн икэр олз болж,
Күчтэ кевэр делвтхэ,
Үс-тосан өгчэх
Эзнэ олин үкрмүд

Энгдэн өргэр өсч,
Икэр шимэн өгч,
Элвг-делвг кеж,
Олндан ик тусан күргж,
Эздүднь гем-зовлиц уга
Олар малан өскж,
Амулиц сээнэр жирһтхэ!

Сурһулян чилэсн ач күүкэн йөрөлһн

Дундын сурһулян чилэсн мана Пама,
Дурта эрдмэн дасч,
Ирх гүн сурһулян сурч,
Мөнд-амулиц өсч,
Ээж аавдан сээхн үрн болж,
Өсч, жирһх болтха,
Тер сурһуляснь чигн немүр
Дигтэ-дагта дала сурһуль дасч,
Байрта жирһлэр жирһтхэ!

Байрин нээрт һарһсн үкрт нерэдсн йөрөл

Байрин нээрт һарһсн үкрин сүмснь
Сүк бодин орнд төрж,
Идсн махн маднд аршан болж,
Жил болһн малан өскж,
Жил болһн сэн өдрин нээрт малын төлөн
Һарһж,
Өскж, асржах эзнэ килнц уга,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Һазаһарнь малнь дүүрч,
Герэрнь садн, үүрмүднь дүүрч,
Оньдин дөрвн цагт
Амулиц жирһж суухднь
Олин бурхд нөкд болтха!

Келснь:

ДОРЖЕЕВА КИШТЯ КУТАЕВНА

(1925 ж. Хальмгин Приволжск района Шамбай селэнд төрсн күн)

Олн баһчудыг йөрөлһн

Нэ, хээрхн,
Дорас өсч йовх мана олн баһчуд,
Зурһан зүүл эмтнэ амулц эдлж,
Зурһан зүүл эмтнд багтж,
Зула тиньгр, магна байрта,
Көк мөңк тенгрнь сээхн чилгр бээж,
Көрстэ алтн делкэнь төвкнүн бээж,
Көгшн буурл өвгн, эмгн болж,
Көвүд-күүкдэн дахулж,
Күмн эмтнэ жирһлд күргж,
Көк жөөлн ноһан деер,
Көөрк бичкн ачнр-зеенрэн таалж,
Кергтэ сурһуль-эрдминь дасхж,
Мөңк нас наслж,
Оньдин дөрвн нагт
Өлзэтэ сээхн жирһлэр йовхднь
Олн бурхд нөкд болтха!

**Сурһулян чилэсн күүкндэн
нерэдсн йөрэл**

Нэ, ода сурһулян чилэсн мана күүкнэ
Авсн дипломнь,
Өлзэтэ наһан хаалһта болж,
Кесн көдлмшнь кезэ чигн уралан йовж,
Келсн үгнь кезэ чигн үнн болж,
Ут наста, бат кишгтэ өсч,
Бәрсн керг-төрнь оньдин үзмжтәһәр
күңж,
Аав-ээжиннь нериг нерлүлж,
Амрх-жирһх нег батта саднла ниилж,
Зурһан зүүлин эмтнэ амулцд багтж,
Зовлц-түрү уга сән-сээхн йовхинь
Ээж-аавин сәкүсн, бурхд өршәх болтха!

Төвкнүн бөөлһнә йөрэл

Нэ, Алдр Төрскән харслһна дээнә һалв
экләд
Төвн жилин өөн иржәнә,
Тиигәд бидн түүнә (тер дэәнә),
Түрү зовлцгин, ик һаруһын
седкл-сананас
Ода шицкән төвкнжәнәвидн,
Дәкж мана үзсн зовлц, түрү,
олн зүсн мууг
Дорас өсчәх баһчуд, хәэмнь, бичә үзтхә,
Олн зурһан зүүл эмтн
Орчлцгин амулц эдлж,
Нарт делкән хормад багтж,
Өсчәх мана баһчуд
Эрдмтә-сурһульта өсч-өргжж,
Олн келн эмтнә байр жирһлд багтж,
Зула тиньгр, магна байрта,
Көк ноһан өвснәннь деер,
Көрстэ алтн һазриннь деер
Көөркн мана үрдүд-садлуд
Көгшн буурл эмгн, өвгн болж,
Төвкнүн, дән-дажг угаһар
Төрскн орн-нутгарн, таңһчарн
Таралцгин орн мет жирһхднь
Тенгрин олн бурхд нөкд болтха!

Келснъ:

КЕКИРОВА ЦАГАН-ХААЛГ ОЧИРОВНА
(1901 ж. Ээдрхнэ округин Шамбай селэнд төрсн күн)

**Нал тээлһнэ йөрэл
(гер авсн көвүнэ герт)**

Нэ, хээрхн, эндр өдр көвүһэн кү кеһэд,
Хөөһән һарһад, һалан тээжәнэв.

Ирсн бер мини,
Өлзэтэ һаһан хаалһта бер болж,
Күн болжаһ көвүн мини,
Ут наста, бат кишгтэ көвүн болж,
Хоюрн сэн иньг-амрг болж сууж,
Ут жирһлтэ, бат өрк-бүл тогтатха!
Хүрү-хүрү-хүрү!
Ирсн берин кишг-буйн
Шар толһата хуңын буйн-кишг болтха!
Хүрү-хүрү-хүрү!

**Күүкнд өрк-махн
авч ирсн цагт тэвдг йөрэл**

Нэ, хээрхн,
Ирсн худнр болв чигн,
Ирүлсн манахн болв чигн
Бээсн-бээрн һазртан цуһар
То бүрн, толһа менд,
«Я» гих ярвг уга,
«Ях» гих өвчн уга,
Олн зурһан зүүлин амулд багтж,
Орчлнгин жирһлд багтж,
Көк ноһана өвсән эдлж,
Киитн һолын усан ууж,
Зовлц уга, эрүл-дорул
Зула тиньгр,
Мацна байрта бээж,
Үр-садан кү кеж суухиг

Олн бурхд нөкд болж,
Ирсн худнр болн
Ирүлсн бидн нугтан
Татж, тасршго,
Мэтиһж, мэтишго
Сэн элгн-садн болж суунхай!

Һарсн нилхән йөрэлһн

Нэ, хээрхн,
Эндр өдр бичкнтэ болвидн.
Көвүнэс көвүн һарв.
Тиигэд эн йөрэл тэвжәнэвидн.
Көвүнэс һарсн көвүнэ,
Кииснь акж,
Көлнь шоратж,
Ээж-аавдан өлзэтэ үрн болж,
Ик сурһульта-медрлтэ
Сэн залу болтха!
Ут наста, бат кишгтэ
Өнр үрн болж өстхэ!

Хөөнэс һарсн хурһд йөрэлһн

Ю, дөрк, эндр мана хөөнэс икр хурһн
Һарв!
Хээрхн, һарсн хурһд олн болтха,
Хотар дүүрн хөд өстхэ,
Цуһар эн-тер уга
То бүрн, толһа менд,
Туста-олзта делгржэтхэ,
Өскжэх мини үрн-садн болв чигн
Мал герән элвгэр өскж,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Амулц, сээхн суух болтха!

Келснь:

САНГАДЖИЕВА ЯНКУРА МИШКИЕВНА
(1914 ж. Хальмгин Приволжск улусин
Шамбай селэнд төрсн күн)

Көвүнэ гер авлһнд нерэдсн йөрэл

Күн болжах көвүн,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Өмөрн олин болж,
Аһурсарн байн болж,
Герэрнь күн дүүрч,
Һазаһарнь мал дүүрч,
Көнжлэрн дүүрч көвүдтэ болж,
Көшгэрн дүүрч күүкдтэ болж,
Ирсн берин наснь ут болж,
Ирсн һазртан өлзэтэ, һаһан хаалһта
болж,

Хараһинь үзхлэрн хээсэн нерж,
Хаһрхаһинь үзхлэрн зүүһан сүвлж,
Кен икэн күндж,
Кен бичкнэн өкэрлж,
Көк теңгрин дор,
Көрстэ һазрин деер
Мацна тиньгр, седкл байн,
Хамңж өрк-бүл болжах баһчуд
Хээртэ хойр иньгүд болж,
Өмн-ардан үрдүдән дахулж,
Элгн-садан нуһараһинь тевчж,
Насни туршар сээнэр жирһнхэтхэ!

Һарсн зееһән йөрэлһн

Һарсн мана зе көвүн,
Өөкн дотрк бөөршн,
Өндгн дотрк уургшн,
Эрүл-дорул өсч,
Ээж-ааван, элгн-садан
Эрдм-сурһулярн байрлулж,
Орн-нутгтан, олин-эмтндән,
Туста үрн болж өстхэ!

**Сурһулян чилэсн ач күүкндән
нерэдсн йөрэл**

Диплом авсн мана ач күүкн Дина,
Өлзэтэ, һаһан хаалһта болтха,
Эклж кех багшин көдлмшн
Эврәннь седклднь туста, тааста,
Олзта-орута, ик керг-төр болж,
Эклэд сурһжах көвүд-күүкдн
Элвг-делвг, гүн медрл дасч,
Эрдм-сурһульнь ик үзмжтэ болж,
Эк-эңкдән тоомсрта үүрдүд болж өсч,
Эн көдлмшиннь хажуһар
Эңкр ач күүкн мини,
Эврәннь седкллэ харһсн
Элгн-садин болх үр көвүнлэ хәннж,
Ут нас, бат кишг эдлж,
Аав-ээжиннь нер һарһж,
Эн кенэ күүкн гихлә,
Омадыковин күүкн гиж келүлж,
Отг-нутгтан, олин эмтндән
Нертэ-төртэ багш болж өстхэ!

Келснй:

САРАНГОВА МАРИЯ САНИЧИКАЕВНА

(1917 ж. Ээдрхнэ округин Енотаевск района Екатеринбург селэнд төрсн күн)

Шин жилин йөрэл

Эн делгрж ирсн
Хөн жилин байр-бахд багтж,
Зула тиньгр, магна байр,
Зуцква бурхна гегэн-герлд багтж,
Цугтан бүүрэрн байн болж,
Байрта-бахта, мөнд-амуц сууж,
Үрдүд-садудмдн сурхульта-эрдмтэ болж,
Бээсн биймдн ут наста, бат кишгтэ болж,
Онйдин дөрвн цагт
Улан залата мана хальмгуд
Өнр, амуц Хальмг Таңчиннь нерэн
дуудулж,
Уралан жирһлдэн ишкж,
У теегэн кеерүлж,
Байр-бахта, амуц бээтхэ!

Буусн һазр-усна йөрэл

Буусн бүүрмдн,
Байрта, цаһан хаалһта болж,
Бүгдэрн олин болж,
Бээсн һазр-уснаннь заян-сэкуснд багтж,
Зула тиньгр, магна байр,
Зуцкван Гегэнд багтж,
Өрк-бүлэрн өсч-өргжж,
Үрн-садудмдн сурхульта-эрдмтэ болж,
Амуц, төвкнүн бээхдмдн
Олин Деедс нөкд болтха!

**Хөрд морджах күүкндөн
нерэдсн йөрэл**

Күн болад, күүнэ ээмд күрэд,
Хэр һазрт морджах му күүкнмдн
Хэрин халасн болж,
Одсн ээмг-алвтын кишгт багтж,
Олин эмтнэ жирһлд күртж,
Байрта-бахта йовтха!

**Дунд хүрмин йөрэл
(Ик өрк орулһна йөрэл)**

Цээлһвр: Дунд хүрм гисн, күнд хотан
белдэд, хүрмин өрк-махан күүкнэ эк-
эцкднь болн элгн-саддудтнь авч ирнэ. Эн
саамд (дунд хүрмлэ) күүкнэ эк-эцкэс, элгн-
саднась кедү хот идхинь медж авна.
О, маннь, хээрхн,
Ирсн мана худнр,
Өлзэтэ цаһан хаалһта иньгүд болж,
Мана хэлэсн му күүкн
Одсн һазриннь хөөрмг хораж,
Худнр, тадна төр бэрж,
Тадна жирһлд багтж суутха.
Ирүлсн бидн болн
Ирсн худнрмдн
Өлзэтэ цаһан хаалһта,
Байрта-бахта худнр болж,
Ниилжэх күүкн көвүн хойр
Татж, тасршго, матилһж, матишго,
Батта иньгүд болж,
Насни туршар жирһцхэтхэ!

Сурхулян чилэсн ачдан тэвсн йөрэл

Сурхулян чилэж ирсн ач мини,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Сурсн сурхульнь бийднь туста болж,
Олин дундан тоомсрта,
Отг дундан байрта,
Ик сурхулин эрдмэн олзлж,
Йосн-йовдлан һартан бэрж,
Амрч-жирһж суух болтха!

Малын төлд нерэдсн йөрэл

Төлэн өгчэх малмуд,
Тооһарн оһн болж,
Түргн өсч-өргжж,
Тус-олзнь элвг болтха!
Хэлэж-хадһлжах эздүднь
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Малмудыннь шүүснд багтж (бахж),
Байрта-бахта суутха!

**Дэрмд морджах ач көвүнд
нерэдсн йөрэл**

Дэрмд морджах ач көвүн,
Орн-нутгин төр харсч,
Уралан йовж, цергин номан дасч,
«Йов» гих үүл уга,
«Ях» гих өвчн уга
Оһн жилдэн сурһулян сурад,
Эңкр орнаннь чинринь аксж,
Байрта-бахта герүрн иртхэ!

Орн-нутгтан тэвжэх йөрэл

Бээсн һазр-уснмдн,
Цаһан Авһан сэкүсн тогтж,
Зурһан зүүлин у хорман
Утьхн зүүд багтж,
Зуңква бурхна гегән-герлд багтж,
Зовх түрү уга,
Яхлх өвчн уга,
Зула тиньгр, маңна байр
Оһн нутгмдн дән-дээсн уга
Төвкнүн бээж жирһхмдн
Оһн бурхд ээлдтхэ!

Ирсн шин жилин йөрэл

Ирсн шин жилмдн,
Өлзэтэ цаһан хаалһта болж,
Цугтан хөн жилиннь байр-бахд багтж,
Зула тиньгр, маңна байр,
Зуңкван гегэнд багтж,
«Йов» гих үүл уга,
«Ях» гих өвчн уга бээж,
Орн нутг төвкнүн,
Дән-дажг уга бээж,
Орчлңгин жирһл ик байрта болж,
Оһн зурһан зүүдин уутьхн хормад багтж,
Байрта-бахта суухимдн
Мээдрин Гегән өршэх болтха!

Төвкнүн бээхд нерэдсн йөрэл

Ирсн хөн жилмдн
Өлзэтэ цаһан хаалһта жил болж,
Орн-нутг төвкнүн бээж,
Орчлңгин жирһл ик байрта болж,
Дән-дажг уга,
Гем-зовлң уга,
Цугтан байрта-бахта жирһж,
Му күүкдмдн сурһуль-эрдмән дасч,
Эврәннь Таңһчдан тоомсрта үрдүд болж
өсч,
Байрта-бахта бээтхэ!

Келснй:

УБУШАЕВА УСНЦА СОХОРОВНА

(1913 ж. Хальмгин Яндһа Мацга улусин Баруна аэмгт төрсн күн)

Көвүн гер авлһнд нерәдсн йөрәл

Нә, күн болжах көвүн күүкн хойр,
Ут наста, бат кишгтә болж,
Ирсн бер өлзәтә, һаһан хаалһта болж,
Эәж-аавдан эңкр үрн болж,
Суусн сүүрнй бат болж,
Өркән өндәлһсн көвүн
Нүүхләрн, тоорман бүргүлж,
Бүүрлхләрн, утаһан бүргүлж,
Онйдинд үүднәснй эмәлтә мөрн хөөһлго,
Эркнәснй олин күн хөөһлго,
Эн кенә гихлә,
Эәж-аавиннй нер келүлж,
Хотарн дүүрц күүкдтә болж,
Хотарн дүүрц малта,
Олин үрдүд-саддудан өскж-өргжүлж,
Олин күүкдиннй кишг әдлж,
Цал буурл сахлта өвгн,
Цаһан буурл үстә эмгн болж,
Цевр сәәхн жирһләр көгшрх болтха!

Келснь:

ЭРДНИЕВ АНДРЕЙ ШАЛЯГОВИЧ

(1927 ж. Хальмгин Приволжск района Батута аэмгт төрсн күн)

Худирт нерэдсн йөрэл

Күндтэ худир, олин манахс,
Ирсн ирүлсн уга,
Татж, тасршго,
Матилхж, матишго,
Шар тоснла эдл хээлцхү,
Шар зуснла эдл бэрүцхү,
Бат худ-худир болж,
Амулц, ни-негн седклэри
Ахир-дүүнр мет
Итклтэ элгн-садн болхитн
Олин Десед бурхд өршэж хээрлгхэ!

**Күүкд улсин нарт делкэн
сэн өдрин йөрэл**

Нарт делкэн күүкд эмте,
Ни-нег ноолдахарнь бүрдэсн байрта
Моһа сарин нээмн өдртн
Мөцкинд мандлж нарн харч,
Мацна тиньгр, седкл байн,
Менд, гем-шалтг уга,
Авсн авальмудтаһан нииццхү бээж,
Өрк-бүлмүдэн өскж батлж,
Олин үрдүдэн хархж,
Кесн көдлмштн йовудта болж,
Үрдүдтэ-саддутаһан, ачнр-зеенртэһан
Аль бээсн һазртан
Амулц, төвкнүн, дэн-дажг уга суухитн
Олин бурхд өршэх болтха!

**Сурһулян чилэсн
зеедэн тэвсн йөрэл**

Нэ, хээрхн,
Сурһулян чилэсн мана зе,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Дассн сурһульнь бийднь зөөр болж,
Седснь номин төрэр күцж,

Олин эмтндэн тоомсрта билг болж,
Ухан-седклинь билг болж,
Ондин дөрвн цагт
Нөкл-живр, тус болж,
Эгч-дүүдэн, элгн-садндан,
Отг-ээмгтэн, олин эмтндэн
Тоомсрта сурһульта-эрдмтэ,
Сэн, шунмһа күн болж,
Тер авсн күчтэ цааснь
Ондиндэн бийднь нөкл-живр болж,
Кесн көдлмшнь уралан йовж,
Келсн үгнь күцц болж,
Ут нас, ут жирһл эдлж,
Көгшдүдиннь төр бэрж,
Улан чирәһәри байрта-бахта йовхднь
Олин бурхд нөкл болтха!

Цергт морджах ач көвүг йөрәлһн

Нэ, хээрхн,
Улан цәәһәри деежән бэрж,
Хар әркәри цацлан цацж,
Холд морджах үрән йөрәжәнәвидн:
Эндр цергт йовжах
Эцкр мана му ач көвүн,
Ата-марһаһан күүнд өгл уга,
Сурч-дасх сурһульнь
Седкл-уханлань ирлцж,
Бууһин сумнас хурдн,
Эрвәкәһәс гиигн
Аль чигн төрдән
Алдл уга йовж,
Олин цергә үүрмүдтәһән
Амулц, менд-мөцк йовж,
Хатуднь дандл уга,
Хәәхрднь сүртә йовж,
Арслцгин Арг Улан Хоцһрин үлгүрәр
Оруд цергин өмн йовж,
Хәрүд цергин ард йовж,

Хээртэ баатрын нер дуудулж,
Хэрү гер талан менд ирхднь
Оли бурхд нөкд болтха!

Төвкнүн бээлһнэ йөрэл

Нэ, хээрхи,
Көк тенгрин дор,
Көрстэ һазрин деер,
Шар нарна гегэнд
Орчлңгин зурһан зүүлин амулңд
Орн-нутгарн бээх
Оли келн эмтс,
Дэн уга, төвкнүн,
Дажг-мухла уга, санамр бээж,
Идх-уухнь элвг болж,
Ээмдэн өмсх хувц-хунрнь
Мөңкиндэн шинэр бээж,
Нарт делкэн ни-негн жирһлд багтж,
Бээсэрн нуһарн амулң-менд
Ээж-аавтаһан, үртэ-садтаһан
Кен-негэн күүндлж, тевчж,
Ни-негн, мацна тиньгр,
Байрта-бахта суухдмдн
Оли бурхд нөкд болтха!

**Малын төл авлһнд
нерэдсн йөрөлһн**

Нэ, хээрхи,
Өргн у теегнь,
Онъдиндэн көкэр бээж,
Ундын уснь киитэр бээж,
Тавн зүсн малыннь
Төлнь оли болж,
Тохмнь сэн болж,
Нооснь ут болж,
Үснь өткн болж,
Махнь шимтэ болж,
Уңһнь жора болж,
Арднь дахсн оли келн малчнрин
Наснь ут болж,
Гер-бүлтәһэн, үрдүдтә-саддудтаһан
Амулң байрар жирһж,
Оли күүкд-көвүдтән
Эрдм-сурһуль дасхж,
Асрад, өксн малыннь күчэр
Оли келн эмтндэн
Элвг-делвг хот-хол һарһжахинь
Оли бурхд өршөх болтха!

Келснь:

ЭРДНИЕВА ЕВДОКИЯ ИВАНОВНА
(1924 ж. Ээдрхнэ округин Харбалинск района
Данилова селэнд төрсн күн)

Төрсн күүкндэн нерэдсн йөрэл

Эн төрсн күүкндэн,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Ээж-аавдан энкр үрн болж,
Ухата, эсвтэ, тоомерга,
Сурхульта, эрдмтэ, билгтэ,
Хурн-хурдн өсч-босч,
Ардасн оln дүүнрэн дахулж,
Амулц сэн жирххинь
Оln бурхд өршэх болтха!

**Сурхулян чилэсн көвүндэн
нерэдсн йөрэл**

Сурсн сурхулян чилэсн
Сансн дипломан авсн көвүндэн,
Седклэннь харһсн эрдмнь бийднь туста
болж,
Кесн көдлмшнь уралан йовж,
Келсн үгнь үнч болж,
Оln-эмтндэн тус күргж,
Үүрмүд дундан үзмжтэ болж,
Ут нас, бат кишг, у жирһл эдлж,
Ээж-аавдан үнтэ-энкр үрн болж,
Амулц-байрта йовх болтха!

Келснь:

ЭРДНИЕВА МУЛЬЖАН ОНТИЕВНА
(1918 ж. Хальмин Хошуд нутга Харба селэнд төрсн күн)

Төрсн ачан йөрөлһн

Нэ, ода мана ач көвүндмдн нег бичкн
күүкн харв. Тер ачас харсн күүкндән бидн
Герлэ гиж нер өглэвидн.

Мана төрж ирсн Герлэмдн,
Оли мадндан өлзэтэ, цаһан хаалһта,
Ут наста, бат кишгтэ күүкн болж,
Ардасн оли дүүнрэн дахулж,
Көлнь шоратж.
Һарнь һанзһд күрч,
Эрүл-дорул, эвтэ-довта,
Элвг-сарул цогцта,
Менд-амулц өсхинь
Деедс оли бурхд нөкд болтха!

Гер авчах көвүнд нерәдсн йөрәл

Нэ, хээрхн,
Мана күн болжах көвүн,
Өркән өндәлһж,
Ууран һарһж.
Батта сән өрк-бүл болж,
Хормаһарн дүүрц күүкдтэ болж,
Хотарн дүүрц малта болж,

Өнр-өргн өсч-өргжж,
Эн кенәхмби гихлэ,
Эврәннь боли өвк-эцкиннь нерән келүлж,
Ут наста, бат кишгтэ
Сән өрк-бүл болж суухднь
Бурхд нөкд болтха!

**Сурһулян чиләсн күүкндән
тәвсн йөрәл**

Нэ, хээрхн,
Мана сурһулян чиләсн күүкнә,
Авсн цааснь өлзэтэ цаһан хаалһта болж,
Сурсн сурһульнь бийднь туста болж,
Аав-ээждән, оли әмтнд цугтаднь
Цаһан хаалһиннь өлзәннь хальдж,
Кесн көдлмшнь уралан йовж,
Келсн үгнь тоомсрта болж,
Насн турштан
Мел нег цегән ухата,
Цевр күңц үгтэ,
Оли дотран ончта,
Әмтн дундан эрдмтэ,
Эвтэ-арһта бәәдг
Ончта сән күүкн болтха!

Келснь:

БАДЛЕЕВА БУЛГУН БУДАЕВНА

(1929 ж. Хальмгин Яшкульск улусин Чилгр селэнд төрсн күн)

Гүн сурхуль чилэсн күүкэн йөрэлһн

Эндр докторин сурхуль чилэсн
мана күүкн,
Авч ирсн чинртэ наасан эдлж,
Кесн көдлмшнь үзмжтэ йовж,
Келсн үгнь тоомсрта болж,
Олн-эмтнэс ард үлдгго,
Отг-нутгтан туста көдлж,
Амулц, мацна тиньгр йовхинь
Аав-ээжиннь сэкүсн евэтхэ!
Эндр өдр бидн йир икэр байрлжанавидн.
Эмчин сурхуль чилэхэд,
Мана күүкн дипломан авч ирсн,
Элгн-саддудан нуглулад,

Байрин нээрэн кехэд,
Күүкэн йөрэжэнэвидн.
Ода мана күүкнэ
Авч ирсн дипломнь
Өлзэтэ цаһан хаалһта болж,
Оньдин амулц, мацна тиньгр йовж,
Кесн көдлмшнь үзмжтэ болж,
Күүнд келүлл уга,
Нохад хунулл уга,
Күчн-чидлэн хармлго,
Сурад ирсн гөмтэ улсиг
Седклэн тэвж, шалтгинь медж эмнхднь
Сурхуль-эрдмнь, седкл-ухань
Сэн нөкд-дөң болтха!

Келснъ:

БАТНАСУНОВ ТЕТЯ ЭРДНИЕВИЧ

(1916 ж. Хальмгин Ик-Цоохра (хөөннь Яшкульск) улусин
Яшкуль селэнд төрсн күн)

Һарсн зееһән йөрәлһн

Эндр һарсн мини зе,
Өлзәтә уг наста болж,
Ээж-аавдан эңкр болж,
Өсч-босч, эрдм-сурһуль дасч,
Дассн эрдм сурһульнь
Насни туршар жирһлинь байсаж,
Нертә-төртә өсхинь
Деедс оһн бурхд өршәтхә!

Гүн сурһулян чиләсн зе күүкән йөрәлһн

Ода минь зе күүкн, Хальмг универси-
тетд сурад, тавн жилдән сәәнәр дасад,
күндтә улан диплом авч ирснднь үнн
седкләсн йөрәлән тәвжәнәв:

Арһлл уга шунж, гүн сурһулян чиләж,
Авсн мини зееһин дипломнь,
Бийднь ик олз-тус болж,
Сурсн күүкднь-көвүднь
Сән медрл авч,
Эврән бийнь күндтә багш болж,
Отг-нутгтан тоомсрта болж,
Оһн-әмтнә багшин нер зүүж,
Амуһң жирһх болтхә!

Келснь:

БУВАЕВ СОХР КАВЕЛЬДИНОВИЧ
(1930 ж. Хальмгин Приютненск района
1-гч Үлдчн селэнд төрсн күн)

Цээһин йөрэл

Цэ шингн болв чигн,
Идэнэ дееж,
Цаасн нимгн болв чигн,
Номин көлгн, – гиж келдг.
Тиигэд эн нээһэрн йөрөжэнэв:
Һазрын өндрт герэн бэрж,
Өвснэ көкд зелэн татж,
Актан таньшго байн болж,
Ачнран таньшго өнр болж,
Хашань дүүрц малта,
Хавтхнь дүүрц мөңгтэ бээж,
Ут наста, бат кишгтэ,
Үртэ-садтаһан амрч-жирһж йовцхатн!

Малын туск йөрэл

Хэлэсн мана малын
Төлнь ик болж,
Үкр болһн саасн саамдан
Суулһ дүүрц үс өгч,
Туһл, бүрүд чивх-чинэтэ болж,
Хөн болһн икр хурһ һарһж,
Жил болһн ут, күнд, чивх ноос өгч,
Хэлэжэх малчнрин, хөөчнрин нернь
Олн дундан туурч,
Омгта, живртэ болж,
Эн кенэхн гихлэ,
Бууван Сохрин үүрмүд гиж,
Арсн малмуднь, хөөднь
Орчлңгин өвчн уга,
Ончин үүл уга өсч,
Эврэн бийсиннь авсн мөңгнь,
Зөөсн зөөрнь элвг-делвг болж,
Иден-ууснь аршан болж,
Өрк-бүлмүдтэһэн олна хаалһар
Амулц сээнэр жирһтхэ!

Хүрмд ирсн махна хотын йөрэл

Түрүлэд гиичд (хүрмд) ирсн улсан
йөрөһэд, дарунь махна хотыг (гиичин-
хүрмин) йөрөдг йоста.
Ирсн ирүлсн уга,
Цуһар байрта-бахта сууж,
Күүкн-көвүнэ төриг
Номин йосар күнэж,
Цугтан шалтг, шар-бор уга,
Орчлңгин үүл-аюл уга
Олн-эмтнэ алтн хаалһд багтж,
Күн болжах күүкн-көвүн хойр
Күүнэ ээмд күрч йовх болтха!
Авч ирсн хотнь
Манд аршан болж,
Ут наста, бат кишгтэ бээж,
Малын ижлнь түм күнж,
Хооран һархларн, зуд уга,
Өмэрэн һархларн, чон, ноха уга,
Һарһсн малын сүмснь
Сук бодин орнд төрж,
Махнь маднд аршан болтха!

Әәрмд морджах отхн көвүһән йөрәлһн

Әәрмд морджах мини отхн көвүн,
Улан нергин сурһулиг
Ухаһан тэвж, сээнэр дасч,
Орн-нутгиннь төвкнүн харсч,
Амр-анхун үүрмүдтэһән нерглж,
Цаглаһан байрта-бахта йовж,
Алтн жола эргүлж,
Аав-ээждән амулц-менд ирх болтха!

Шин бүүрин йөрэл

Мана көвүнэ өрк-бүлин
Буусн бүүрнь өлзэтэ болж,
Бэрсн гернь бээшц болж,
Ут нас, бат кишг эдлж,
Кесн көдлмшнь үзмжтэ болж,
Келсн үгнь үнтэд тоолгдж,
Олн дундан тоомсрта йовж.
Өсч-өргжж, өнр болж,
Кен икчүдиннь наснд күрч,
Амулц сэн жирхх болтха!

Гүн сурһуль чилэсн көвүһән йөрәлһн

Хальмг университетән чиләһэд,
Дипломан авч ирсн көвүнмдн,
Авсн күндтэ цааснчнь
Өлзэтэ цаһан хаалһта болтха,
Ирх жирһлдчнь дөң-нөкд болж,
Кесн көдлмшчнь үзмжтэ йовтха,
Келсн үгчнь тоомсрта болж,
Отг-нутгтан олз орулж,
Олн-эмтндән тусан күргж,
Ут нас наслж,
Бат кишг эдлж,
Аль чигн улсин түрү-зөвинь медж,
Эврәннь эрдм, чидлән эрвл уга
Кергтэ цагтнь эврән орлнж,
Өсч-босч, батрж,
Амулц сэн жирхх бол!

Келснъ:

ГАРЯЕВА НАМИН ДЖАВАКАЕВНА
(1924 ж. Хальмгин Улан-Хольск района
Улан Хол селэнд төрсн күн)

Көвүнө герин йөрөл

Бэрсн гернь бээшн болж,
Бээсн эзднь ут наста,
Бат кишгтэ болтха,
Таалдгнь көвүд-күүкд болтха,
Таслад уйдгнь торһн болтха,
Урдк оln көгшриннь
Бэрң бэрж,
Олна бурхд бууж,
Орчлңгин жирһлд багтха!

Шин бүүрин йөрөл

Буухд утан бүргж,
Нүүхд тоосн бүргж,
Бүүрин буйн-кишг
Буусн эзднь хальдж,
Хулха, худл уга,
Хов-шив уга.
Чим хорхан шилэн уга,
Хур-борань дуслж,
Хурң нарн мандлж,
Зурмна толһад хадлһта,
Зуухин амнд тооста,
Үкр, гүүни сүж,
Үсн, тосн элвг,
Хаалһар йовсн улс
Хажуһартн эс һартха,
Хэр, халунас ирснднь
Хаалһин ундинь белдж,
Хээстэ хотан кеж,
Бүүрин өлзэ хальдж,
Бүстин аюлас зээлңһү,
Бүрн төгс менд
Бүгдэр амулң бээңхэтн!

Хаврин йөрөл

Цасн шулун хээлж,
Цандг-усн элвдж,
Нарни герл дулатхад,
Нoһан өвсн нээхлэд,
Хуңын өвр хуһрл уга,
Хурһна шиир кемтрл уга,
То күтң, толһа бүрн,
Хулха, худлын аюл уга,
Хов-хуужин шилтэн уга,
Өмтн делкэ цуһарн
Амулң менд бээтхэ!

Баһчудыг йөрөлһн

Эңкр мана баһчуд,
Ут нас наслж,
У жирһл эдлж,
Аавдан ачта болж,
Төрскндэн туста болж,
Түмн оlnдан нертэ болж,
Нарн мет герлтж,
Намч мет делгрж,
Зун нас наслж,
Зун намр үзж,
Үргжлэд эрүл-менд
Өвчн-шалтгас зээлж,
Өлзэтэ жирһлэр жирһтхэ!

Ик насни өөнийн йөрөл

Зөөр ик насни
Зөвтэ өөнийнъ темдггжэх ах,
Зун нас наслж,
Зун хавр үзж,
Үрн, ачиннь сээниг үзж,
Ачиран таньшго өнр болж,
Актан таньшго байн болж,
Ут нас наслж,
Утллта жирһл эдлж,
Цаһан сээхн санатаһан
Цаадк насндан мөңкртхә!

**Сээһән хээсн ээждән
нерәдсн хотын йөрөл**

О, хээрхн, эндр сээһән хээсн
Мана күүндтә ээж,
Зууран бүдрл уга, түгчл уга,
Күрх һазртан күрч,
Кевтсн ормнь бул болж,
Ардан үлдсн үрн садндан
Кишгән, насан үлдәж,
Цуг мууһинь авч, сән тоотинь үлдәж,
Эндрк нерәдсн хотын ур-деежнь бийднь
күрч,
Цадж, ханж, һааран хэләж,
Шавхрнь манд аршан болж,
Дәкж эн гертән
Му юм бичә үзүлтхә,
Күрх һазртан күрч,
Нег сән саднаннь үрнд
Эргж ирж, төрх болтхә!

Келснь:

ГИЛЬГИРОВА БОВА ШАЛБУРОВА

(1922 ж. Хальмгин Улан-Хольск района Центральн сельсоветин
Улан Хол селэнд төрсн күн)

Элгн-садан гиичлһнэ йөрэл

Уул хальмгин авъясар,
Уңг-тохминнь зангшалар
Улан залата хальмгуд,
Улан занди нээһэн чанад,
Кел ээдрм агтаһар,
Керэ даам өрмтәһәр,
Зөв эргүлж шаңһарн
Йирн йис самрад,
Күндтә гиичд хойр хардад,
Кезэңкәри бэрүлж өгнхэй!

Ирсн күндтә гиичин йөрэл

Эндр хурсн элгн-садарн
Өнр-өргн болж,
Маңна тиньгр, маш байрта,
Стол деернь дүүрң болж,
Уух-идхнь элвг болж,
Үүднги оньдинд секәтә бээж,
Үр-өңгтн олин болж,
Уңг-тохминь нерән дуудулж,
Үүрмүдтән үлгүр, үзмж болж,
Үүндән сээхн амулң жирһнхәтн!

Көвүнә бәрсн герин йөрэл

Бәрсн гернь бээшң болж,
Бәэх эздүднь ут наста,
Бат кишгтә болж,
Олин көгшдүдиннь бәрң бәрж,
Отгиннь бүүрт бууж,
Орчлңгин жирһләр жирһгә!

Олин-әмтнә төвкнүн бәэлһнэ йөрэл

Көк мөңгн оһтһуһин дор,
Көрстә һазр деер,
Зурһан зүүлин ут хормаднь,
У ханңиднь багтж,
Маңна тиньгр, махла хооран,
Маш байрта, мандисн нарта
Менд-амулң, ни-негн жирһнхәтн!

Малын төл йөрәлһн

Хавр ирхлә, мал-аһурсн, әмтә-киитә
юмс нуһар төлән өгдг йоста.
Мана таңһчин хөөднь икрлж,
Үкр болһнь туһлж,
Иңгн болһнь ботхлж,
Гүүднь нугтан уңһлж,
Төлмүднь олар өсч-өргжж,
Көк девән өвсән идж,
Киитн булгин усан ууж.
Хэләж-хадһлж йовх
Хальмгин малчнр, хөөчнр
Менд-амулң, маңна тиньгр
Малмудан сәәнәр өскж,
Уух-идхнь дала болж,
Үсн-тоснь элвг болж,
Көндлңгин шалтан, шар-бор уга
Күүкд-шуухдтаһан нугтан
Ке сәэхн жирһх бәәтхә!

Келснь:

ДЖУКАЕВ НЯМИН ДОРДЖИЕВИЧ
(1923 ж. Хальмгин Эркетеновск (хөөннь Яшкульск) улусин
Цаһан Усн селэнд төрсн күн)

Төрсн көвүг йөрэлһн

Нэ, хээрхн,
Улан зандн нээтн
Урл деертн өрмтж,
Учрад ирсн көвүн үрнтн
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Эн кемб гихлэ,
Улан залата хальмг гиж,
Тохман дуудулж йовх болтха!

Хөрд һарчах күүкән йөрэлһн

Цэ шиңгн болв чигн,
Идэни дееж болдг,
Цаасн нимгн болв чигн,
Номын көлгн болдг, – гидг
Үлгүрин чинрэр эклж йөрөжөнөв:
Нэ, хээрхн, мана күүкн,
Одсн һазртан амрч-жирһж,
Ут нас, бат кишг эдлж,
Хашаһарн дүүрн малта болж,
Герэрн дүүрн үртэ-садта болж,
Дүүрж-дүрклж, жирһж йовтха!

Ирсн худнриг йөрэлһн

Нэ, хээрхн,
Ирсн мана худнр,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Татв чигн, тасрш уга,
Матилһв чигн, матиш уга,
Батга, эңкр саддуд болж,
Дүүрж-дүрклж йовнхай!

Орж ирсн берән йөрэлһн

Нэ, хээрхн,
Орж ирсн мана бер,
Ут наста болж,
Бат кишг эдлж,
Аав-ээжэн күндлж,
Ахир-дүүнрэн өкөрлж,
Авсн авальтаһан амрч-жирһж,
Хашаһарн дүүрн малта,
Герэрн дүүрн үртэ-садта болж,
Нерән өөдлүлж, дуудулж йовх болтха!

Сурһулян чилэсн ачан йөрэлһн

Нэ, ач көвүн,
Сурад төгсэсн сурһульчнь
Бийдчнь сэн эрдм болж,
Дассн эрдм-билгчнь эмтнд үзмж болж,
Дорас өсч йовх дүүнртэн
Дөң-нөкдэн седклэсн күргж,
Дасх сурһулинь гүүдүлж дасхж,
Дегн нугтан өсч-өргжж,
Улан залата хальмгин нерән
Утднь дуудулж йовнхатн!

Малын төл йөрэлһн

Нэ, хээрхн,
Көк ноһан көкрэд һарч,
Көдәһәр дүүрн малтн
Сэн-сээхн төлән өгч,
Өнр-өсклң болж,
Өргн теегэр налатха,
Олн хальмгин малчнр
Өргж, байсж, олз иктэ болтха!

Келснь:

МАНДЖИЕВ ДЖИМБЯ ЭРДНИЕВИЧ

(1903 ж. Хальмгин Харухс нутгин (хөөннь Яшкульск района)
Утта селэнд төрсн күн)

Күүкнд ирсн хүрмин хотын йөрэл

Ода минь тэвхэр бээх йөрэл иим
нээлһвртэ. Кезэнэ күүкнд эрк авч ирэд,
худ болхлаг, худнран авч ирсн хотын
йөрэл гihэд тэвдг билэ. Тер йөрэлнь иим
болна. Авч ирсн хөөнэ магна толһаг дееж
бэрэд, иигэд йөрэл тэвдг билэ:

Нэ, эн хөөнэ сүмснь,
Му зайтнасн гетлж,
Сэн төрд орж,
Иден-уусн махн, шөлнь
Манд идэн-ундн болж,
Ижлнь насни налд,
Өргни хард,
Өвснэ көкд,
Зуд-турнха уга
Өсч-өргжх болтха!
Ирсн, ирүлсн уга нуһар
Эңкр иньг-саддуд болж,
Ухан, тоолвран хувалцж,
Үрн-садан өскж,
Үүнэсн байрта-бахта бээхиг
Олн бурхд өршэх болтха!

Көвүн гер авхд тэвсн йөрэл

Көвүд, күүкд гер-мал, өрк-бүл тогтахла,
күмни жирһл эдлтхэ гihэд тэвдг йөрэл:

Бурхн, теңгрнь өршөж,
Буйн-кишгнь ирж,
Хэнцсн көвүн күүкн хойр
Эңкр хойр иньг болж,

Эн һаргч нарнанны гегэнд багтж,
Һазр-уснанны шиминь эдлж,
Ухан седклэн негдүлж,
У, тевчнһү седклтэ болж,
Уул гергнәннь эңкр болж,
Ут наснанны жирһл эдлж,
Буусн-бүүрлсн һазриннь
Буйн кишгтнь багтж,
Өмэр олн болж,
Аһурсар байн болж,
Ачта аав-ээжиннь
Ач-тусинь хэрүлж,
Хаврин теегин көк ноһанд
Хээртэ көвүд-күүкдэн өскж,
Хамг эмтнлэ жирһж суухитн
Олн бурхд өршэх болтха!

Олн эмтн амулц эдлхин йөрэл

Һазр-усиг Цаһан Авһарн өршөж,
Һазр деерк тэрэн-урһиннь үрнкэ угаһар
урһж,
Өмтэ-киитэ хамг зуд-түрнхэ уга өсч,
Орчлнд олн-эмтн дэн-дажг угаһар бээж,
Өсчэх мана үрдүд,
Өнр, баатр болж,
Өвчн-зовлц угаһар өсч,
Кишг, жирһл, наснь ирж.
Кезэд болв чигн күнэх көдлмшнь
Күмн эмтнэ жирһлд туслж,
Мөңк теңгрин дор
Мөңк байрта бээхитн
Олн бурхд өршэх болтха!

Келснь:

МАНДЖИЕВ САНГАДЖИ ДЖИЛЯЕВИЧ
(1927 ж. Хальмгин Приволжск района
Эрдниевахнэ нутгин ницэн селэнд төрсн күн)

Цергт морджах көвүхэн йөрөлһн

Цергт морджах мана көвүн,
Одсн һазртан сурһулян сээнэр сурч,
Олна хормад багтж,
Эн-тер уга, эрүүл-менд церглж,
Алгн жола эргүлж,
Амулц хэрж ирж,
Аав-ээжэн, элгн-садан байрлулх болтха!

Сурһулян чилэсн ачан йөрөлһн

Мана ачин сурһульнь
Олн-эмтнд, отг-нутгт болн
Эврэ бийднь туста болж,
Келсн үгнь тоомсрта болж,
Кесн көдлмшнь үзмжтэ болж,
Кезэн кергт күүнд келүүл уга,
Күндтэ-чинртэ йовж,
Күмн эмтнэ алгн жирһлд багтгха!

Келснь:

ОЗЫКОВА ГАШУН КИТИДОВНА

(1918 ж. Хальмгин Ик-Цоохра (хөөннь Яшкульск) улусин
Яшкуль селэнд төрсн күн)

Һарсн жичэн йөрэлһн

Эндр ачасн һарсн жичэн йөрәжәнэв:
Һарсн мини му жич,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Ардан олин дүүнр дахулж,
Эк-эцкдэн өлзэтэ үрн болж,
Аав-ээжиннь нер дуудулж,
Амулц өсч, жирһж йовтха!

Худирт өмсксн өмскүлин йөрэл

Эндр мини ач күүкнэ хадм эк эцк хойр
мини мөнд медхэр ирв. Би халун цээһэн
нерэдэд, нань чигн бээсн хотан өгэд, хойр
худиртан нерэджәнэв. Нерэдхлэ, хандг,
даладхла, ээдг, – гийһэд, бээсэрн байн
болад, худ өвгн эмгн хойртан өмскүл
өмскжәнэв.

Ода өмссн өмскүлһн,
Өлзэтэ цаһан хаалһта болж,
Олин көвүдэн кү кеж,
Олин күүкдэн хэрд һарһж,
Онһинд өмскүл өмсч,
Ут нас зүүж,
Бат кишг эдлж,
Амулц-мөнд йовхитн
Олин деедс өршөтхэ!

Хэрд һарчах ач күүкән йөрэлһн

Нэ, хээрхн, нег му ач күүкм,
Эндр хэрд һарчана,
Тиигэд тер күүкән йөрәжәнэв:

Һазаран һарчах ач күүкм,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Көлән төвсн һазртан
Батрж, амрч, жирһж,
Ханьцжах үүртөһөн
Зүсн тацна болсн хойр иньг болж,
Амрг, насн туршт жирһж,
Үр садан һарһж, асрж,
Дала-нала болж,
Кен көгшдүдиннь наснд күрч,
Аав-ээждэн тусан күргж,
Кен икиннь күндлж,
Кен баһинь өкөрлж,
Һарсн төрскндэн таасгдж,
Авсн авальтаһан амулц жирһх болтха!

Сурһуль чиләсн ачан йөрэлһн

Мини му ач көвүн сурһулян чиләһэд,
байрта цаасан авч ирв. Түүгән йөрә-
жәнэв:
Сурһулян чиләсн мини ач,
Авсн цааснчнь өлзэтэ болж,
Чиләсн сурһулян сәәнэр эдлж,
Насни туршар төвкнүн йовж,
Ут нас зүүж,
Бат кишг эдлж,
Ээж-аавдан тусан күргж,
Ах-дүүһән дөцнж,
Хотн, ээмгтән үзмжтэ болж,
Кесн хамгнь уралан йовж,
Келсн үгнь тоомсрта болж,
Амулц жирһж йовтха!

Келснь:

ОЧИРОВ АЛЕКСАНДР ЛЕДЖИНОВИЧ

(1932 ж. Хальмгин Яшкульск района

Чилгр селэнд төрсн күн)

Сурхулян чилэсн зееһэн йөрэлһн

Гүн сурхулян чилэхэд,
Дипломан авч ирсн зе күүкн,
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Кех көдлмшнь болв чигн,
Келх үгнь болв чигн
Күндтэ, тоомсрта күцж йовж,
Отг-нутгтан, оln-эмтндэн
Олзта-туста йовхинь
Оln бурхд өршэтхэ!

Зе көвүнэ гер авлһнд нерэдсн йөрэл

Не, эндр гер-бүл болад,
Өрк өндэлһжэх мана зе,
Өндр һазрт герэн бэрж,
Өвстэ һазрт зелэн татж,
Актан таньшго байн болж,
Ачнран таньшго өнр болж,
Дала оln күүкдтэ болж,
Кен ахан күндлж,
Кен дүүһэн өкэрлж,
Дэмг-отгтан болв чигн,
Эк-эцкдэн болв чигн
Өлзэтэ өрк-бүл болж,
Эврәннь цолан дуудулхиг
Оln деедсм өршэх болтха!

Һарсн ачан йөрэлһн

Һарсн мана ачин
Түргн кииснь акч,
Түргн көлнь шоратж,
Аав-ээждэн өлзэтэ үрн болж,
Отг-нутгиннь неринь дуудулж,
Омгта саднь болж,
Эрдм-сурхульта болж,
Оlnдан үзмжтэ йовж,
Кесн көдлмшнь тааста болж,
Келсн үгнь үнтэ болж,
Көөсән оньдинд күцж,
Көөгдсндэн күцгдл уга йовхинь
Күндтэ оln бурхдм өршэтхэ!

**Сээһэн хээсн һаһадан
нерэдсн хотын йөрэл**

Ода сээһэн хээсн мана һаһа,
Үннэ һазртан күрч,
Үлдсн үрн-садндан, ачнр-зеенртэн
Кишг, насан өгч,
Эн нерэдсн хотын ур-деежинь
Уусн-идсн болж,
Цадж, ханж, цааран хэлэж,
Сээни орнд төрхинь
Оln бурхд өршэтхэ!

Келснь:

САНГАДЖИ-ГАРЯЕВ АНАТОЛИЙ КОТАЕВИЧ

(1941 ж. Хальмгин Улан-Хольск района Цаһан-Нур селэнд төрсн күн)

Анатолий Коткаевич эврәннь тускар иигж келнэ:

Хальмг төрсн келэн эс мартсндан эк-эцкиннь келднь мөргжэнэв. Сивр һатлад ирсн бийнь, хальмг келэн мартаулл уга дасхад, дууһан дуулад, йөрөлэн келлдэд дасхад йовснднь, тедндэн йир ик гидгэр ханлт өргжэнэв. Тиигэд хальмг келндэн гүжрэд, невчк йөрэл һарһнав.

**Хальмг келнэ багшнрт
нерэдсн йөрэл**

Күндтэ мана багшнр,
Күмн эмтнэ келнд худл уга,
Кезэнэ келчкесн үлгүр бээнэ:
Күлг болх уһнаһн,
Күн болх баһасн,
Сурсн сурһульһн өлзэтэ болтха,
Сурһуль авснь оһн болтха,
Улан залата хальмгин нерн
Уул давшж теңгрт күртхэ,
У теегэр делгрж йовтха!

Күүкд улст нерэдсн йөрэл

Көрстэ һазр деегүр
Көгжмин айс делгртхэ,
Күүкд улсин сэн өдр
Күндтэ сээхн болтха.
Нарт орчлнгин хормад
Наадад, инэһэд йовтн,
Насни ут туршартнь
Нерэн бичэ һутатн.
Өдр ирвэс неңгэртн,
Өлзэтэ нерэн дуудултн,
Орн нутгтан омгта-олзта болтн,
Оһн үрдэн энкр өсктн.
Теңгр чилгр болтха,
Дэн-һалв бичэ үзгтхэ,
Тачкнсн күүкдин инэдн
Теегнь өргж дүүрэтхэ!

Лагань балһснд нерэдсн йөрэл

(Лагань нерэн дэһн зүүснднь)

Көк теңгсин көвөднь
Ке сээхн балһсн,
Көкрж урһсн паркднь
Кеерсн оһн эмтн,
Заһсн һолта тежәлнь
Заяни турш эдлвртэ,
Заянь учрсн Лагань
Завср уга жирһтхэ.
Лагань гисн балһснь
Ламин төртнь ортха,
Лавһг торһн хувцинь
Лаганя эмтн өмстхэ.
Хальмг Таңһчин нерэн
Халад, өргэд йовтха.
Халун эврэ седкләрн
Харм төрх болтха.
О, хээрхн, Лагань,
Оһн эмтнэ төрсн,
Олад зүүсн нерэн
Өлзэтэ мөңк батлтха!

Ачдан нерэдсн йөрэл

Көвүнәһәсм көвүн һарв,
Кендэн келж байрлхв.
Көвүнәһәсм көвүн һарв,
Күңлән күңж уйдвв.
Аавнь болж неңкәрвв,
Алтн булгһн мелмлзвв,
Ааһта нәәһән өргж,
Амулц жирһтхэ гивв.

Орчлнгийн медрлд орж,
Ачм өсч йовтха,
Орн-нутгтан хоорч,
Өлзэтэ үрн болтха!

Цаһан Сарин йөрөл

Ирсн Цаһан Сарнь
Ик байрта болтха.
Менд үвлсэн мана таңһч,
Мөнкин жирһл эдлтхэ.
Цэлгрсн Цаһан Сарнь
Цасн, усар мелмлзтхэ.
Өргн хальмг тег
Өвсн урһңар көкртхэ.
Дөрвн зүстэ малм
Дөрвн көлэрн чаңһртха.
Улан залата хальмгин нернь
Уул мет дүңгэтхэ!

**Дууч, келмрч Опуга Алгад
нерэдсн йөрөл**

Өмтн түрд гижэтн,
Опуга Алган тускар
Амн үгэн келхэр бээнэв:
Орчлң эс медв чигн,
Орн-нутгтан үзмжтэ билэ,
Хальмг нерэн дуудулад,
Халун-дулан һазрасн
Хаагдад Сибирьт туугдла,
Арвн тавн наснаһ авн
Арвн һурвн жилдэн
Асхрсн көлсән арчад,
Ардан үлдсн төрскән санад,
Уга, хальмг күн үкдм биши,
Уусн-идсэр биши,
Ухани төрт орсн хөөннь
У теегтэн жирһх бидн,
Хээрхн, Опуга Алга
Сээни орнд төртхэ.
Аваль Өңгр эмгтәһән
Дөрвн үртэ билэ,
Көдлмшин ард бүдрэд оддг,
Кеснь тоотнь таасгдад бээдг,
Хальмгин авъястаһинь, ю келхв,
Келмрч бийнь, ю келхв,
Биич, дууч эрдмэрн
Билг-эрдмән үзүлхэр

Балһсдын ахлач Москваһурнь
Бас темңэд ирлэ.
Лавта билг-эрдминь медүлсн
Лауреат нерэн кесг зүүлэ.
Арднь үлдсн ачнр-зеенрнь
Алган неринь дуудултха.
Ачта хальмг келнэ зөөриг
Асхрулж йовсн Опуга Алга
Өмтнэ седклд мөңкртхэ!

**Жаңһрч Жуукан Нээмнд
нерэдсн йөрөл**

«Жаңһран» татад дуулдг
Жуукан Нээмн күндтэ
Цаһан Усн селэнд
Ценн үгтәнь бээхв.
Нээмн, «Жаңһран» дуултн,
Насн ирвэс дүүвртн,
Нээртэ үгән келтн,
Насни алтан эдлтн.
Ачнр, зеенр, жичнртән
Асхрулад дуулад өгхт,
Ааһта нээһән өргж,
Айслулж йөрөлән тэвит.
Цөн урмдта үгән
Ценн зөөртән күргит,
Цааран-нааран хэлэһнднь
Цаатк-нааткиннь йилһит.
Байрта-бахта бээхинь
Байн жирһл медүлтхэ,
Билгтэ Жуукан Нээмн
Байсж хальмган дүрклүлтхэ.
Таңһчин билгтэ баһчуд
Таниг дахн дуултха,
Таалга, эңкр «Жаңһран»
Төрскндән мөңкинд буультхэ!

Көглтин Давад нерэдсн йөрөл

Көглтин Даван
Келсн үгнь –
Керчсн модн,
Күгдлсн күлгин күчн,
Шүлгин ашнь –
Шовуна живр,
Делскә делгнә һазр,
Делкәд седклин байр,
Жирн жилин насндан

Көгшрсн бичэ болтн,
Буурл үстэ толхатн
Буйта цегэнэр алтртха.
Зүркэн сексн таниг
Сергмжтэ йовтха гинэв.
Сэн йосна жиршлиг
Седклэн тэвж эдлтн.
Таниг дахсн баһчуд
Таарулж төрскэн кеерүлтхэ.
Тэвсн жиршлиннь зураг
Төвшүн сээнэр күцэтхэ,
Жирн жилин өөндөн
Жолаһан улм батлтн.
Мацдрк ирх жирһлдэн
Маднла хамдан байртн!

Келснъ:

ХАГЛЫШЕВА ХОНГР ЛИДЖИЕВНА

(1912 ж. Хальмгин Ик-Цоохра улусин Хотн селэнд төрсн күн)

Бичкн зеенрэн йөрэлһн

Нэ, хээрхн, зеенринм зелнь ут болж,
Наһцнриннь наснь ут болж,
Нурвн ээлдмнь, му күүкмнь үрдүдтэһэн
амулиц жирһж,
Зень зееһэн медж,
Наһцхнь наһцхан медж,
Наснь цугтаннь ут болж,
Ухань күцц болж,
Өсч, босч, батрж,
Олн эмтнэ хормад багтж,
Эн кенэ зеенр гихлэ,
Хаглышихнэ зеенр гиж,
Нерэн дуудулж, амрч-жирһж йовхинь
Тецгр, бурхн өршэтхэ!

Гүн сурһуль чилэсн күүкэн йөрэлһн

Сибирэс зурһан үртэһэн ирлэв. Дөрвн
күүкн, хойр көвүтэ билэв. Назртан ирчкэд,
һанцарн цуһараднь сурһуль сурһад, түрэд-
зовад йовлав. Нег үкр чигн уга билэв.
Шунж ик күнд көдлмиш кеһэд, зовлиц үздг
болв чигн, цуһараһинь эмтнлэ эдл кеж
авсув. Елизавета күүкм институт чилэһэд
багш чигн, районн залач чигн көдлв, ода
дундын школын директор болж көдлжэнэ.
Тер Елизавета күүкэн йөрэжэнэв:

Гүн сурһуль чилэсн Елизавета күүкнэ
Сансн тоотнь номинэр күцж,
Кесн көдлмишнь уралан йовж,
Келсн үгнь үнн болж,
Орчлцгин гем-зовлиц уга,
Олн эмтнлэһэн ни-негтэ йовж,
Даалһсн керг-төрмүднь
Дацгин кинэн күцж йовхинь
Деедс олн бурхд өршэтхэ!

**Дээнэ цагт цергт һарч йовсн дүүһэн йөрэсн
йөрэл**

Мини дү көвүн Алдр төрскэн харсгч
дээнэ цагла ээрмд одад, сурһулян сурад,
Эдэрхнэс дээнд орв. Түүнәннь хөөн Си-
бирьт одад, Красноярскд өцгрв. Ээрмд
һарад йовхлань, улан цээһэн чанад,
йөрэлэн тэвэд, сэн-сээхн йовтха гихэд
һарһлав.

Иигж келлэв:

Эндр цергт йовжах дү көвүнмнь,
Сурх зөвтэ сурһулян сурад,
Седкл амр, мацна байр йовж,
Цергэ күндтэ төрэн
Санаһан тэвж күцэһэд,
Серглиц менд ирх бол!

Келснь:

НАДБИТОВА ВАЛЕНТИНА ОЧИРОВНА

(1911 ж. Хальмгин Улан Хольск улусин

Төвкэ селэнд төрсн күн)

Багшрин сэн өдр йөрэлһн

Ирсн багшрин сэн өдр
Өлзэтэ наһан хаалһта болтха.
Оли мана багшнр
Ондиндэн сээнэр бичкдүдэн сурһж,
Ик сурһуль-эрдм дасхж,
Сонсхврта, тоомсрта сурһульчнр өскж,
Нертэ-төртэ баһчудын чинрт күртж,
Зурһан зүүлин эмтнэ хормад багтаж,
Цааранднь гүн сурһуль дасхд белдж,
Цуһараһинь бат жирһлин хаалһд орултха.
Оли жилд багшлжах Хантан күүкн Лида,
Отг-нутгтан сэн нерэри туурч,
Ончта, күндтэ багш болж,
Амулц үүрмүдтэһэн жирһж йовтха!

Келснъ:

ПЮРБЕЕВА БОСЯ ЛИДЖАКАЕВНА
(1930 ж. Хальмгин Приволжск района
Баруновск сельсоветин Сээнэ Эки селэнд төрсн күн)

Төрсн ач күүкэн йөрэлн

Мини мөрн жил деер харсн
Байр нер зүүжэх ач күүкнмнъ
Ут наста, бат кишгтэ болж,
Өсч, босч, батрж,
Эрдм-сурхульта ик күүкн болхднъ
Оли бурхд нөкд болж өршэтхэ!

Келснь:

ХОНИНОВА БОСЯ ЭРЕНЦЕНОВНА
(1921 ж. Хальмгин Приволжск района
Ниицын селэнд төрсн күн)

Төрсн ачан йөрөлһн

Төрсн мини ач,
Өлзэтэ цаһан хаалһта болж,
Кииснь акж,
Көлнь шоратж,
Һарнь һанзһдан күрч,
Көлнь дөрэдэн күрч,
Ут наста болж,
Хурц сурһульта болж,
Келсн үгнь күнд чинртэ болж,
Кесн көдлмшнь үзмжтэ йовж,
Ээж-аавиннь нер дуудулж,
Икчүдиннь наснд күрч,
Эцкр, тоомсрта үрн болж өстхэ!

Һарсн зееһән йөрөлһн

Һарсн мини земнь,
Ут наста болж,
Бат кишгтэ болж,
Ээж-аавдан өлзэтэ үрн болж өсч,
Нахцириннь наснь ут болж,
Зееһриннь зелнь ут болж,
Бээсн һазриннь заян сәкүсн өршәж,
Буусн бүүриннь буйн-кишгнь ирж,
Кезэ чигн ханядн-тому уга,
Амр-амулц йовж,
Зурһан зүүлин эмтнэ хормад багтж,
Сурһуль-эрдмтэ үрн болж өстхэ!

Ик күүкнәннь диплом йөрөлһн

Гүн сурһуляч чиләһэд, авсн дипломнь
Өлзэтэ, цаһан хаалһта болж,
Кезэ болв чигн, чиләсн сурһульнь,
Күндтэ, бийднь туста эрдм болж,
Келсн үгнь чинртэ, тоомсрта болж,
Альд болв чигн көдлсн һазртнь
Эн чинртэ цааснь, дассн сурһульнь,
Сән нөкд-дөцг, батта көлгн болж,
Олн-эмтнд тустаһар көдлж,
Ээж-аавиннь нер һарһж,

Ахнр-дүүнртән үлгүр болж,
Хурц, хурдн эрдм-билгтэ күн болтха!

Һазр-усан тәксн цагт тәвсн йөрөл

Нэ, хээрһн,
Эндр тәэж-тәкжәх һазрмдн,
Өлзэтэ, цаһан хаалһта болж,
Тәксн һал, уснмдн бас өлзэтэ болж,
Һазр-усна эзн Цаһан Авһан сәкүсн
өршәж,
Му күүклин буусн бүүриннь
буйн-кишгнь ирж,
Кеер-һаза йовсн көвүд-күүкд болв чигн,
Көл-һартан шарх-шав уга йовж,
Алти арслцган олж,
Олз-оршан кеж,
Кезэ болв чигн ханядн-тому уга,
«Ях» гих өвчн уга,
«Я» гих зовлц уга бәэтхэ,
Эн-тер уга, дән-дажг уга,
Дәх-ичх аюл уга,
Цуһарн бүргж-буслж,
Ууснь хот болж,
Унтснь нөр болж,
Амр-амулц, седкльн санамр бәэх болтха!

Сәәһән хәәсн аавдан нерәдсн хотын йөрөл

Сәәһән хәәсн ик аавмдн,
Эн нерәдсн хотын ур-деежинь
Ууж, идж, ханж,
Цааран хәләж йовж,
Гегәтә-герлтә һазрар йовж,
Күрх һазртан күрч,
Ардан үлдсн ачнр, зееһртән, жичһртән
Ик насан, кишгән үлдәж,
Аавас үлдсн хотын шавхрнь
Уусн манд аршан болтха,
Бурхн болсн аавмдн,
Хәрж ирәд, нег ач-жичиннь негнд төрх
болтха!

Келснь:

ЭРДНИЕВ ХАНТА ДЖИДЖЯКАЕВИЧ
(1926 ж. Хальмгин Приволжск района
Батутовск сельсоветин Адун селэнд төрсн күн)

Төрсн зөехөн йөрөлһн

Төрсн зе көвүнмнь,
Ут наста, у жирһлтэ болж,
Кезэд болв чигн эх-энкэн,
Өвкнрэн хажудан дахулж,
Өсч-босч, баат кишг эдлхиг
Тенгр, бурхн өршэтхэ!
Сэн сурһуль-эрдм дасч,
Байрта-бахта йовж,
Алгн тенгр зөөр зөөж,
Элвг-делвг жирһж йовхинь
Олн бурхд хээрлтхэ!

Гүн сурһуль чилэсн хойр күүкэн йөрөлһн

Ик күүкн Любовь, бичкн күүкнмнь Ека-
терина. Хоюрн багшин сурһуль чилэхэд,
дипломсан авч ирв. Тер дипломсинь би,
энк, иигж йөрэлэв:

Гүн сурһулян чилэхэд,
Хойр күүкнэ авсн наасднь-дипломснь,
Бийсднь ачта зөөр болж,
Олн-олн жилмүдин туршар көдлмшиннь
Герлтэ хаалһнь болж,
Эврәннь олз-оруһан күнцэр олж,

Сурһжах олн күүкд-көвүдтэн
Сэн бат эрдм, сурһмж өгч,
Бийсиннь үлгүрэр нуг сурһульчиртан
Батга, дамшлтга сурһуль дасхж.
Кен негнднь гүн сурһульд нөкд-дөнг
болж,

Тоомсрта эмтн болж өсхднь
Тенгр, бурхн нөкд болтха!

Шин бүүрин йөрөл

Не, хээрхн,
Бэрсн гертн бээшң болж,
Бүүрлсн бийстн өнр болж,
Кезэд болв чигн үрн-саднтн,
ачнр, жичиртн
Өсч-өргжж, амулң жирһж йовхднь
Олн бурхд нөкд болтха,
Бээсн эн гертэн бийстн ут жирһлтэ,
Бат кишгтэ бээж,
Оньдинд маңнадан шар нар урһаж,
Салаһартн тосн һоожж,
Идх-уухтн элвг-делвг болж,
Кен негэн тевчэд, ни-негн бээхитн
Тенгр, бурхд өршэтхэ!

Келснь:

ЭРДНИЕВА (ГЮНГЕЕВА) МОНЯ ЦЕБЕКОВНА
(1923 ж. Хальмгин Приволжск района Батутовск сельсоветин
Кевтя Туула селэнд төрсн күн)

Би Батутын ээмгт Кевтэ Туула гидг селэнд 1923 жил төрлэв. Эңкм Гүнгэн Цевг нойн күн билэ. Ик бичкнэсн авн зовлң үзэд йовув (мана эңкиг 1929 жил нойн күн гihэд туулһнла харһулла). Тендэн мана энк өңгрв. Түрэд, зүдэд йовж, дeerнь нуг хальмг улс-ла Сибирьт көөгдэд, зовлңгмдн бас икдв. Сибирьт одхла, бийим бас бурхн эргэд, би эврэн бийэн эргжэх бурхиг медл уга бээһэд, гемтэд чигн йовад йовж, 47 насндан эн бурхна зокалыг авлав. Бийим эргэд, зоваһад бээхлэ, арһ уга болад, эн бурхна медл ав-лав. Эн медл авдг болв чигн, дала гүн бурхн-шажин ном медхшв. Йирин йөрөл, авьяс меднэв, харарн бэрэд хэлэнэв, медсэрн хуучта эмтсд дөнгэн күргнэв.

Дальч аакдан нерэдсн йөрөл

Хурмстин һучн һурвн теңрин деер
Хойрдгч лам болж суужасн аак минь,
Хэрүл-хааһул болж,
Хэлэж, хадһлж, хээрлж,
Хэлэж ирж, сүмсэрн сүүрлсн аакиннь
Хээртэ сүүдртнь багтж,
У хормаднь багтж,
Ут ханңднь багтж,
Өндр сүүдртнь багтж,
Өргн сүүлднь багтж,
Өвчн-шалтг уга, хээрхн,
Өргн ээмгиннь шар-боринь һарһж,
Шалтан угаһар бээх болтха! –
гиж мөргдв.

Ончта кевэр, оныгта кевэр
Олн эмтндэн тусан күргж,
Олн эмтнь болв чигн,
Сээнэр седклэн тэвж, медж, шидж,
Икчүдин нер һарһж, икчүдин нер
дуудулж,
Оньдинд дала-нала болж,
Дальч аакмдн дал-ээмэрн холькад,
Мууһимдн дарад, сээһимдн өргэд,
Седклимдн байрлулад,
Чеежимдн уудулад,
Үр-садимдн оньдиндэн өскхд нөкд болж,
Өрг-утдан сунһахд дөң болж йовтха! –
гиж йөрөжэнэв.

Төрсн ачан йөрөлһн

Мөргүлин өргэг секснд нерэдсн йөрөл
Эн мана хуучна нагт Барун (Сээнэ Экн)
гидг нертэ селэнд хальмгин хулһн сарин
б-д мөргүлин өргэмдн секгдв. Тер өдр
Элстэс нег баахн лам ирэд, ном умшад,
яшкулин эмгн ирэд йөрөл тэвэд, би бас
эн мана селэнд секгдсн мөргүлин өргәһэн
хулһн сарин б-д иигж йөрэвв:

Төрсн мана ач,
Ут наста болж,
Бат кишгтэ болж,
Амулң жирһл эдлж,
Ээж-аавдан өлзэтэ үрн болж,
Теңрин өвчн уга,
Телчин зовлң уга,
Ээх-ичх аюл уга
Өсч-босч, жирһх болтха!

Олн эмтнэ күчэр,
Олн эмтнэ чидлэр босхсн
Өлзэтэ мана өргэ

Худирт өмсөсөн өмсүглин йөрөл

Худирт өмсөсөн өмсүглин
Эднй күүрг болж,
Эзнй мөңк болж,
Ханьңсн хойр садн,
Хээртэ орчлңгин жирһлэр болж,
Ээж-аавдан өлзэтэ үрдүд болж,
Эн-тер уга, ни-негн бээж,
Ирсн берд бүүрлсн һазриннь
Өлзэ-буйнь хальдјж,
Элгн-садндан күндтэ бер болж,
Герин көдлмшэн тохнятаһар кеж,
Һар-көлэн чаңһаж,
Олн эмтнэ авч авч,
Олн күүкд-көвүд һарһж,
Наснаннь туршар сэн болж,
Зовлң-түрү эдлл уга,
Сэн тоотинь үзж,
Седклнь байрта суутха!

Хаалһин йөрөл

Йовсн һазртан эн-тер уга
Алтн хаалһар йовад,
Мөңгн хаалһар ирэд,
Түрү-зовлң уга хаалһинь секгдјж,
Күнднь гиигрэд, шалтгаснь гетлјж,
Көк теңгрнь нөкд болж,
Кезэ чигн өмнк хаалһинь өргнэр секж,
Һазр-усна Цаһан Авһа
Десрнь дел болж,
Делтрңгин дүңгэ үүлн болж,
Хэлэхэд-харад йовх болтха!

Хүрмин хотын йөрөл

Ирсн гиичнр болв чигн,
Ирүлсн бидн болв чигн
Бээсн һазриннь кишг, шавхрт күртјж,
Бээсн һазриннь заян сэкүснд багтјж,
Бээсн һазртан эн-тер уга күүкдтэһэн
Бүргјж-буслјж бээж,
Батта сэн худнр болж,
Салж-салврл уга
Сээнэр үр-садан өскјж,
Хоорндан ни-негн бээж,
Санан-седкләсн уудулјж,
Сүв-селвгәрн чеежән байрлулјж,
Кен негнәннь мууднь орлңж,
Сээнднь багтјж йовх болый!
Эн нерәдсн хүрмин хот
Өлзэтэ, цаһан хаалһта болж,

Эндрк халһжах төрин
Экршго бат ул болтха!

Цээһин йөрөл

Зуңкван сэкүсн өршәж,
Зула байрта, маңна тиньгр,
Махмуднь амрч-төвкнјж,
Чеежиннь седклнь байрта,
Улан зандн нээһән ууж,
Үнтэ ундан эдлјж,
Учрта-йорта үгән күүндјж,
Улан чирәһәри харһж,
Үнн зөвтэ хотан эдлјж,
Келх саната үгән келјж,
Кен негнәннь мендән медлңж,
Күрәһәри нугтан амулң бээңхэй!

Олн баһчудыг йөрөлһн

Сурһуль сурч йовх олн баһчуд,
Седклән туссн номан дасч,
Ээж-аавдан бат кишгтэ үрдүд болж,
Эрдм-билгәри олан байрлулјж,
Эрүл-менд йовхднь
Окн Теңгр, олн бурхд,
Һазр усна Цаһан Авһа
У хормадан багтаж,
Ут ханңндан багтаж,
Өргн сүүдән багтаж,
Олн баһчудиг өсч-босхднь,
Амулң жирһлтэ суухднь чигн
Нөкд-дөңг болтха!

**Пенсыт һарсн медәтирт
нерәдсн йөрөл**

Ачта мана медәтир,
Авсн пенсән олн жилд эдлјж,
Олн-эмтнэ хормад багтјж,
Ончта кевәр көгшрјж,
Сэн-сээхн, төвкнүн бээж,
Санан-седклнь байрлјж,
Хажһр уга, чикәр
Хаалһинь зөвтэ секгдјж,
Алдг чигн өгл уга,
Цалдң чигн өгл уга,
Чиңгс Богдын идәһән эдлдг болв чигн,
Чикдән сээхн йовж,
Күмн эмтнэ жирһләр жирһж,
Күүкд-көвүдән өскјж,
Ут нас зүүж,
Бат кишг эдлјж йовх болтха!

ДАХУЛЬ
ЙӨРӨЛЧНРИН ТУСК ЗЭНГ

1. Амбекова Бовуш Пюрвеевна, Элст балһсн (1927 ж. Баһ Дөрвд улусин Ик-Бухс ээмгт төрсмн).
2. Бадмаев Николай Бадмаевич, пос. Малые Дербеты (1926 ж. Юстинск улусин Барун ээмгт төрсмн).
3. Бамбышев Церен Хуцаевич, пос. Малые Дербеты (1921 ж. Баһ Дөрвд селэнд төрсмн).
4. Лиджиева Альмн Васильевна, Малодербетовск район (1907 ж. Ик-Бухс ээмгт төрсмн).
5. Лиджиев Гаря Сариевич, Малодербетовск район (1930 ж. Баһ Дөрвд улусин Омадг хотнд төрсмн).
6. Лиджиева Ляля Манджиевна, Малодербетовск район (1930 ж. Ик-Бухс ээмгт төрсмн).
7. Музраев Очир Манджиевич, Малодербетовск район (1917 ж. Ик-Бухс ээмгт төрсмн).
8. Музраев Альмн Ангировна, Малодербетовск район (1922 ж. Ик-Бухс ээмгт төрсмн).
9. Санджиева Евдокия Авуджаевна, Малодербетовск район (1923 ж. Баһ Дөрвдэ улусин Зеердин Зеген селэнд төрсмн).
10. Убушиев Надвид Убушиевич, Малодербетовск район (1921 ж. Баһ Дөрвд улуст төрсмн).
11. Шурганова Эльза Баяновна, Малодербетовск район (1930 ж. Ик-Бухс ээмгт төрсмн).
12. Эрендженов Иван Бамбаевич, Малодербетовск район (1927 ж. Ик-Бухс ээмгт төрсмн).
13. Бульдинова Екатерина Лажиевна, Городовиковск район (1927 ж. Ставропольск крайин Курск района Моздок селэнд төрсмн).
14. Егоринов Борис Бадминович, Городовиковск район (1934 ж. Хальмгин Западн улусин Ик Буурл селэнд төрсмн).
15. Лиджанов Владимир Антонович (1927 ж. Хальмгин Западн улусин Шин Буурл селэнд төрсмн).
16. Манджиков Санже Колданович, Городовиковск район (1929 ж. Ростовск областин Зимовниковск района Граббевская станицд төрсмн).
17. Степанов Тимофей Павлович, Городовиковск район (1908 ж. Ростовск областин Зимовниковск района Бурульская станицд төрсмн).
18. Урусова Хавра Бербетовна, (1929 ж. Ростовск областин Зимовниковск района Граббевская станицд төрсмн).
19. Хаджинов Илья Настынович, Городовиковск район (1917 ж. Большедербетовск улусин Баһ Тугтн селэнд төрсмн).
20. Харинова Клавдия Матвеевна (1918 ж. Большедербетовск улусин Бүдрмс Көвүдэ селэнд төрсмн).
21. Босхомджиев Кооза Манджиевич, Ики-Бурульск район (1912 ж. Манжихнэ ээмгин Мокар селэнд төрсмн).
22. Босхомджиева Кука Бадриковна, Ики-Бурульск район (1913 Приютненск (хөөннь Ики-Бурульск) района Манжихнэ нутгин Орадг хотнд төрсмн).
23. Джитугаев Бяря Мацакович, Ики-Бурульск район (1921 ж. Көвүдэ ээмгт төрсмн).
24. Кукуджиева Манца Анджаевна (1920 ж. Маныческ улусин Манжихнэ нутгин Тачин Царц хотнд төрсмн).
25. Манджиева Бося Нимеевна, Ики-Бурульск район (1928 ж. Юстинск района Барун (өмннь – Харан худг) селэнд төрсмн).
26. Уломджиева Дука Манджиевна, Приютненск район (1917 ж. Приютненск района 1-гч Үлдчн селэнд төрсмн).

27. Салаев Катин Балдарович, Ики-Бурульск район (1926 ж. Приютненск района Манжихнэ нутгин Ламхатн селэнд төрсмн).
28. Удаев Артем Харланович, Ики-Бурульск район (1953 ж. Новосибирск областин Барабинск балһснд төрсмн).
29. Багдджанов Эрдни Лиджи-Гаряевич, Лаганск район (1905 ж. Лаганск улусин Баһуд ээмгт төрсмн).
30. Васильева Галина Санграевна (1916 ж. Лаганск улусин Баһуд ээмгт төрсмн).
31. Лиджиев Керлт Лиджиевич, Лаганск район (1907 ж. Лаганск улусин Авһин ээмгт төрсмн).
32. Лиджиева Зинаида Догаевна, Лиманск район (1934 ж. Улан-Хольск улусин Цаатна ээмгт төрсмн).
33. Мингяев Бембя Мучаевич, Лаганск район (1923 ж. Лаганск улусин Баһуд ээмгт төрсмн).
34. Огультинова Баян Манджиевна, Лаганск район (1919 ж. Лаганск улусин Баһуд ээмгт төрсмн).
35. Бадмаев Мутл Очирович, Кетченеровск район (1929 ж. Баһ Дөрвд улусин Тугтн селэнд төрсмн).
36. Басангов Манджи Бадмаевич Кетченеровск район (1924 ж. Хальмгин Кетченеровск улусин һашун-Бурһст төрсмн)
37. Батнасунов Бова Муникович, Кетченеровск район (1907 ж. Баһ Дөрвд улусин Көтчнр селэнд төрсмн).
38. Борликов Оба Хоевич, Кетченеровск район (1922 ж. Баһ Дөрвд улусин Дендр хотнд төрсмн).
39. Борликов Бемб Ходжугорович, Кетченеровск район (1922 ж. Баһ Дөрвд улусин Тугтн селэнд төрсмн).
40. Зальванов Мутул Цаганович, Кетченеровск район (1930 ж. Көтчнр улусин Шин-Мер хотнд төрсмн).
41. Зулаева Буднь Очировна, Кетченеровск район (1922 ж. Көтчнрэ улусин Тугтн селэнд төрсмн).
42. Манджиев Борлык Бадмаевич, Кетченеровск район (1914 ж. Баһ Дөрвд улусин Тугтн селэнд төрсмн).
43. Михайлова Мария (Мацак) Тюлюмджиевна (1923 ж. Баһ Дөрвд нутгин Шарада селэнд төрсмн).
44. Муниева Делгир Хечиевна, Кетченеровск район (1926 ж. Баһ Дөрвд селэнд төрсмн).
45. Мучкаева Зула Бульдиковна, Кетченеровск район (1928 ж. Көтчнрэ улусин Алцынхут селэнд төрсмн).
46. Нандышева Амуланг Манджиевна, Кетченеровск район (1922 ж. Волгоградск (урднь Сталинградск) областин Зөд селэнд төрсмн).
47. Обушинова Мария (Ользят) Лиджиевна (1922 ж. Баһ Дөрвд нутгин Цаһан Нур селэнд төрсмн).
48. Очирова Мария (Бова) Овгеновна, Кетченеровск район (1924 ж. Юстинск улусин Барунд төрсмн).
49. Пампилов Санчир Малаевич, Кетченеровск район (1911 ж. Көтчнрэ нутгт төрсмн).
50. Утнасунова Валентина Батаевна, Кетченеровск район (1921 ж. Көтчнрэ нутгин Алцынхут селэнд төрсмн).
51. Дандырова Нимя Манджиевна, Целинн район (1932 ж. Юстинск улусин Баруна ээмгт төрсмн).
52. Данилова Булгун Лиджиевна, Целинн район (1912 ж. Көтчнрэ улуст төрсмн).
53. Тактинов Бата Церенович, Целинн район (1912 ж. Ик Дөрвд нутгт төрсмн).
54. Боктаева Александра Манджиевна, Черноземельск район (1919 ж. Яндһа-Мацга улусин Цекрт селэнд төрсмн).
55. Болдырева Бетя Сангаджи-Гаряевна, Черноземельск район (1916 ж. Яндһа-Мацга улусин Беркт селэнд төрсмн).
56. Гушаева Татьяна Мучаевна, Черноземельск район (1934 ж. Лаганск района Красинск сельсоветин Бадриһу селэнд төрсмн).
57. Савхаева Мария (Монгл) Шаркаевна, Октябрьск район (1929 ж. Хальмгин

- Эркетеновск (хөөннь Улан-Хольск) улусин Цаһан-Нурин селнд төрсмн)
58. Шонхорова Халга Борисовна, Черноземельск район (1910 ж. Яндһа-Мацга (хөөннь Лаганск) улусин Зурмт селэнд төрсн).
 59. Артаев Хечи Эрдниевич, Юстинск район (1930 ж. Юстинск района Хатан худг селэнд төрсмн).
 60. Деликова Цаган-Хаалг Манджиевна, Юстинск район (1918 ж. Яндһа-Мацга улусин Багутовск ээмгин Моһа хотнд төрсмн).
 61. Дорджиева Киштя Кутаевна, Юстинск район (1925 ж. Приволжск района Шамбай селэнд төрсмн).
 62. Кекирова Цаган-Хаалг Очировна, Юстинск района (1901 ж. Эдрхнэ округин Шамбай селэнд төрсмн).
 63. Сангаджиева Янкура Мишкиевна, Юстинск район (1914 ж. Приволжск улусин Шамбай селэнд төрсмн).
 64. Сарангова Мария Саничикаевна, Юстинск район (1917 ж. Эдрхнэ округин Енотаевск района Екатериновка селэнд төрсмн).
 65. Убушаева Уснца Сохоровна, Юстинск район (1913 ж. Яндһа-Мацга улусин Баруна ээмгт төрсмн).
 66. Эрдниев Андрей Шалягович, Юстинск район (1927 ж. Приволжск района Батуда ээмгт төрсмн).
 67. Эрдниева Евдокия Ивановна, Юстинск район (1924 ж. Эдрхнэ округин Харабалинск района Данилова селэнд төрсмн).
 68. Эрдниева Мульжан Онтиевна, Юстинск район (1918 ж. Хальмгин Хошуд нутга Харба селэнд төрсмн).
 69. Бадлеева Булгун Будаевна, Яшкульск район (1929 ж. Яшкульск улусин Чилгр селэнд төрсмн).
 70. Батнасунов Тетя Эрдниевич, Яшкульск район (1916 ж. Ики-Цоохра улусин Яшкуль селэнд төрсмн).
 71. Буваев Сохр Кавельдинович, Яшкульск район (1930 ж. Приютненск района 1-гч Үлдчн селэнд төрсмн).
 72. Гаряева Намин Джавакаевна, Яшкульск район (1924 ж. Улан-Хольск района Улан-Хол селэнд төрсмн).
 73. Гильгирова Бова Шалбуровна, Яшкульск район (1922 ж. Улан-Хольск района Улан-Хол селэнд төрсмн).
 74. Джукаев Нямин Дорджиевич, Яшкульск район (1923 ж. Эркетеновск (хөннь Яшкульск) улусин Цаһан Усн селэнд төрсмн).
 75. Манджиев Джимбья Эрдниевич, Яшкульск район (1903 ж. Хальмгин Харучс нутгин (хөөннь Яшкульск района) Утта селэнд төрсмн).
 76. Манджиев Сангаджи Джиляевич, Яшкульск район (1927 ж. Приволжск района Ниицән селэнд төрсмн).
 77. Озыкова Гашун Китидовна, Яшкульск район (1918 ж. Ик-Цоохра улусин Яшкуль селэнд төрсмн).
 78. Очиров Александр Леджинович, Яшкульск район (1932 ж. Яшкульск улусин Чилгр селэнд төрсмн).
 79. Сангаджи-Гаряев Анатолий Котаевич, Яшкульск район (1941 ж. Улан-Хольск района Цаһан Нур селэнд төрсмн).
 80. Хаглышева Хонгр Лиджиевна, Яшкульск район (1912 ж. Ик-Цоохра улусин Хотн селэнд төрсмн).
 81. Надбитова Валентина Очировна, Эдрхнэ область (1911 ж. Хальмгин Улан Хольск улусин Төвкә селэнд төрсмн).
 82. Пюрбеева Бося Лиджакаевна, Эдрхнэ область (1930 ж. Хальмгин Приволжск района Сээнә Экн селэнд төрсмн).
 83. Хонинова Бося Эренценовна, Эдрхнэ область (1921 ж. Хальмгин Приволжск района Ниицән селэнд төрсмн).
 84. Эрдниев Ханга Джиджякаевич, Эдрхнэ область (1926 ж. Хальмгин Приволжск района Адун селэнд төрсмн).
 85. Эрдниева (Гюннеева) Моня Цебековна, Эдрхнэ область (1923 ж. Хальмгин Приволжск района Кевтә Туула селэнд төрсмн).

НАРГ

Предисловие	5
Эрдни-Горяев М. Э.-Г. Йөрэлмүд – хальмг амн урн үгин зокъял	7

ЙӨРЭЛМҮД

Амбекова Б. П.	12	Борлыков Б. Х.	86
Бадмаев Н. Б.	18	Зальвинов М. Ц.	87
Бамбышев Ц. Х.	19	Зулаева Б. О.	88
Лиджиева А. В.	21	Манджиев Б. Б.	90
Лиджиев Г. С.	23	Михайлова М. Т.	91
Лиджиева Л. М.	25	Муниева Д. Х.	93
Музраев О. М.	27	Мучкаева З. Б.	98
Музраева А. А.	30	Нандышева А. М.	99
Санджиева Е. А.	32	Обушинова А. М.	101
Убушиев Н. У.	35	Очирова М. О.	102
Шурганова Э. Б.	43	Пампилов С. М.	103
Эрендженов И. Б.	44	Утнасунова В. Б.	105
Будьдинова Е. Л.	46	Дандырова Н. М.	106
Егоринов Б. Б.	49	Данилова Б. Л.	109
Лиджанов В. А.	50	Тактинов Б. Ц.	111
Манджиков С. К.	51	Боктаева А. М.	112
Степанов Т. П.	52	Болдырева Б. С-Г.	113
Урхусова Х. Б.	53	Гушаева Т. М.	115
Хаджинов И. Н.	54	Савхаева М. Ш.	117
Харинова К. М.	55	Шонхорова Х. Б.	119
Босхомджиев К. М.	57	Артаев Х. Э.	121
Босхомджиева К. Б.	58	Деликова Ц.-Х. М.	122
Джигутаев Б. М.	59	Доржеева К. К.	123
Кукуджиева М. А.	62	Кекирова Ц.-Х. О.	124
Манджиева Б. Н.	63	Сангаджиева Я. М.	125
Улюмджиева Д. М.	66	Сарангова М. С.	126
Салаев К. Б.	70	Убушаева У. С.	128
Удаев А. Х.	72	Эрдниев А. Ш.	129
Багладжанов Э. Л-Г.	73	Эрдниева Е. И.	131
Васильева Г. С.	74	Эрдниева М. О.	132
Лиджиев К. Л.	76	Бадлеева Б. Б.	133
Лиджиева З. Д.	77	Батнасунов Т. Э.	134
Мингяев Б. М.	78	Буваев С. К.	135
Огультинова Б. М.	79	Гаряева Н. Д.	137
Бадмаев М. О.	81	Гильгирова Б. Ш.	139
Басангов М. Б.	83	Джукаев Н. Д.	140
Батнасунов Б. М.	84	Манджиев Д. Э.	141
Борликов О. Х.	85	Манджиев С. Д.	142

Озыкава Г. К.	143	Пюрбеева Б. Л.	150
Очиров А. Л.	144	Хонинова Б. Э.	151
Сангаджи-Гаряев А. К.	145	Эрдниев Х. Д.	152
Хаглышева Х. Л.	148	Эрдниева (Гюнгеева) М. Ц.	153
Надбитова В. О.	149		

ДАХУЛЬ

Йөрэлчрин туск зэцг	155
-------------------------------	-----

Научное издание

Серия
«Өвкнрин зөөр» («Сокровища предков»)

**ХАЛЬМГ УЛСИН ЙӨРЭЛМҮД
КАЛМЫЦКИЕ НАРОДНЫЕ БЛАГОПОЖЕЛАНИЯ**

Составитель
М. Э.-Г. Эрдни-Горяев

Редакторы:
Н. Г. Очирова (отв. редактор), *Э. Б. Овалов*, *Б. Б. Манджиева*

Художник
А. М. Поваев

Подписано в печать 23.12.2010. Формат 60x90/8.
Усл.печ.л. 15.25. Тираж 300 экз.

Компьютерная верстка
и подготовка оригинал-макета – *Татнинов Д. В.*

Учреждение Российской Академии наук Калмыцкий институт
гуманитарных исследований РАН
358000, г. Элиста, ул. Илишкина, 8.